

naše planine

9 - 10
1970

naše planine

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE
I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

le nostre montagne

Redakcijski odbor PS Hrvatske: Vladimir Blašković,
Srećko Božićević, Petar Lučić-Roki, Mihajlo Pražić,
Ljerka Verić

nos montagnes

Glavni i odgovorni urednik: Dr Željko Poljak
Zagreb, Cesarčeva 5

the mountains

Pretplata iznosi godišnje 20 nd. Cijena pojediniom dvobroju 4 nd. Uplate se šalju čekom na tekući račun PS Hrvatske (301-8-2231). Na poleđini treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate s teritorija BiH šalju se Planinarskom savezu BiH Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Distribuciju za BiH vrši PS BiH. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, Zagreb, Gajeva 2a i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine. Izlazi u šest dvobroja godišnje. Izdavač: Planinarski savez Hrvatske. — Tisak »Vjesnik« — Zagreb

unsere Berge

GOD. XXII SEPTEMBAR-OKTOBAR 1970. BR. 9-10

SADRŽAJ

Poljak dr Ž.: Dr Marijan Brecelj — 60-godišnjak	225
Korjenić E.: S lovcima u planini	226
Arh ing. L.: Demavand (5671 m) u Perziji	227
Köhler Kubelka N.: Sjećanje na Demavand	238
Poljak dr Ž.: Kako doći na najviši vrh Perzije	239
Devčić I.: Slutnja jeseni	241
Hadžialić S.: Poljubac života	243
Regner B.: Konjuh planinari	245
Hofer V.: Planinari, Subra vas zove!	249
Ribarov T.: Vodno i Kitka	251
Kovačić M.: Doživljaji u tami	253
Knežević ing. S.: Pećine u kanjonu Tare	254
Poljak dr Ž.: »Boje u tami«	256
Oštrić V.: Pisci, znanstvenici i partizani o Treškavici	257
Urednikov osvrt	260
Jakčin D.: Motorizacija i planinarstvo	261
Jakčin D.: Animirati planinare za knjigu	262
Blašković V.: Oproštaj s Viktorom Kamenarom	263
Bačić J.: Lujo Dic (1905—1970)	265
V. B.: Prvi autobus na Ličkoj Plješevici	266
Zaštita prirode	267
Iz literature	268
Orientacijski sport	268
Za alpiniste	269
Vijesti	271

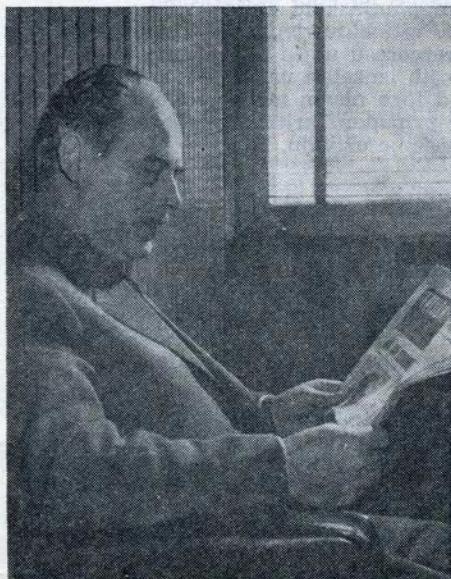
Slika na naslovnoj stranici — Foto: Ing. S. Božićević
(uz članak na str. 256)

doše planine

GODINA XXII SEPTEMBAR - OKTOBAR 1970 BROJ 9 - 10

Dr Marijan Brecelj 60-godišnjak

Dugogodišnji popularni predsjednik Planinarskog saveza Jugoslavije, poznati planinar i politički radnik, dr Marijan Brecelj, navršio je 60 godina života. Prema većima naših članova sigurno već odavna poznat slavljenika, red je da se ovom prilikom s nekoliko riječi osvrnamo na njegov plodni životni put.

Rodio se prije 60 godina u Gorici, u liječničkoj obitelji, koja je nakon Prvog svjetskog rata izbjegla pred talijanskim okupacijom u Ljubljani. Tu je dr Brecelj završio osnovnu školu i gimnaziju, te se upisao na pravni fakultet. Politikom se počeo baviti već u srednjoj školi, a na fakultetu, gdje je bio predsjednik napredne »Zveze slušateljev ljubljanske univerze«, često je dolazio u sukob s tadašnjim režimom. Godine 1942. otisao je u partizane i postao sekretar Izvršnog odbora Osvobodilne brinte Slovenije. Poslije rata obavljao je niz visokih funkcija kao potpredsjednik slovenske vlade, republički i savezni ministar, član CK SKJ itd. Danas je potpredsjednik Savezne skupštine. Nositelj je spomenice 1941, ordena narodnog heroja i brojnih odlikovanja.

Prvi njegov vodič po planinama bio je njegov otac. Kasnije je mnogo planinario u društvu s Fedorom Koširom i Jožetom Černičem (poginuo u partizanima 1942.). Poslije Drugog svjetskog rata je u društvu s drom Mihom Potočnikom izveo svoje najljepše penjačke uspone, ponajviše u Julijskim Alpama. Prvi četiritisućnjak bio mu je Breithorn u Švicarskoj. Obilazio je i ostale planine Jugoslavije, a bio je i na Olimpu. Prema je opterećen mnogim dužnostima, uvijek nalazi vremena za planine, a uz to već godinama stoji na čelu Planinarskog saveza Jugoslavije kao predsjednik — na opće zadovoljstvo i uz sveopće simpatije. Planinarski savez Hrvatske i Planinarski savez Bosne i Hercegovine odlikovali su ga u povodu njegovog životnog jubileja svojim najvišim priznanjima — zlatnom značkom za zasluge na području planinarstva.

Našem dragom slavljeniku od srca čestitamo, želimo mu mnogo uspjeha u planinarskom i društvenom radu i nadamo se da će još dugo ostati na čelu naše organizacije koju tako uspješno vodi.

S lovcima u planini

Prvi put sam s lovcima na planini. Čini mi se da se boravak u planini nas planinara i lovaca razlikuje. Većina nas smatra susret sa divokozom ili srndačem izuzetnim događajem. Mi planinari gledamo divljač, divimo joj se i smatramo je onim dijelom planine koji ni na koji način ne bi trebalo oskrnaviti. Lovci ih, međutim, jednostavno ubijaju. I ne samo to: mi u planini osluškujemo cvrkut ptica, treperenje lišća, žubor potočića; divimo se izlasku i zalasku sunca, koloritu kojim se u jesen oboji šuma, raznobojsnom mirisnom planinskom cvijeću...

Lovci sve to — imam utisak — niti vide, niti čuju. Njihova apsolutna pažnja je usredstrena na metu; oni se kompletno pretvore u uho i oko u namjeri da opaze svoj budući trofej. Lovci vele da je to za njih izuzetan užitak i čar. Možda i jeste, ali ja u ovom svom prvom »lovu« ništa od toga nisam mogao shvatiti čarom ili užitkom, pa vjerojatno upravo zbog toga više pripadam kritičarima lova, nego onima koji to odobravaju, a pogotovo onima koji u tome uživaju.

* * *

— Druže František, ubit ćemo jednog kapitalca i par slabijih primjeraka, a ako hoćeš i kojeg vepra — veli samouvjereni domaćin svom gostu Františku, inače Čehu, koji je došao čak u vrleti visokih litica iznad kanjona vijugave Drine da bi odavde ponio rogove divojarca kojima će ukrasiti svoj stan u Pragu.

Po načinu i sigurnosti kojom je domaćin izložio plan lova, ja sam bio u najvećem uvjerenju da ću sutra, kada se pode u lov, prisustvovati pravoj paradi divokoza, koje će defilovati ispred nas, a naša će dužnost biti samo da odabiremo primjerke i, eventualno, savjetujemo drugu strancu kojeg će da ubije.

* * *

Još daleko od mjesta na kome ćemo napraviti zasjedu, prestao je svaki razgovor. Sporazumijevamo se mimikom. Hodamo takoreći na prstima da bismo izbjegli šuštanje suhog lišća i pucketanje grančica. Često zastajkujemo ne bismo li još prije »čeke« opazili kakvu divljač, ili joj bar po njihovom oglašavanju ili kotrljanju kameničića ocijenili položaj. Ispred svake okuke na lovačkoj stazi zastajkujemo, istežemo vratove na sve strane, prikivamo oči za stijenje i male proplanke u oniskoj šumici. Ništa!

— Rano je! tiho šapuće domaćin. Toplo je, pa još ne napuštaju hladovinu.

Najzad, evo nas na Stogu, na mjestu gdje ćemo napraviti zasjedu. To je dosta velika i istaknuta kamena gromada s koje imamo vidik na sve strane.

Dolje duboko, vijuga rijeka Drina. Umjesto nekadašnjih splavova, danas ovđe plove motorni čamci, pa čak i manji brodići. Na zapadu, tamo negdje prema Višegradu, sunce poče da tone za brda. Horizont se zarumeni i ja začas zaboravih lov i predahod se svojim planinarskim osjećanjima. I dok sam ja tako uživao u majci prirodi, drugovi lovci pretraživali su očima svaki pedalj kamenjara na puškomet udaljenosti od naše »čeke«.

Jednog momenta prenu me kotrljanje sitnog kamenja. Svi upravismo pogled na sipar. Lovci hitro podigose svoje puške na »gotovs«. Jedan od njih pokazuje rukom u pravcu u kome primijetih pet-šest divokoza. Prelazile su hitno preko sipara i zamicali u onisku šumici. Dosta je daleko. Niko ne puca. Lovci očekuju da one divne životinje pridu bliže i izadu na čistinu, a ja boga molim da se to ne dogodi, da ne budem prisutan masakru.

Srećom, divokoze valjda zastadoše u šumici i ne pojaviše se sve do kasnog sutona.

* * *

Tri naredna dana bila su vrlo slična, s tom razlikom što smo zasjede svaki put pravili na drugom mjestu. Tek četvrti dan pode za rukom Františku da odstrijeli divokozu. Na moju sreću tom lovačkom spektaklu nisam prisustvovao. Kada je lovočuvar izvukao iz kamenjara i donio mrtvu divokozu, među lovcima nije bilo kraja veselju. Za mene je to, međutim, bio tužan događaj. Do maločas ta prekrasna žutosmeda divokozu, elegantno je skakutala sa litice na liticu. Sada je ležala ispružena, sa zamućenim ali otvorenim očima. Na izrazu njena lica ne primjećuje se više ni strah, ni uplašenost. Jednostavno, ta jedna dobra koza, bila je mrtva.

Demavand (5671 m) u Perziji

Kroz Bugarsku i Tursku do najvišeg vrha Irana

Sjedim i gledam u stručak poljskog cvijeća što sam ga ubrala sinoć na livadama Preseke u Samoborskom gorju, prve nedjelje nakon mog povratka sa puta po Bliskom istoku. Kako je divno to cvijeće, zastupane su sve boje, a opet čine tako harmoničnu cjetinu. Tu ljepotu i dar prirode cijenim tek sada kada sam upoznala stepe.

Turska nije tako udaljena zemlja, ima nekih 1500 km do Istanbula. I tu počinje naša prva zabluda, jer Istanbul nije Turska. To je grad koji privlači mnoge turiste i većina od njih misli da je doživjela Tursku, ali tu su zapravo tek vrata u zemlju koja je po površini kao tri Jugoslavije.

Putovali smo kroz pitomu i zelenu Bugarsku, kroz zelenu Sofiju i drevni Plovdiv, jedan od najstarijih gradova Balkana.* Doživjeli smo dašak Lamartinovog vremena, divili se neobičnom bogatstvu iskopina iz Panadurišta (IV v. p. n. e.), nepoznatim umjetnicima koji su skupocjeni metal — zlato — pretvorili u neježne zdjele, amfore i čaše. Ali nas čekaju još mnoge nepoznate ljepote i mi žurimo prema Turskoj granici.

Prvi veći grad u Turskoj je Edirne gdje nas već iz daljine ushićuju kao igle tanka četiri minareta Selimove džamije, najljepše djelo graditelja Mimar Sinana (1489—1578) i još starije Bayazitove džamije, danas muzeja. Ogromnost kupole i ornamentika divnih boja oduševila nas je još više. Tu i po prvi puta susrećemo nasrtljive dječake koji, bez obzira na dob, moljakaču cigarete. I ta gomila djece presreće nas na svakom mjestu i u svako doba čim se zaustave kola. Nude na prodaju bilo što — tri nezrele šljive, samo da se trguje. Sami dječaci, nigdje djevojčice. Djeca koja ne znaju što su dječje igre. Igračaka nemaju, mislim da ne znaju ni što je nogometna lopta. Crne oči i znatiželjna usta koja pitaju: Alman, Inglis, Frans. Druge nacionalnosti ne očekuju ili ne poznaju. Tek mali dio Turske je pripravan da primi strane turiste. British Petrol — BP stanice — otvorile su moderno uređene kempove, s garantiranom evropskom razinom higijene i čuvanja imovine, ali samo do Ankare i dalje prema Sredozemlju. Crnomorska rivijera tek je učinila prvi korak u turizam rekonstrukcijom cesta, na veliko veselje automobilista. Najgore je što u Turskoj nije moguće saznati koja je cesta najpogodnija do graniče Irana. Svatko odgovara prema svojem nahođenju. Mi smo iskušali put preko Samsuna i Trabzuna (Crnomorsko primorje) i preko Sivasa (centralna Anadolija), ali obje ceste su loše. Ostaje nada da je cesta kojom nismo prošli, a jednakim žarom su nam je preporučili — preko Konyje na jezero Van — ipak najbolja.

Istanbul, naglasak na zadnjem slogu kako je to često na turskom jeziku, neobično je živ i bučan orijentalni grad. Treba ga propješaćiti, i noću po krvudavim uličicama, osjetiti mirise nebrojenih mirodija, osjetiti kaldrmu pod nogama, ne koristeći jeftine taksi-Dolmush koji stalno kruže ulicama. Čudno je doživjeti u tom tako islamskom gradu, bizantsku umjetnost — freske i mozaike u Aya Sofiji i Chori, Hipodrom i ložu cara Konstantina, ostatke rimskoga carstva u gradu Konstantinopolu, svjedočke naroda i njihovih kultura; ne mogu ispričati sve što se može vidjeti u tom gradu na Bosporu, jer mi žurimo dalje na istok. Dojam o muškom svijetu koji se svagdje gura, koji je sebi uzurpirao isključivo pravo javnog života

* Na putovanju su sudjelovali ing. Lota Arh, Brano Čelap, dr Neda Köhler-Kubelka i dr Božo Kubelka svi članovi PD »Zagreb — Matica«. Putovanje je započelo 30. svibnja, a završilo 6. srpnja 1969. godine, trajalo je, dakle, 36 dana. Ukupno je preveljeno 12.190 km. Za prijevoz služila su osobna kola Citroen tip 2CV i Diana 4 (osim promjene četkica na dinamu i dva gumidefekta, nije bilo većih kvarova).

toga grada i svih ostalih mjesta, neće me napustiti. U slastičarnicama, tako stvorenima za žene, sjede muškarci, u ogromnom bazaru sa 14000 radnji prodavači su muškarci, a samo ovdje su iznimno vrlo česti kupci žene-strankinje. Dječaci se zaledavaju u naše gole noge pokrivenе decentno do koljena, i čine nepristojne geste i primjedbe koje srećom ne razumijemo. Da, poštena žena hoda u javnosti pokrivena! Koliki kontrast — topless i uskoro botless Europe i ovdje arhaička Turska, udaljena samo nekoliko sati avionskog leta. I usput, još nešto što me fasciniralo: duboka vjera muslimana, koncentriranost za vrijeme molitve, lakoća i elegancija s kojom padaju na koljena i opet se podižu, a da se rukama ne dodiruju tla. Istanbul je pun kontrasta: krasna evropska četvrt sa Hilton hotelom, zamazani kejevi uz Bospor gdje nosači nose više od sto kilograma tereta na zgrubljenim ledima i drhćućim nogama. I tu ima bogatih i siromašnih; onaj koji je uspio, s dijamantnim prstenom na ruci samo nonšalantno izdaje naredbe ovim modernim robovima — siromašnim nosačima.

Moramo se ospostiti od Istanbula, jer je još daleki put pred nama. Stojimo pod zlatnim baldahinom u starom Saraju, na zapadu sunce zalazi iza vitkih silhuetta minareta Bajazitove džamije, ispod nas je Bospor, a preko je AZIJA.

Rano ujutro napuštamo našu staru »AVRAPU«. Vozimo se u Tomosovoj Dijani po još vrlo dobroj cesti prema Ankari, današnjem glavnom gradu Turske. Tu smo uspjeli posjetiti usput arheološki muzej u kojem su skupljene iskopine starih gradova s područja cijele Turske. I opet se moramo diviti drevnoj umjetnosti, idejnim rješenjima čupova, zdjela i nakita. Zaista, moderna umjetnost je samo loša imitacija drevnih kultura.

Dalje od Ankare prema istoku sve je manje naseljenih mjesta. Pred nama se prostire golemi prostor, blago brežuljkasta visoravan, zelena, ali bez šuma. Promet je rijedak, kao da su svi automobili skupljeni i ostali u Istanbulu. Tamo smo sretali turske automobile sa oznakama D, CH, NI i sl. tako da se moglo odmah odgnetnuti gdje je vlasnik bio u pečalbi. Usput često vidimo prevrнуте kamione, ali to ne smeta ostalima da i dalje voze bez poštivanja propisa, pa čak i bez svjetla. Saobraćajnu milicijuistočno od Ankare uopće nismo sreli, a neka se niko ne nada tehničkoj pomoći na cestama. Ne možemo odoliti napasti na raskrsnici sa oznakom »Bogazkale«, tim više što nas jedna ploča obavještava da je cesta dobra. Prašnjavi i jedva cijelih kola stigli smo do starog hetitskog grada Hatussa. Krajolik je čudnovat — gudure, stijene, zemlja zlatno-smeđe boje. Prolazimo kroz dobro sačuvani hodnik »Poternu« koji je sastavljen od kamenih blokova, bez veziva, a odoljeva već pet hiljada godina svim nedaćama koje su prohujale tim krajevinama. Na takovim mjestima uvijek me prožima misao i pitanje: kakovi su to bili ljudi prije nas, što su mislili, kako živjeli? Po najvećoj vrućini, o podne, nastavljamo put na sjever prema Crnom moru. Seljaci oru s plugovima koje vuku i po četiri para volova. Krajolik se mijenja, postaje sve neplodniji i pomalo nestaju i naše stalne pratilice, rode. Prijeko Pontsko gorje po uskoj izlazanoj asfaltiranoj cesti. Kraj postaje gostoljubiviji, vrlo sličan našem Zagorju. Planine su pošumljene i često nailazimo na česme. Ugledali smo more tek kad smo stigli na obalu. Razočarala sam se. Cesta vodi paralelno s morem, s jedne su i druge strane ceste seljačke kuće, pasu krave i konji, šeću se guske kao kod nas u Slavoniji. O nekom turističkom ugodaju ni traga. Rekonstrukcija ceste prisiljava nas da vozimo brzinom od deset kilometara na sat zavijeni u prašinu. Kampiramo po prvi puta na divlje, na obali. Fini sitni pijesak, a Crno more zaista djeluje crno. Zalaz i izlaz su bijeli kao da je mjesecina. U tom kraju često pada kiša, po noći je tri puta padala, ali jutro je opet svanulo vedro.

Vrlo loša cesta, cesta u izgradnji i obilazak dionica s usponima i spustovima, prisiljavali su nas na polaku vožnju. U Trabzunu smo opet skrenuli u unutrašnjost, prema Erzurumu. Uspinjemo se po vijugama gorske ceste, često uz kišu kamjenja što ih dječaci-pastiri bacaju za svakim autom, kao što to čine sa svojim ovčama i kozama. Crnogorične šume, potoci, livade i mnoštvo golemlih grmova rodonitrona, ljubičastih i žutih, u punom cvatu. Popeli smo se sa 0 metara na 2025 m, prelazimo Zigana-prevoj i spuštamo se prema jugu gdje se pruža duboka dolina. Planine su surove i opet gole, tek uz potoke nailazimo na drveće. Nakon drugog prevoja na 2390 m cesta se spušta prema anadolskoj visoravni. Kraj je surov, ljudi mrki, nastambe siromašne, uglavnom iz osušenog blata, uokolo nagomilana suha

balega koja služi kao gorivo. Iako je ljeti vruće, zimi se živa spusti i na -20° C. Visoravan je opet obradena, mjestimično se već žanje žito, a mjestimično oru čak sa traktorima. Nije uputno putovati noću, zato smo se pred noć zaustavili u malom mjestu Bajburtu. Kempova više nema, zato smo se smjestili u blizini vojske. Vojska se susreće često, moderno naoružana, lijepo uredene kasarne. Stranci su u ovom kraju rijetkost i zato su naši šatori odmah okruženi djecom i vojnicima.

Krenuli smo ujutro kao obično opet rano, oko 5 sati (i to se zove godišnji odmor!). Nakon hladne noći uživali smo u prvim tracima sunca. Česta vodi opet preko prevoja, nailazimo na divlje crvene tulipane i grmove božura. Put nas vodi opet nizbrdo u kraj sa škrtim zelenilom. Najstariji fakultetski grad Turske, Erzurum, zavio se u oblak prašine. Tu prestaje i asfaltna cesta i mi krećemo dalje u oblaku prašine na prevoj (2500 m) gdje se nalazi česma bogata vodom. Ovdje se kao po pravilu zaustavlja svaki autobus i kamion. Putem nailazimo na stada krava i ovača. Pastiri neumorno mole od svakog putnika cigarete, šibice, papir ili vrećice od plastike, dakako, sve sa gestama i mimikom. Prema perzijskoj granici pred Agrijem opet dolazimo na asfalt, ali je cesta vrlo uska, a osim toga u zavojima pogrešno nagnuta. Susrećemo kolone vojnih kamiona i stoku koja neprestano istričava na cestu. Put nas vodi kroz jezersku dolinu. Tu na električnim stupovima sjede orlovi kao kod nas golubovi!

I evo ga! Iza okuke ugledamo Ararat. Veličanstven je, uzdiže se iznad visoravnih sa svojom vječno snježnom kapom. Prolazimo kroz Dogubayazit, ishodnu tačku za uspon na Ararat. Mjesto je tipično, kao sva ostala u ovom kraju, s oniskim potleušićama iz blata, s ravnim krovovima koji završavaju kupolastim dimnjacima. Još jedan uspon po vrlo lošoj cesti i evo nas na tursko-iranskoj granici.

Pogranična stanica je nalik vojnemu garnizonu, pravokutno dvorište, omeđeno zidovima i zgradama. Kroz sredinu vodi granica. S jedne strane stražari turski vojnik, a s druge strane paralelni iranski vojnik. Prolaz je na sredini zatvoren s dva lanca, i opet jedan turski i jedan iranski. Nakon obavljenih formalnosti i slikanja s turskim graničarima, dozvani su zviždukom predstavnici iranskih vlasti. Oni su zatim uz pristanak Turaka otkopačali oba lanca i propustili nas na iranski teritorij.

Prestala je latinica i počelo je arapsko pismo. Naše smo satove morali pomaknuti još za sat i po naprijed. Opel ispunjavanje formalnosti, pregled brojeva motora automobila, zatim cijeli paket prospekata, uputa i dobrih želja. Na izlazu tog graničnog prelaza dočekao nas je kip šaha Reze. Njega smo i kasnije u svim oblicima susretali na cijelom putu kroz Iran. Divna asfaltna cesta doveća nas je nizbrdo u klanac do Makua, prvog iranskog mjesta. Lijepi motel s apartmanima, njegovanim vrtom usred te kamene pustoši i topla noć dočarali su nam već prvu večer istočnjački ugodaj.

Koristimo ovaj ugodni motel da se opet мало uredimo i osvježimo nakon pršnjavih turskih cesta i da se pripremimo za daljnji put. Jedva smo vjerovali ali, eto, ipak smo stigli u tu daleku zemlju, u Iran. Ne znam zašto, ali meni je milije kazati Perzija, možda zato jer me to ime podsjeća na povijest, na perzijske ratnike starog vijeka s kovrčavom kosom i kovrčavim bradicama poput današnjih »čupavaca«! Sjećam se starih gradova Persepolisa i Suze iz doba Ahemenida, imena kraljeva Kira, Darija i Kserksa. I sada sam tu da vlastitim očima gledam ostatke jedne drevne kulture. Ali isto tako kao što me privlači prošlost, zanima me i živi narod. Već na samoj granici uočili smo razliku između obju susjednih zemalja. Iako su i Turci i Perzijanci muslimani, ipak postoji razlika u njihovim vjerama, u stepenu kulture i odnosu prema životu. Perzijanci su šiiti, a Turci suniti. Perzijski najveći svetac je Iman Reza koji je umro mučeničkom smrću. Njegov grob se nalazi u Mashadu kamo dolaze u poklonstvo stotine i stotine vjernika. Cijelim putem kroz Iran nailazili smo na slike Imama Reze sa svetačkom aureolom oko glave, gotovo jednako često kao na slike današnjeg vladara Reze Pahlevija.

Perzija je po površini velika kao cijela srednja Evropa ili kao sedam Jugoslavija, a mi za njeno upoznavanje imamo samo 16 dana — toliko nam vrijede vize i toliko imamo vremena na raspolažanju. Prema tome valja dobro rasporediti vrijeme i prevaliti određenu kilometražu da bismo ispunili naš plan. Srećom, ceste su vrlo dobre tako da se može voziti nešto brže. Prva senzacija na putu bilo je stado deva koje se u daljini kretalo nama nepoznatim karavanskim putevima. Premda smo na visini od 1400 metara, već oko 9 sati ujutro počela je jaka vrućina. S dalj-

njim povećanjem temperature počeli su se stvarati vrtlozi prašine u obliku pijavice, koje su se vrtile i vrtile, ali kao što su brzo nailazile tako su i brzo nestajale. Oko nas stepa, nigdje drveta, nigdje ništa živa. Prometa praktički uopće nema.

Tek kad smo ušli u Tabris, glavni grad Azerbejdžana, osjetili smo ponovo život. Taj neobično živi grad bio je u XIII stoljeću prijestolnica Mongola, zatim je za vrijeme Timura opet postao provincijski grad, a u XV stoljeću bio je prijestolnica Irana. Za vrijeme Safavida brojao je oko pola milijuna stanovnika. Kako leži u blizini turske i ruske granice, za posjed toga grada vodila se dugotrajna borba sve dok nije nakon Drugog svjetskog rata konačno pripojen Perziji. Tragovi svih tih borbi i raznih naroda i danas se osjećaju u tom gradu koji sada ima oko 350000 stanovnika. Zgrade su najviše jednokatnice, a mnoge su sagrađene iz zemlje ili blata.

U Perziji osim Teherana i nema gradova u evropskom smislu. Ulice u tim gradovima sastoje se od nizova dućana i otvorenih kanala koji služe u razne svrhe. Kanali predstavljaju stalni izvor opasnosti za kotače naših automobila, a mogli smo i sami upasti u njih kod prelaza ulice. Sve djeluje vrlo šareno. Već u Turskoj su taksi-automobili imali kao ukras plave, crvene i žute žarulje, a ovdje kamioni imaju cijele girlande žarulja, iako često noću voze bez svjetla. Perzijski kamioni su karakteristični po crvenoj boji, ornamentici i raznim natpisima. Ali dok smo u Turskoj natpise barem mogli pročitati iako ih nismo razumjeli, ovdje je sve ispisano arapskim pismom, pa smo se u tom nepoznatom svijetu osjećali kao izgubljeni. Morali smo se sporazumijevati prstima kao da smo nijemi. Rijetki su ljudi koji vladaju nekim stranim jezikom.

Kao i svagdje na Istoku, trgovina se najviše odvija u natkritom bazaru sa razgranatim hodnicima. Sa svake strane su radnje kao štandovi, raspoređene prema zanatima. Tako smo ušli u hodnik prodavača pravih perzijskih čilima. Vjerovali ili ne, svi čilimi bili su originalni perzijski! Kakve boje, kakove šare, koliko bogatstvo i kakav nehaj prema tom vrijednom proizvodu! Gaze ih prašnjavim cipelama kao da su to stare krpe. Prodavači nam tumače koliko čvorova ima koji sag iz pojedine provincije. Svaka regija ima svoje karakteristične boje, motive i vrst materijala. Kad bi me danas netko pitao, kako smo se sporazumijevали, ne bih znala tačno reći. Svatko je govorio svojim jezikom i premda se nismo razumjeli, ipak smo sve shvaćali. U bazaru brzo prolazi vrijeme. Tu ima tolika množina istovrsne robe, a tako malo kupaca da se pitamo, tko će to sve kupiti i od čega ti ljudi žive. Prolazimo kraj mnogih zanatljskih radnja, od onih koji izraduju umjetničke ukrase iz srebra, pa sve do prodavača voća i povrća. Nisam još nikada vidjela grožđe sa tako sitnim bobicama. Vidi se da je zemlja siromašna i škrtka. Nema tu onakova bogatstva kakvo daje turska poljoprivreda.

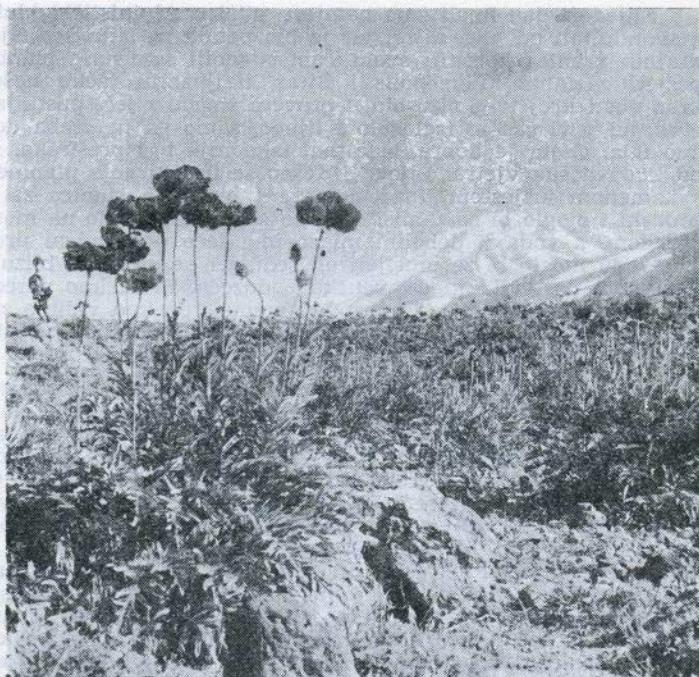
Prespavali smo u kampu na izlazu iz Tabrisa. Premda imaju kamp, i to s već postavljenim velikim šatorima, za tu riječ nikada nisu čuli. Osim u Teheranu, u Perziji praktički i nema kampova. Obzirom na pustinjski kraj to i nije čudo. Jedini »kampisti« u Perziji su nomadi i naš su zato odmah i ubrojili u nomade. Kamp u Tabrisu leži na umjetnom jezeru koje se napaja iz voda dalekih ledenjaka. Zbog učestalih nesreća uzrokovanih hladnom vodom u tom pretoplom kraju, zabranjeno je kupanje. Svim Perzijancima je zajednički kult vode. Gdje ima vode, ima ljudi, ima života. Tako i ovdje. Pred večer cijele obitelji (i žene!) s djecom dolaze na to umjetno jezerce da se rashlade i uživaju u vodi. Za ovo veselje moraju čak plaćati ulazninu. Kada uopće ovi ljudi spavaju? Još kasno u noć čulo se njihovo pjevanje, a već rano ujutro opet su bili na nogama.

Slijedeći cilj bio nam je Teheran, što znači da treba prevaliti daljnih 700 kilometara. Ustali smo vrlo rano, već u 4 sata. Ovako mamurni odmah smo zagnjurili u prašinu, jer je prvih 80 kilometara bilo tek u izgradnji, a promet od Tabrisa prema Teheranu dosta je gust, uglavnom kamioni i autobusi. Cijeli kraj djeluje vrlo pusto, u daljinu se vide visoka brda pokrivena snijegom. Nailazimo već i na prve oaze, gdje uz vodu užgajaju rižu, glavnu hranu Perzijanaca, jer žitarica ima vrlo malo. Kruh sličan našem uopće ne poznaju već jedu neku vrst pogache koju kupuju na metre i nose kao ručnike obješene preko ruku. Što dalje prema istoku kraj je sve pustiji. Sva mjesta kroz koja prolazimo gotovo su jednakata. Na ulazu slavoluk sa slikom ili kipom šaha, cvijeće i ponekad vodoskok. Kroz mjesto prolazi glavna ulica omeđena dvoredom i otvorenim kanalima. Dućan do dućana, ali ne u našem smislu, s vratima i izlozima, sva je roba izložena na policama, a lokal izgleda kao otvorena garaža.

—
—
—
—
—
—
—
—
—

—
—
—
—
—
—
—
—
—

Makovi pod
Demavandom

Svaki puta kada se zaustavljamo, pijemo ledenu Coctu ili Canadian dry, jer je klima vrlo suha, a vrućina tolika da nikako ne možemo nedoknaditi gubitak vode. Premda se znojimo, koža je stalno suha. Iako je suhu klimu ugodnije podnijeti no vlažnu, postoji opasnost od dehidriranja i toplotnog udara. Zato smo koristili svaku priliku i uzimali što više tekućine. Žed najbolje utažuje čisti razrijedeni mlaki čaj. Kao u Turskoj i ovdje je glavno piće čaj. Nose ga momci preko ulica u dućane kao što u Italiji nose espresso kave.

Nigdje se ne zaustavljamo, jer se i nema gdje zaustaviti. Nema šumaraka s ugodnom hladovinom, nema prirodnih ljepota kao što smo navikli vidjeti u alpskim zemljama, iako smo na 1600 m iznad mora. Jedina zanimljivost Perzije su starine 1, za nas planinare, mnogobrojni četiritisućnjaci. Mjesta mimo kojih prolazimo — nazovimo ih selima — nalik su smeđim zemljanim zidovima, skoro bez prozora, kao neke niske tvrdave. Nešto stoke i djece — to je sve što se vidi živo. Pred Teheranom se sastajemo s cestom iz Bagdada. Počinje velik promet i loše ceste. Pedeset kilometara prije Teherana može se uz cijenu od 20 rijala voziti najmodernijim autoputom »Freeway». Koristimo tu blagodat da se barem malo izvučemo iz prometne gungule, opasne po život.

Teheran je golemi grad od 2 milijuna stanovnika, sa širokim avenijama i gustim prometom kao u evropskim gradovima. Ovdje se Evropljani pozdravljaju kao braća u dalekim zemljama kada se slučajno susretnu u paralelnoj vožnji, bolje rečeno gmizanju. Pitaju, od kuda ste, kamo idete, i tako dok vas struja automobila opet ne odvije.

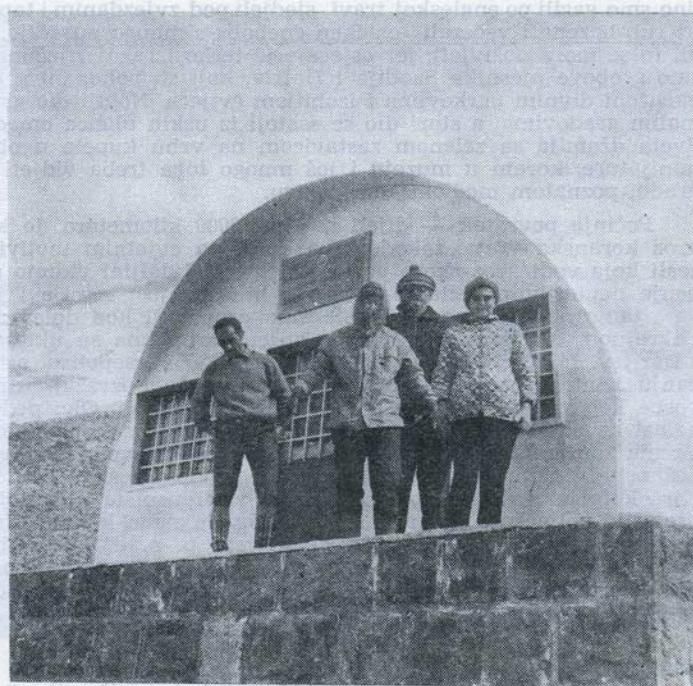
Smjestili smo se u kampu koji su nam preporučili još na granici. Za taj kamp u Teheranu sigurno ne bismo saznali, jer svi koje smo pitali, samo su nas začudeno gledali i odmahivali glavom. Taj kamp drži neki sposobni Armenac koji s mnogo truda i ljubavi nastoji održati i uzgojiti neke biljke koje on naziva drvećem i koje bi budućem kampu trebale osigurati hladovinu. Da bi se pronašao taj kamp koji je udaljen nekih 10 kilometara od aerodroma, treba imati mnogo sreće. U kampu smo se sreljali s internacionalnom Evropom, s modernim nomadima iz svih krajeva svijeta, čak i prekoceanskog.

Slijedeći dan imali smo namjeru otici u Alpinistički klub po informacije o Demavandu, ali od toga ništa, jer je bio petak: za šiite nedjelja. Kako smo morali do krajnjih granica koristiti svaki dan, odgodili smo naše planinarske ambicije i prvo posjetili Isfahan, Persopolis i Širaz, najjužniju tačku našeg puta. Putovali smo kroz pusti kraj koji nije bio u pravom smislu riječi pustinja. Bilo je nekog raslinstva, na prvi čas je izgledalo i lijepo, samo ga ne treba doticati, jer je sve oštro kao igla. Cesta je dobra, asfaltna, iako nije baš preširoka, i opet isto: vrućina, ni od kuda daška vjetra. Lijevo i desno se uzdižu gole planine, crvenožute, više puta s kamenom krijestom. Prolazimo kraj pumpnih stanica za vodu, motori zuje kao brodski i moglo bi se zamisliti da se nalazimo negdje na moru. Stanice su okružene ogradi, a voda u debelim mlažovima teče u ograđeni prostor gdje nestaje. Uza svu vodu moglo bi se umrijeti od žedi, jer se ne može blizu. Taj sistem pumpi su uglavnom postavila jugoslavenska poduzeća. Prolazimo pored oaza gdje je žito već dozrelo i gdje jablani daju ugodnu sjenu. Ponekad vidimo stado koza i ovaca. Njihove kozice su male, zdepaste i kratke, a ovce posebne pasmine, s debelim i širokim repom, punim loja — glavnim specijalitetom toga kraja.

I tako smo stigli u doba topnih boja i dugih sjena, u kasno poslijepodne, u Isfahan, jedan od najljepših gradova svijeta, grad koji leži u oazi zelenila kao dragi kamen usred pustinjskog predjela perzijske visoravni, zahvaljujući »vječnoj rijeci« — Zayandeh Rud. Arapi, Seldžuci i Safavidi obilježili su grad krasnim građevinama. Glavni doprinos ljepoti grada dao je šah Abas I (1588—1629). Centar grada je Maidan šah, dugački trg na kojem se zbijavao sav društveni i zabavni život. Ovdje je lako u mislima se prenijeti u ono drevno doba kada se tu čuo topot konja na turnirima uz bodrenje brojne publike. Danas je na sredini trga lijepi park s malim jezercem u kojem se zrcali prekrasna žuta kupola džamije Šeih Lutfulah, jedine džamije bez minareta. Kao u svih džamija u Perziji, kupola i portal su obloženi keramičkim pločicama s motivima cvijeća, ptica ili geometrijskom ornamentikom. Obično prevladava tirkizna boja, a osebujnost te kupole je ooker boja koja je osobito u poslijepodnevnom suncu djelovala blago i toplo. Sahova džamija je impozantan skup građevina sa šest različito visokih minareta, postavljenih asimetrično, sa zlatnim ukrasima koji su se caklili u večernjoj rasvjeti. Čar i bogatstvo iz 1001 noći. Ogromni molitveni prostori prekriveni divnim perzijskim čilimima, zidovi obloženi glaziranim keramičkim pločicama, filigranski rad na stepeništu mihereba, toliko živilih boja, a opet sve skladno i ozbiljno. Razgledali smo još i Ali Qapu, nekadašnji paviljon Timurida koji je Šah Abas dao pregraditi u palaču. Promatrajući zidne freske mogli smo sebi u mašti predstaviti život XVI stoljeća. Teško smo se odijelili od terase s koje je i Šah Abas sa svojim gostima pratio turnire na trgu. Iako već umorni — na putu smo već 14 dana — razgledali smo u noćnoj rasvjeti vrlo zanimljiv most Pol-e-Kadju koji služi i kao brana. Ispod njegovih 26 lukova narod se hlađi, šeće, pere rublje, a studenti uče. Gdje je voda, tu je i život. Trg i džamija također su noću krasno rasvijetljene i sve djeluje vrlo čarobno. Prespavali smo u lošem i skupom hotelu. Perzija je za nas skupa.

Slijedeći dan smo krenuli dalje prema jugu, prema Persepolisu i Širazu. Nebo, kao i svaki dan, plavo i bez oblaka. Sunce već dobro grije u rano jutro. Cesta je dobra i prolazi kroz klance s natpisima »Hunting is prohibited« (zabranjen lov) i mi iskrećemo glave ne bismo li negdje vidjeli pustinjske lavove ili tigrove. Najednom — zelena mrlja — oaza obrubljena žutim žitnim poljem. Usput stada ovaca i koza, magarci i psi. Uz njih su čobani, ali nas, slučajne putnike, jedva i gledaju. Usput smo se zaustavili u malom mjestancu Shahreza, koje se sa svojim žutosmeđim kućicama i ravnim krovovima izgubilo u žutilu okolice. Jedino se kao veseli šarenim leptir ističe tirkizna kupola džamije. Njena unutrašnjost je sva u zrcalima i u srebru. Pred njom nekoliko drveta daje sjenu i tu se odmaraju ljudi, rasprostrli su svoje prostirače, kuhaju čaj, žene doje djecu. Neka stara žena sasvim mi se unijela u lice i pita posve ispravnim engleskim »How are you?« Ali to je i sve. Djeca viču i kod dolaska i odlaska »Good bye«, a i ženama se obraćaju sa »monsieur«. Ovi ljudi mora da imaju izvanredni sluh. Pamte po sluhu, a nije mi se jedanput dogodilo da su djeca, slušajući naš razgovor, za mnom ponovila istu intonaciju i, premda nisu točno izgovarala riječi, zvučalo je kao hrvatski. Kraj je sve pustiji i negostoljubiv. Susretali smo i prve nomade. Primitivni šatori, ako se to uopće može nazvati šatorima, žene ljepotice u šarenim dugim haljinama, otkrita i nasmijana lica. Djeluju veselo i ni malo divlje, iako su nas stalno svi upozoravali

medenog mramora i crnog granita. U sredini dvorišta je fontana u obliku kružnice s vodnim bazenom u sredini. Na vrhu fontane je kip Perseusa sa głową Meduzy. Po stranama fontane su portali s reliefima Perseusa i Andromedine. U pozadini se vidi grad Demavand.

Bivak na visini od
4150 m

da su nomadi u stanju ubiti zbog bilo kakove sitnice. Za svaki slučaj nismo se zauštavljali kada smo ih ugledali. U Persopolis smo stigli u popodnevne sate, u najpovoljnije vrijeme za razgledanje drevnog mrtvog i razrušenog grada.

Na našem putu htjeli smo ostvariti dvije želje — stići u Persepolis do oštakta glavnog grada Ahmenida i osvojiti najviši vrh Irana, Demavand. Prvi cilj je pred nama. Pred nama su svjedoci drevne kulture iz 500. godine p. n. e., a otvoreni su i tragovi još drevnije kulture stare 6.000 godina. Teško je i zamisliti tako dugo vremensko razdoblje. Grad Persopolis bio je podignut na prostranom zaranaku. Iako su od njega preostali samo ostaci stupova, stubišta i palača, lako možemo sebi dočarati kako je to izgledalo nekoć, optočeno dragim kamenjem i zlatom, i bojadisano divnim prirodnim bojama. A sve to je uništoj veliki osvajač i ratnik Aleksandar Veliki! Po čemu je bio velik, pitamo se? Po tome što je uspio uništiti svjedočke jedne drevne kulture? Ipak, priznajmo mu, dao je prevesti na grčki jezik sva djela ogromne biblioteke Persepolsa i tako sačuvao od propasti bar duhovnu kulturu tog predantičkog naroda. To što ovdje vidimo je umjetnost posebne vrsti. Ne poznaje skulpture poput grčke umjetnosti, već je sva reljefna. Vidimo na stotine reljefa vojnika s raznim oružjem, kako stupaju uz stepenice. Ovo mnoštvo daje dokaz vojne snage toga vremena. Na drugom mjestu 28 predstavnika raznih naroda nosi darove kralju. Osebujni su kapiteli stupova koji često prikazuju dvije glave volova, lavova, ptica i drugih životinja. I kralj Darios i Kserkses i Artakserxes pridonijeli su uljepšavanju toga grada. Nije to bio grad u našem smislu, već neka vrst stjecišta kraljeva i njihovih dostojanstvenika, gdje su se slavile pobjede i gdje se klanjalo božanstvu Ahura Masdah, u čije ime su osvajali svijet i podređivali narode. Moglo bi se satima promatrati nebrojene detalje ornamentike, klinasto pismo ili razne reljefe, ali bliži se zalaz sunca, a nama još preostaje 60 kilometara do Širaza, najjužnije tačke našeg putovanja. Zalazi su ovdje blijedi, kao da je mjesecina, a mrak pada naglo.

Širaz je grad pjesnika, ruža, parkova i ptica. Odsjeli smo u modernom hotelu koji se sastoji od niza manjih kuća oko jednog bazena i parka. Air condition, radio, telefon, ledena pitka voda u termos boci, mnogobrojna ali nečujna posluga. Slobod-

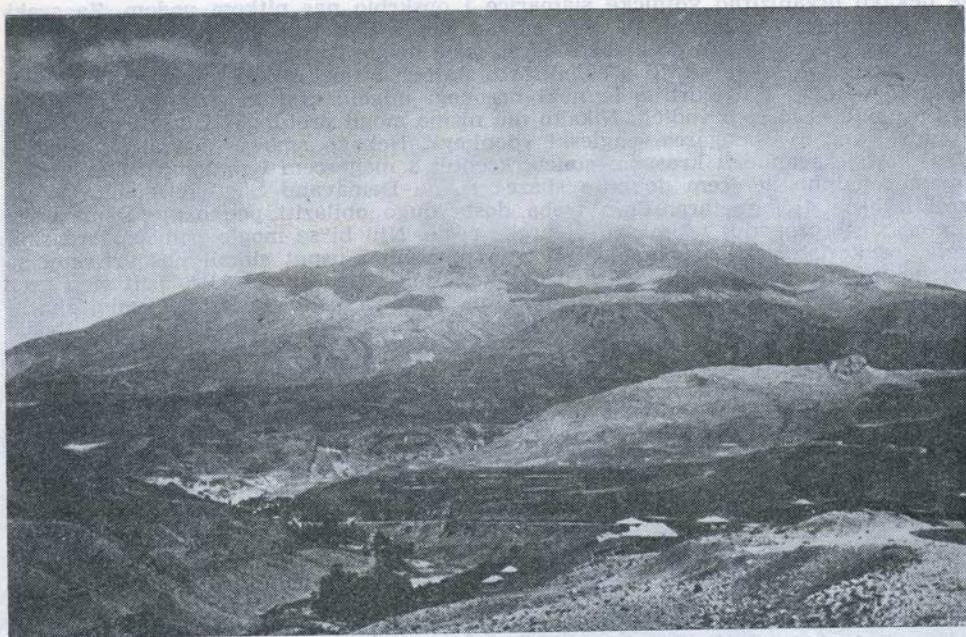
dno smo gazili po engleskoj travi, sjedjeli pod zvjezdanim i toplim istočnjačkim nebom uz rub bazena i većerali »chicken chebab« s mnogo mirodija. Bio je poseban ugodaj, ali to se mora doživjeti, jer osjećaje je teško izraziti riječima. Slijedeći dan posjetili smo grobove pjesnika Saadija i Hafiza, koji su pokopani u otvorenim mauzolejima, okruženi divnim parkovima i izobiljem cvijeća. Noviji dio grada je sličan evropskim malim gradovima, a stari dio se sastoji iz uskih uličica omređenih visokim zidovima. Sveta džamija sa zelenom zastavicom na vrhu kupole u obliku lukovice, vrijedne minijature, korani u muzeju i još mnogo toga treba vidjeti u tom univerzitetском gradu, poznatom medicinskom centru.

Počinje povratak — dijeli nas još 6000 kilometara do kuće. Izlazimo iz Širaza kroz koranska vrata, također sva opločena cvjetnim motivima, i evo nas opet na cesti koja vodi kroz skoro pustinjski kraj. U daljini vidimo po koji kamion kako se penje nevidljivim cestama nekud u unutrašnjost zemlje i jedva možemo zamisliti da i tamo negdje žive ljudi. Sto smo propustili kod dolaska, nadoknadujemo sada. Pokrajnom cesticom dolazimo do stijena u kojima su uklesani grobovi, među inim i Darijev. Iako smo slične grobnice vidjeli u Persepolu, ostaje u neizbrisivom sjećanju kontrast surovosti toga kraja i ljepote i izražajnosti reljefa koji prikazuju borbe kopljjanika, kraljeve i boga Ahura Masdaha. Oko pedeset metara iznad ceste nalazi se basrelief s tri vrste pisma: staroperzijski, novolamitski i novobabilonski. Prema tom natpisu svi su ratovi vođeni za pravednost među narodima i u slavu božanstva Ahura Masdaha. Drugom pokrajnom cestom se dolazi do grobnice kralja Kira koja je u obliku sarkofaga na vrhu stepeništa. Bezbrojne horde koje su ovdje prolazile opljačkale su grobnu — ostao je samo kamen. Nedaleko grobnice nalaze se iskopine grada Pasargade (VI stoljeće p. n. e.). Zanimljivi su reljefi likova s andeoskim krilima i visoke vitke kolone stupova. Na jednom od stupova savila je roda gniazdo i marljivo nosila hranu svojim gladnim ptićima. Tako je prolazna zemaljska slava.

Na povratku iz Isfahana izabrali smo cestu koja vodi preko znamenitog svetišta Ghom. Cesta je vijugava i uska, a puna autobusa koji prevoze vjernike-hodočasnike. Već iz daljine vidi se sjaj zlatnih kubeta džamija. Svetište je sa svih strana okruženo zidinama, a stranac nema prava ulaska. Pred ulaznim vratima stoje stražari s dugim štapovima i motre buđnim okom svjetinu koja kulja u svetište. Sve je jako živo — djeca viču, stražari rastjeruju svijet s palicama, trgovci nude svoju robu. Nas strance motre sumnjičavim okom. Nije dopušteno čak ni slikanje, tako da smo s kolima kružili što bliže tog građevinskog objekta i krišom ispučali nekoliko slika od kojih su neke srećom i uspjele. U predvečerje smo se već vraćali prema Teheranu. I opet je brzo pala noć, bez prelaza, bez sumraka, iako je bilo tek pet poslijepodne.

DEMAVAND (5671 m)

U Teheranu smo slijedeći dan potražili Alpinistički klub. Iz kampa nam je trebalo više od jednog sata da se probijemo kroz gusti gradski saobraćaj, usprkos tome što smo već prije toga točno znali kojim ulicama se najbrže može stići. Primio nas je poslovni tajnik, gospodin Edeli, koji dosta dobro govori engleski. Iznenadili smo ga s našim zanimanjem za Demavand, jer se nismo unaprijed najavili. Za uspon na Demavand je naime uobičajeno organizirati ekspediciju, a mi smo došli kao da želimo ići na Sljeme. No nama Demavand nije bio posve nepoznat jer smo prije puta posjetili ljubljanskog Himalajca Kunavera koji nam je na dijapositivima pokazao smjer puta na vrh i opskrbio nas skicom prilaza do podnožja. Naši Himalajci nisu koristili bivak koji se nalazi na visini od oko 4000 m, već su noćili u snijegu. Tako nam nisu mogli dati tačne podatke gdje je bivak smješten i kako do njega doći. Kako mi nismo Himalajci, a niti alpinisti, htjeli smo svakako iskoristili blagodat postojećeg bivaka. Vrijeme nam je bilo odmjereno — svega tri dana — pa što bude. Bili smo malo skeptični što se tiče naše kondicije, jer ne treba zaboraviti da smo već bili preko tri tjedna na putu uz prilično teške uvjete — nedovoljna ishrana, malo spavanja, velike vrućine, po cijeli dan u kolima ili u razgledavanju znamenitosti. Kao za inat, upravo neobično za ovo doba, vrijeme se pogoršalo uz jake vjetrove i pljuskove. U ovoj zemlji kao da postoje same krajnosti: nebo bez oblaka ili jako nevrijeme, krajnje bogatvo ili krajnje siromaštvo, bogatstvo oaza ili siromaštvo pustinje!

Panorama Demavanda

Foto: Dr Z. Poljak

Tajnik kluba nam predloži da se preselimo sa stvarima u klub. Tu postoji više-krevetne sobe koje članovi planinarskih klubova mogu dobiti na besplatno korištenje. Upoznali smo se s predsjednikom i potpredsjednikom. Oba dobro govore njemački, jer su studije završili u Njemačkoj. Upoznali smo se i s Abdulahim Džomšio kojeg su nam odredili kao pratioca i vodiča. U prvi čas nismo bili oduševljeni tim prijedlogom, ali danas, nakon uspjelog uspona, ostala nam je draga uspomena na čovjeka i naroda, prirodnog i jednostavnog, kulturnog, iako neškolovanog (po zanimanju je soboslikar). Eto, bio je planinar kakvog susrećemo u svim planinama svijeta. Jedina je poteškoća bila što naš dobri Abdulaj nije znao ni jednog jezika osim perzijskog. Govorio je stalno samo »Yes« ili »No« i to je tako upotrebljavao da nikada nismo znali što misli, pa je dolazilo do smiješnih situacija.

U klubu su preko noći za nas ostavili »slugu« koji nas je ujutro dočekao sa serviranim doručkom na terasi ispred koje se pruža krasni mali vrt s malim bazenom. Šah-Abazi, kako se zvao sluga, stalno nam se klanjao, nečujno donosio i odnosio posude. Osjećali smo se kao »gospodari« u nekoj bogatoj koloniji. Uopće su vrlo uočljive klasne razlike i poštivanje starijih. Kad predsjednik ili potpredsjednik ulazi u prostoriju, tajnik i svi ostali ustaju i pozdravljaju, prilikom razgovora ne upada se u riječ i sluša se s poštovanjem. Sve ima svoje dobre i loše strane.

Konačno, u srijedu 18. lipnja oko 16 sati krenuli smo nas petero s dva automobila do Raineha (2200 m). Raineh leži oko 90 kilometara od Teherana u pravcu sjeveroistoka. Cesta je izvanredna. Vodi gore-dolje kroz njihov skijaški centar Ab Ali, i zatim do Ab-aska. Četiri kilometra od Ab-aska skreće brdovita i neasfaltirana uska cesta u Raineh. Vrijeme je bilo kišno, magle su zaklanjale pogled na vrhove osamdeset kilometara dugog lanca Elbursa. U njemu se izdiže najviši vrh Irana, Demavand. Prije skretanja s glavne ceste prošli smo pored vojničke stržarnice. Tu nam je po prvi puta Abdulaj bio od koristi objašnjavajući se sa stražom. Naime u Rainehu, kako smo poslije vidjeli, smješten je veliki vojni logor. Nakon mjestimičnog guranja auta stigli smo u malo selo. Došli smo do niske zidane zgrade u kojoj jedna soba pripada teheranskom alpinističkom klubu kao sklonište, bez vode i nusprostorija. Soba je potpuno prazna, a pod od dasaka i prašnjava. Abdulaj

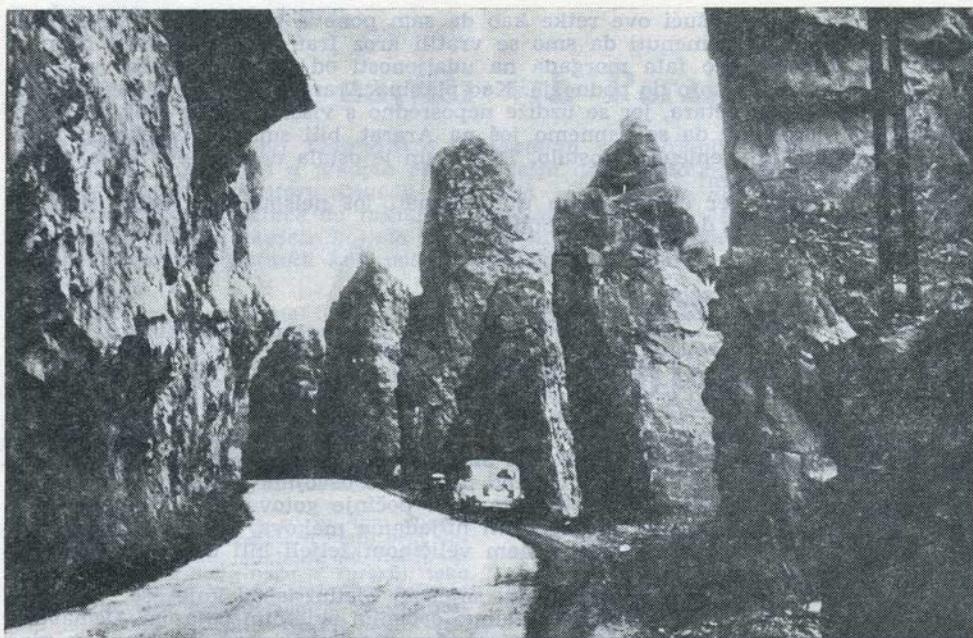
je nekako organizirao vojničke slamarice i opskrbio nas pitkom vodom. Za svaki slučaj smo vodu prokuhali. U sobi su već ležala dva iznurena »polubitnika« koji su taj dan pokušali doći do bivaka, ali su zbg magle i nepoznavanja terena izgubili orijentaciju, pa su se vratili u sklonište u Raine i »meditirali«. Oko nas se odmah okupilo vojnika i dječurlije, te neki bosonogi mladići koji je stalno ponavljao »I am a guide!« (Ja sam vodič!). Nikako mu nismo mogli protumačiti da nam ne treba »guide«, već dva magarca, engleski »donkey«. Nekako smo prespavali i slijedeći dan, koji je svanuo u krasnom suncu, krenuli s magarcem i mulom, našim Abdulajem i jednim goničem do naše »bazes« tj. na Demavand Shelter, metalni bivak koji leži na 4150 metara. Prvo treba dosta dugo obilaziti podnožje Demavanda prema sjeverozapadu, zatim prijeći preko ceste. Nju bi se moglo pomoći terenskih kola još koristiti pri usponu, ali mi smo pješačili i usput slikali naš vrh koji se bijelio u snijegu. Nije uopće izgledao tako visok i nedostupan. Prolazili smo kroz polja orijaških divljih makova, žarko crvene boje. Iranski alpinisti u svojoj znački imaju kao simbol mak kao što mi imamo runolist. Zatim smo kroz sočne livade perunika i okamenjenu lavu najbizarnijih oblika stigli do najvišeg pastirskog stana. Njihova nastamba je sličila prebivalištu ljudi iz kamenog doba što ih poznajemo iz ilustracija. Mi, a i životinje, malo smo se odmorili i pili kiselog mlijeka, i nitko od nas od toga nije obolio. Odavde, više u mašti no u zbilji, vodi stazica sve strmije i strmije uz bilo ravno prema vrhu.

Konačno smo naišli i na prva snježišta na oko 3000 m iznad mora. Po njima se mnogo lakše kreće no po kamenom bespuću. Brano i ja smo se odijelili od grupe i krenuli po najduljem snježištu i zatim se prebacili preko nekog kamenog grebena našli se na snježištu već iznad bivaka. Kad smo se spustili do bivaka, čuli smo neugodnu vijest da se naše stvari nalaze nekih 100 do 200 m visinske razlike ispod bivaka, jer gonič više nije htio ili nije mogao dalje sa svojim životinjama. Do bivaka smo trebali oko 12 sati zajedno sa odmorima. U bivaku je bilo ledeno, na podu smrznuta voda. Bivak se sastojao iz malog predoblja, a u prostoriji za spavanje su dva reda kreveta na kat, zapravo daske za dvadesetak osoba. Na našim butanskim kuhalima uspjeli smo zbg visine »skuhati« samo mlaki čaj i prigrijati neke konzerve, ali nitko baš nije bio gladan. Prespavali smo tako da smo sve što smo imali stavili na sebe, i kape i rukavice, i zavukli se u spavaće vreće. Jasno da je naš organizam osjetio ogromnu razliku temperature, dan prije +40°C, a na bivaku negdje —10°C.

U petak 20. lipnja osvanuo je krasan dan. Oko 7 sati ujutro krenuli smo s bivaka, prvo po snježištu, a kada je ono postalo prestrmo, prebacili smo se na kameni greben. Po grebenu smo se teže uspinjali, jer je svaki korak bio vrlo naporan, jer je trebalo kod svakog koraka povući drugu nogu i podići cijelu tjelesnu težinu, slično као kod uspinjanja stepenicama. Čim je srce počelo jače kucati, stali smo i čekali da prestane treperiti. I tako smo se uspinjali i uspinjali, prijeći snježišta i opet po kamenju nastavili uspon sve do malog sedla gdje je uspon postao malo blaži. Naišli smo i na prvi krater, okružen snijegom, žutim od sumpora. Iz grotla je sukljala para i zagušljivi sumporni plinovi koji su još otežali i tako već teško disanje. S tog mjesta imali smo još oko pola sata dosta strmog uspona na sam vrh, koji je zapravo ogroman krater ispunjen snijegom. Na vrhu se nalazi maketa dvoglavnog bika iz iskopina Persepolisa, amblem cara i neki drugi natpisi na arapskom jeziku. Nismo se dugo zadržavali na samom vrhu, jer smo za uspon trebali osam sati. Kasno smo bili krenuli, a noć u tim krajevima rano pada. Uobičajeno slikanje i još nekoliko pogleda uokolo. Nadali smo se pogledu prema Kaspiskom jezeru, ali maglica nije dopustila taj užitak. I svi ostali vrhovi su dosta udaljeni, tako da se ne može reći da je to neki osobiti razgledni punkt, iako je najviši vrh u lancu Elbursa i u Iranu.

Spuštali smo se »drvenih nogu«. Našeg Abdulaja spopala je visinska bolest, pa je svaki čas legnuo pod neki kamen, jedva ga naša Neda uspjela nagovoriti da se digne i pode dalje. Pred sam mrak stigli smo u bivak. Od nas petero, troje je patilo od visinske bolesti — drhtavica, mučnina, glavobolja — tako da su odmah prilegli, a preostalo dvoje je kuhalo čajeve i juhe, grijalo kompote. Nikome nije stalo do kompaktne hrane.

Po noći se digao jaki vjetar i prema jutru počela je padati solika i snijeg. Magla se spustila do bivaka. Pitamo mi Abdulaja, kada će doći »donkey«, a on odgovara: »Yes! No!«. I sad ga znaj! Opazili smo da je nešto čitao što je pisalo na vra-

U klancima Elburš-gorja iznad Kaspijskog mora

Foto: Dr Z. Poljak

timu bivaka, mrmljao i tresao glavom. Konačno smo se odlučili i sami se natovarili, cestavivši suvišne konzerve i ostalu hranu u bivaku. Krenuli smo ovako natovareni po snježištu nizbrdo i vrlo smo se brzo spustili skijajući se pomoću cepina. Svakim metrom što smo se spuštali sve bolje smo se osjećali. Konačno ugledamo i jednog »donkeya«. Žustra diskusija između našeg Abdulaja i goniča dala je naslutiti da je on bio kao sinoć na bivaku, misleći da ćemo se još isti dan vratiti. Nesporazum je izbio, jer je naš prijatelj Božo mislio da se može s prstima dogovoriti, ali izgleda da govor na prste po perzijski i po naški nije isto.

Što smo se niže spuštali, sunce je sve više peklo, te je za nas bilo veliko olakšanje da smo se oslobođili tereta i mogli uživati u spustu, lagani kao ptice. Vrh je i dalje ostao zavijen u magli. Ponovo smo svratili kod pastira koji su nas ovaj puta ugostili s čajem i masnim tkivom debelog janjećeg repa što u Perziji slovi kao delikatesa. Nastavili smo put kroz sočne i zelene livade, kroz ogromna polja divljih orišaških crvenih makova koji su upravo bili u punom cvatu, pa na koncu kraj kasarni, otkuda su nas znatiželjno promatrali vojnici. U Rainehu smo se upisali u upisnu knjigu koju su nam od nekud donijeli, platili za prenos tereta smiješnu svotu od 700 riala (otprilike 30,00 dinara za pojedinca). Vratili smo se pravo u Teheran, gdje su nam bile stvari. Tu smo se prvo okupali, pa se malo »civilizirali« tako da smo mogli dobro primiti svaki po jednu malu i veliku značku Demavanda i klupsku zastavicu. Tajnik nam je još u svoje ime poklonio fotografiju Demavanda s osobnom posvetom. Okvir slike izrađen je u intarziji, nacionalnom radu. Nažalost, mi nismo ponijeli čak ni naših klupskih značkica, ali smo im obećali poslati knjigu »Planine Jugoslavije« (obećanje je ostvareno).

Dvije smo se noći smrzavali na -10°C u bivaku, a u Teheranu smo opet imali priliku da se ugrijemo kod barem $+40^{\circ}\text{C}$. Te razlike u temperaturi i u visinskim razlikama svakako su veliki napor za ljudski organizam. Iz Teherana smo se spustili na Kaspijsko jezero koje leži 27 metara ispod razine mora. Tako smo se u roku od 36 sati spustili oko 6.000 metara. Put do Kaspijskog jezera, samo jezero koje djeluje kao more, te opet uspon na visoravan, su nezaboravni. Toliko kontrasta i ljepote!

Umorila sam se pišući ove retke kao da sam ponovo proputovala sve te krajeve. Ipak, moram spomenuti da smo se vratili kroz Iran istom cestom i da nam se Ararat pokazao kao fata morgana na udaljenosti od 140 km. Ararat je dobio novi snježni pokrov skoro do podnožja. Kao planina Ararat je ljepši od Demavanda, iako je niži za 500 metara, jer se uzdiže neposredno s visoravni kao otok na moru. Nismo imali vremena da se uspnemo još na Ararat, bili smo još daleko od kuće, a nije nam više ni vremena preostalo. Tako nam je ostala neispunjena želja, ostala je čežnja za Araratom!

A to je dobro, jer čovjek mora uvijek imati još neispunjene želje, težnju i nadu da će ih ispuniti, daljnji cilj za budućnost.

NEDA KÖHLER KUBELKA, Zagreb

Sjećanje na Demavand

Demavand, taj visoki, vječnim snijegom zaogrnuti vrh, stajao je u svoj svojoj veličanstvenosti pred nama. Gledali smo ga puni strahopočitanja i neodoljive želje da mu se približimo, da ga obiđemo i konačno osvojimo. Približavali smo mu se polako prolazeći obroncima do mjesta gdje počinje gotovo okomiti uspon na vrh. Prolazili smo obroncima prekrivenim hiljadama makova, koji kao da su svojim intenzivnim crvenilom i izvanrednom veličinom željeli biti dostajni ukras gorostasa na kojem su rasli.

Pred nama je bio vrh Demavanda u snježnoj bjelini ispod koje se prostirao smedi pojedinačnih skravnih lave, obrubljen tamno crvenim cvjetnim pojasom. Demavand je izgledao kao sijedi planinskih gorostasa, obučen u grizmiz, iznad čije glave se plavilo tamno nebo, prekrasna pozadina svih sunčem obasjanih planina. Izmjenjivali su se pejzaži posve pustih predjela s plodnim uvalama u kojima su pasle osamljene ovce i koze. Približavali smo se najudaljenijoj pastirskoj nastambi te planine, čiji stanovnici su nas iznenadili gostoljubivošću i susretljivošću u svojim primitivnim nastambama.

Prolazili su sati odmijerenog polaganog penjanja. Napuštali smo postepeno područje biljnog carstva, oprštajući se sa zadnjim primjercima flore. Ulazili smo u carstvo skravnih lave, predjele fantastičnih kipova, umjetničkih ostvarenja Demavanda, koja je on kreirao u svojoj aktivnoj vulkanskoj fazi. Te su kipove formirali i mijenjali vijekovi da bi stvorili ove sadašnje formacije koje svojom prirodnom originalnošću i vječnom ljepotom oduševljavaju svakog posjetioča.

Penjali smo se sve više i sve polaganije. Svaki korak postajao je izvanredni napor. Svi smo izgledali tako da su mi na pamet došli stihovi našeg Mažuranića: »Vidi mu se, mrijet mu se neće, a jest nešto što ga naprijeđe kreće.« A to nešto je ono što svaki planinar poznaće, to je ona imperativna želja da stigne na cilj, pa bio to naš Oštrelj ili Demavand.

Ulagali smo maksimalne napore u svaki pokret i kad smo s dahom bili skoro već pri kraju, kad smo se morali odmarati poslije svakog koraka, kad smo već počeli gubiti nadu da ćemo izdržati do vrha, počeli smo udisati zagušljive sumporne pare, nadajmo se, zadnje izdisaje vulkana koji se još nije smirio. Tada smo znali da smo već vrlo blizu cilja, i ta spoznaja dala nam je snage da izdržimo završni uspon. Još nekoliko koraka, koji su nam se činili dugi kao vječnost, i bili smo na vrhu, ogromnom krateru vulkana čiji najviši rub je vrh Demavanda.

Divili smo se prostranstu panorame oko nas, bezbrojnim vrhovima gorja Elburz koji su nas okruživali. Neposredno oko nas protezali su se zaledeni snježni obronci pokriveni kristalima sumpora, koji su nam se nakon toliko sati uspinjanja kroz jednoliki pusti predio činili kao žuti cvjetovi, kao buseni naših proljetnih jaglaca na padinama Ivančice. Vrh Demavanda je označen i ukrašen kapitelom hrama iz Suse koji kao da simbolizira narode što su u davnini vladali ovim krajima i s velikim strahopočitanjem gledali na ovog planinskog diva, na prijeteću opasnost iznad svojih glava.

Vrijeme nam je brzo prolazilo i tek nas je sunce, već dobro okrenuto prema zapadu, podsjetilo da je krajnje vrijeme za silazak, ako se ne želimo izložiti ledenuom zagrljaju Demavanda preko noći. Bacili smo još oproštajni pogled na krater usnulog vulkana kojeg ćemo se sjećati dok živimo.

Kako doći na najviši vrh Perzije

Putopisni članak ing. Lote Arh o Demavandu koji objavljujemo u ovom broju, bez sumnje će pobuditi u mnogih čitalaca želju da i sami posjeti najvišu planinu u onom golemom prostoru između Himalaja i američkih Rocky Mountains. Za one čitaoca koji se odluče da takvu želju i ostvare, bit će korisno da im pružimo praktične podatke i savjete kojima nije bilo mesta u spomenutom putopisu, ali su itekako dragocjeni putniku koji polazi u dalek i nepoznat kraj.

Izostaviti ćemo nabranje kulturno-historijskih i turističkih znamenitosti na dugom putu do podnožja Demavanda, najvišeg vrha Perzije, jer ih možemo naći u svakom bojleru vodiča (u našim knjižarama prodaju se kratki Polyglotovi Reiseführer po Turskoj i Perziji po cijeni od 9 nd), pa ćemo se uglavnom ograničiti samo na ono što po vlastitom iskustvu smatramo potrebnim i korisnim. Podrobnejne informacije o prilikama u Turskoj donijet ćemo u sljedećem broju uz prikaz uspona na Ararat.

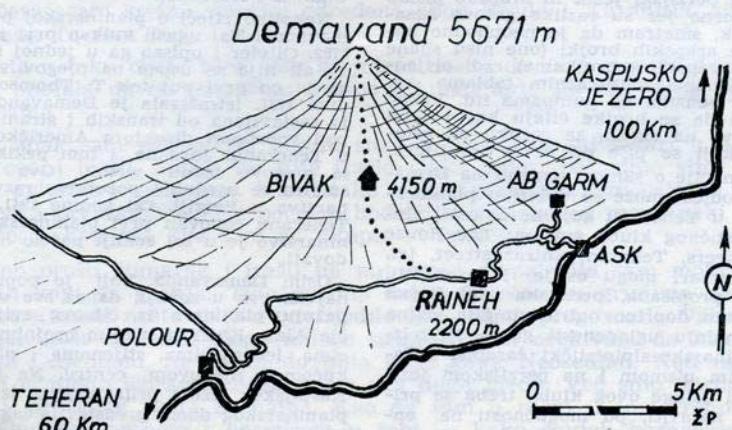
Prvo treba naglasiti da su na tom dugom putu od preko 4000 kilometara ceste vrlo dobre. Ceste u Turskoj su bolje od naših, a one u Perziji još bolje nego u Turskoj, tako da se i sa sporim kolima može bez teškoće dnevno prevesti 500 kilometara. Neasfaltirani dionica ima ukupno jedva 200 kilometara. Loše dionice, točnije, ceste u izgradnji na crnomorskoj obali koje se spominju u putopisu, od prošle godine do danas su već uglavnom asfaltirane. Prema stanju cesta u 1970. godini možemo danas preporučiti ovaj smjer puta:

- 0 Zagreb 1338
- 1338 Istanbul 446
- 1784 Ankara 417
- 2201 Samsun 314
- 2515 Trabzon 322
- 3157 Bazargan 250
- 3407 Tabris 653
- 4060 Teheran 90
- 4150 Raineh

Velika je olakšica putnicima što su početkom ove godine ukinute vize između Jugoslavije i Perzije (s Turskom su ukinute već davno prije). Za ulazak u Perziju (Iran) po-

treban je certifikat o cijepljenju protiv žute groznice i kolere. U Zagrebu cijepljenje obavlja Zavod za zaštitu zdravlja (Mirogojska 16, od 8–11 sati, cijene oko 40 nd). Vlasnici motornih vozila moraju imati triptih. U Zagrebu ga izdaje Auto-moto savez Hrvatske (Draškovićeva 25, uredovanje dvokratno, cijena oko 60 nd). Benzin je u Turskoj znatno jeftiniji nego u Jugoslaviji: 1 litra normalnog benzina košta 1,5 lire (nakon devalvacije lire 1 USA dolar = 15 lira). U Perziji je benzin također znatno jeftiniji: 1 litra normalnog benzina košta 6 riala (1 USA dolar = 75 riala). Benzinske pumpe su dosta česte, najčešće udaljenost među njima je 70–80 km. U obje zemlje najtraženija valuta je dolar. Novac se najpovoljnije mijenja u bankama i oficijalnim mijenjačnicama.

HRana i hoteli su u Turskoj znatno jeftiniji nego kod nas, ali su u Perziji cijene dosta slične našima s tom razlikom, što u svakom mjestu ima mnogo malih jednostavnih i jeftinjih hotelata. Za svaku uslugu očekuje se napojnica (do 10%), a djeca je traže i bez usluge (bakšiš), ali su vrlo zadovoljna i naših 10 para u metalu. Kampiranje u Perziji nije preporučljivo izvan naseljenih mjeseta, a kampova općenito ima vrlo malo. Najsigurnije je kampirati pored policije, vojske ili nekog motela. Evo nekoliko savjeta za kampiranje: kod policijske stanice na izlazu iz Makooa (24 km od turske granice), u kampu kraj umjetnog jezera nakon izlaza iz Tabrise (3 km alejom desno od teheranske ceste), u kampu »Gol e Sahra«, što znači »Pustinjski cvjet«, prije ulaza u Teheran (prilaz: na kraju autoputa desno do skvera, odakle mimo aerodroma do ulice Savez i njom još 10 km – na raskršćima uobičajene oznake za camping).

Automobilisti trebaju računati s time da na Bliskom istoku prevladavaju američka kola i da nije lako doći do rezervnih dijelova za evropska kola, naročito ne za Fiat, pa je potrebno ponijeti sa sobom bar ono najneophodnije. Na čitavom putu nismo npr. mogli nabaviti čak ni gumu za Fiat 750. Prometne policije a ni tehničke pomoći na cestama nismo vidjeli. Prometni propisi su veoma liberalni, zabrane rijetke, ali vozači općenito vrlo obzirni i uslužni. Osobna sigurnost u Perziji, u naseljenim mjestima, ne dolazi u pitanje. Područje Demavanda također je u tom pogledu posve sigurno, a narod navuknuo na turiste.

Važno je izabrati pogodno godišnje doba za putovanje. Za uspon na Demavand najgodniji je konac ljeta kad ima najmanje snijega, ali je to ujedno i doba najvećih ljetnih vrućina u Perziji (u Teheranu smo doživjeli +50 Celzija u hladu). Tko se ne boji snijega na Demavandu, najugodnije će putovati po Perziji početkom ljeta. Ipak, tamo se vrućina daleko lakše podnosi nego u našim krajevima jer nema sparine. Zrak je neobično suh zbog pustinjskog karaktera zemlje: vrlo siromašna vegetacija, rijetke površinske vode i suho tlo zbog stalnog sunca. Problem pitke vode ipak ne postoji jer svu naselja, pa i ona mala, imaju vlastiti vodovod. Rezervoari su vidljivi izdaleka jer su instalirani na čeličnim tornjevima. U mnogim javnim zgradama, a da ne spominjemo restorane, instalirani su na pristupačnim mjestima hladnjaci s pitkom vodom. Ipak preporučamo ponijeti sa sobom na put kanister za vodu.

Putnici koji se teško privikavaju na orientalnu kuhinju imat će u Perziji stanovite probleme. Meso je uglavnom samo ovčje s vrlo izraženim karakterističnim mirisom, a svijetline uopće nema. Umjesto kruha poslužuje se tjestenina koja je nalik našim mlinciima, samo s tom razlikom što nisu osušeni. Alkoholna pića i kava serviraju se samo u rijetkim restoranima evropskog tipa, ali se zato na svakom koraku može dobiti ledena koka-kola, kiselo mlijeko, lubenice i - vrući čaj (cijene pristupačne).

Nasim putnicima će vjerojatno najteži problem biti perzijski jezik i arapsko pismo. Za razliku od Turke, gdje je u upotrebi latinska, gdje ima mnogo naših iseljenika, a i turski rječnik ima nevjerojatno mnogo nema poznatih riječi, u Perziji se naš čovjek osjeća u prvi trenutak izgubljenim. Od stranih jezika tamo dolazi u obzir samo engleski (konobari, vratarci, pa i školska djeca). Učiti u toku puta perzijski jezik ili arapsko pismo bilo bi iluzorno jer su razlike gotovo nesavladive. Ipak, smatram da je neophodno naučiti čitanje arapskih brojki (one nisu slične evropskim »arapskim« brojkama) radi orijentacije u cijenama, putokaznim tablama, radi mjerjenja benzina na pumpama itd. Važno je zapamtiti da se brojke čitaju kao i kod nas, od lijeva na desno, za razliku od ostalog teksta koji se piše od desna na lijevo.

Sve informacije o samom usponu na Demavand, a i vodiča, može se dobiti u planinarskom domu u Teheranu gdje se nalazi i sjedište Alpinističkog kluba (adresa: The House of Mountaineers, Teheran, Shiraz street, tel. 756-652). Planinari mogu ovdje i prenoći. Tarifa nije propisana, perzijska uglađenost predviđa samo doprinos društvu čija visina odgovara stupnju uglađenosti gosta. Klub izdaje i planinarsko-alpinistički časopis, nažlost, arapskim pismom i na perzijskom jeziku. Tko želi usluge ovog kluba treba se prije pisneno najaviti, po mogućnosti na engleskom jeziku.

Baza za uspon na Demavand je planinarsko sklonište u selu Raine na podnožju planine. Tu se mogu iznajmiti tovarne životinje i vodič do bivaka na visini od 4150 m. Najbolje je vodiča uzeti sa sobom iz Alpinističkog kluba u Teheranu, koji će ovde ugovoriti najpogodniju cijenu za prijenos prtljage, urediti formalnosti s lokalnim vojnim vlastima i prirediti konak u skloništu. Slijedećeg dana treba 2000 m uspona do bivaka. Netrenirani planinar dobit će ovde simptome visinske bolesti, pa će ostati i slijedeći dan radi aklimatizacije. Uspon od bivaka na vrh treba početi najkasnije u zoru, kako bi se dobilo rezervnog vremena. Tehničkih, pa ni orijentacijskih poteškoća na usponu nema, a i strmina je podnošljiva, jedini stvari problem je rijedak zrak.

Od opreme neophodno je potrebno ponijeti dereze ili bar žabice, a umjesto cepina, koji kod oslanjanja propada u snijeg, idealno će poslužiti skijaški štapovi. Ipak je korisno da grupa ponese jedan cepin i penjačko uže. Uz uobičajenu planinarsku opremu neophodne su zaštitne naočale, cink-pasta za zaštitu usana od opeketina, vunene i platnene rukavice i busola, a korisno je ponijeti visinomjer, džepni radio-primopredajnik (»toki-voći«) i uz fotoaparat UV-filter.

Hrana treba da je lako probavljiva, bogata ugljikohidratima. Naročito je pogodno za vrijeme uspona što češće konzumirati grožđani šećer u kombinaciji s C vitaminom radi njihove brze resorpциje i snažnog muskularnog efekta. Kod nas je u prometu gotovi preparat u obliku pastila (Kvik, »Pliva«). Zbog izvanredno ubrzanog disanja u rijetkom zraku organizam gubi ugljični dioksid a taj se gubitak kiseline efikasno može nadoknaditi konzerviranim koncentratom limunovog soka s dodatkom šećera (po osobi 3-4 konzerve od 150 grama dnevno). U slučaju pojave teže visinske bolesti (mučnina, povraćanje, glavobolja, psihičke smetnje, krvarjenje iz nosa, teška malakalost) jedino ali ujedno i vrlo efikasno rješenje je što brži silaz na takvu visinu gdje smetnje prestaju. U planinarskoj apoteki na putu do Demavanda neophodna su sredstva protiv proljeva i za kloriranje vode, a na samom usponu sredstva protiv sunčanih opeklini i glavobolje, te plaster za zaštitu nažuljanih mesta.

I na kraju, nakon silaska s vrha najugodniji odmor i oporavak pružit će divna plaža i ugodna klima Kaspijskog jezera. Do njegove obale ima svega 100 km vrlo dobre i zanimljive ceste (povratak u Teheran preko Chalusa i Karadža).

Nekoliko riječi o planinarskoj prošlosti Demavanda. Taj ugasil vulkan prvi je istražio 1789. Olivier i opisao ga u jednoj svojoj knjizi, ali nije se uspio na njegov vrh. Osvojio ga je po prvi put tek T. Thomson 1873. Godine 1931. istraživala je Demavand ekspedicija sastavljena od iranskih i stranih planinara pod vodstvom direktora Američkog kolegija u Teheranu, Jordana, i tom prilikom utvrdila njegovu tačnu visinu. Ova ekspedicija smatra se ujedno i početkom razvijanja planinarstva u Perziji. Od godine 1941. kad je u Teheranu osnovan prvi planinarski klub, planinarstvo je u toj zemlji počelo naglo napredovati.

Osim Demavanda, koji je popularan kao najviši vrh u zemlji, danas sve više privlači pažnju planinara iz čitaogr svijeta područje Alam Kooh sa svojim brojnim 4-tisučnjacima, ledenjacima, stijenama i planinarskom kućom u njegovom centru. Na povratak s Kaspijskog jezera prilaz cestom iz Chalusa do planinarskog doma predstavlja laki i zahvalni izlet u jedno neobično gorsko carstvo.

Slutnja jeseni

Planinarski dom u Grbaji, VIII 1970.

I eto tako. Taj moj Karanfil i Brada. Čitavo sam vrijeme očekivala da će moći reći — moj. Možda je to zbog sunca danas, možda zbog želje, a možda zbog tko zna čega u meni. Vjerojatno zbog svega — tek tako, zbog trenutka, a i zbog trajnije jedne ljubavi u meni za kamen, za ovakvu stijenu u čijem podnožju i žlijebovima uvijek ostaju snježišta. Čitavo sam vrijeme očekivala to »svoje«, »ono pravo«. No, da se vratim malo k početku.

Svih ovih šest dana sam požurivala da prije stignemo ovamo. I nakon svake moje primjedbe iz koje je virila želja za Karanfilom, između Svilca i sebe sam osjećala neugodnu hladnoću. Mi smo ipak različiti, i to dosta. Sto sam ja danas svoja i što osjećam sve ovo svojim, to je ono što, mislim, Svilac u meni vidi pomalo divljim, to je ono kakav on nije. On se osjećao svojim dok smo u Lumbardskim planinama skitali pašnjacima među blagim vrhovima. To je Svilac. Tih i nikad pretjeran. Kad me je lani vodio na moju prvu turu, na Triglav, bila sam sretna tamo gdje je bilo najgolije, kada se najviše osjećala tvrdoča i snaga. Svilac me pola u šali, pola ozbiljno korio: »Zašto pretjeruješ? Zašto ne možeš uživati u nečem što je sredina?« I baš taj način uživanja ja u Svilcu volim, a OVO sam ipak ja.

No večeras je sve u redu. Osjećam, Svilac me gleda kako pišem, ja dignem pogled i namignem mu; on se nasmije. Da, sve je u redu, oboje smo zadovoljni i znam da mi vjerojatno ne bi bilo danas tako lijepo da nisu za mnom ti dani po pašnjacima Lumbardskih planina i oko Đerovice, gdje smo spavali po stanovima i hranili se gotovo samo ovčjim mlijekom i kukuruznim kruhom. Da, ustvari, to je ono što doživljaj čini potpunijim, ono što je neprimjetno, na poseban način osmislio dolazak u Grbaju. Jer ono prokletijsko, pravo, to su, čini mi se, ipak sivo zelene, tamne i nekako tužne, istočne Prokletije. Skitnje od vrha do vrha, gotovo stalno praćene oštrom mirisom dima sa katunskega ognjišta — to je bila atmosfera koja čini nezamjenjiv dojam, da smo daleko negdje i u prostoru i u vremenu. Nije to onaj ugodaj Slovenskih Alpa na koji smo navikli: ture s kojih se vraćamo u planinarske domove nadomak civilizacije i gradskog komfora. U Sloveniji imam ponekad osjećaj da je priroda zbog nas, planinara; na Đerovici smo gosti, stranci gotovo, planina je zbog ovaca i pastira.

A kad čovjek stane pred planinarskim domom u Grbaji, tih i malen pred Karanfilom, svjetlon bijelog stijena oko sebe, slika i ugodaj mogu zavarati. To može biti i nešto drugo, može ličiti Sjevernoj Triglavskoj stijeni. Derovička tuga u kiši nad stanovima je samo jedna, samo Đerovička.

No, večeras sam sretna, sasvim određeno zbog Brade i Karanfila, zbog trajne ljubavi u sebi. To sam ja.

Prvi puta u toku cijele ture nam se jutros desilo da smo zaspali. Ja sam, dođuše, sinoć obećala da će namjerno prespavati ustajanje jer mi se ne odlazi. Da-nas se vraćamo.

Zna se, ipak sam ustala. Na brzinu smo, u tišini, ubacili stvari u naprtnjače, spremili vreće, i izašli. Sunce još nije izašlo i ako dobro požurimo stići ćemo do Gusinja na autobus u pola šest. I kad tako ujutro polazimo, čim osjetim naprtnjaču na ledima i prekrstim ruke i počnem hodati, kao da uđe u mene neki fini osjećaj cjelovitosti. Evo me, sva sam na okupu — tako i jutros.

Kad smo prošli šumarak i izašli na put ispod doma, bila sam mokra od zao-stalih kišnih kapi sa granja. Tiho žurimo dalje. Osjećam u grudima zatvorenost; kao da bi se u meni nešto fizički povrijedilo kad bismo progovorili. Vrhove u Karanfilu i sjenokoše u dolini blago miluje tišina. Nisam očekivala da bismo ikoga mogli sresti. Odjednom, na livadi do puta pase konj. Neosedlan. Kad nas je čuo, prenuto se i otmjeno ispravio. Bože, kako nas dugo gleda. Već smo dosta odmakli, on još stoji, pruženog vrata za nama. Kao da sam u njem u tom trenu naslutila čežnju... Onda se prenem i nasmijem u sebi — kako čovjek beznačajne stvari

gleda kroz svoje želje, osjećanja. Hm, čežnja... I onda odjednom čujem i ne vjerujem da je to stvarno — lagan galop; konj je pošao za nama, prestigao nas i stao dolje, prepriječio nam put. Mirno čeka. Dakle, nije to bila moja fikcija. Stvarno čežnja. Konj želi da ga ne ostavimo. Sretna sam.

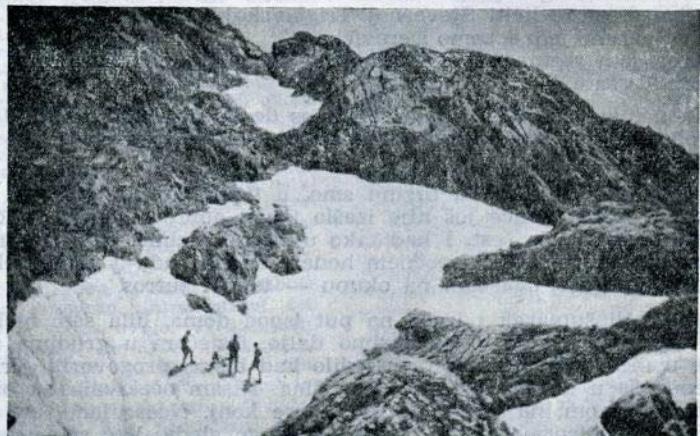
Zaobišli smo konja. Ostao je na vlažnoj livadi u maglici što se počela vući povrh zemlje; smedi konj.

Još malo i sunce će se čitavo pojaviti iza vrhova na desnoj strani Grbaje.

Stalno se okrećem, vuče me nešto. Ostala bih. Žurimo dalje. Dolina se sasvim otvorila. Sunce se više ne sluti iza planine desno, već ispred nas izlazi, a izmaglica se pretvara u maglu. Jutro. Ljetno jutro. Odjednom postajem zbrunjen. Magle je nekako previše. Kao da se toči odnekle. Sunce je za tren utonulo u nju i sad se samo zrake probijaju. Sve je ipak prozračno, lagano trepere boje. Zaželjeh dodirnuti maglu, nasloniti obraz na nju. No bivam sve zbrunjenija. I u trenu shvatim. Kroz mene prostruji tuga... Jesen. Nema zabune. Potpuno se zamaglilo. I Svilac tek nazirem ispred sebe. Idem dalje, bez misli. Dode mi da pitam: »Čekajte, šta je sad to?« Osjećam se još zatvorenijom nego dosad, još tišom. I Svilac ne govori. Sigurna sam da mu je isto kao i meni. Hm. Danas je ponедjeljak. Nadam se da će za tjedan dana već izvaditi mandule. Moram onda pozuriti da nađem posao preko Velešajma i, uostalom, bit će vrijeme da počнем spremati ta dva velika ispita za slijedeću godinu. Da, tako. I konačno, veselim se jeseni i snijegu, no jutros sam tužna. Zatekao me, gotovo stresao, ovaj djelić, slutnja jeseni.

I stvarno. Za četiri sata smo bili u Peći. Nesnosna vrućina. Nije to jesen, to je kraj našega ljeta, kraj ture. Bili smo još u Patrijaršiji i u Dečanima, osjetili još jednom sve ljepote »beskrajnog« iščekivanja vlaka u Kosovom polju i...

I ostalo nije ni važno. Onaj tren jeseni je ostao, tamo negdje nad sjenokošama Grbaje, zasad zaboravljen.

U snijegu Prokletija Foto: S. Vatovec

Poljubac života

Već je dugo k tomu kako sam gledao film »Fantastična simfonija«. To me je tako oduševilo da sam često puta poslije, slušajući orgije vjetra u planinskim bespućima, dočaravao trenutke njenog ponovnog izvođenja.

Ove noći, međutim, simfonija koju komponira i izvodi vjetar, daleko nadilazi sve fantazije. Pozornica: Devečanske stijene po kojima vjetar, inače i režiser ovog spektakla, premješta tone snijega.

Ne, nisam siguran da li to vjetar nosi snijeg ili pak snijeg pada, ali znam: ako ima neko napolju, oka mu neda otvoriti.

U peći bubnja vatru, kao da dopunjuje akorde fantaziji koju vjetar neprekidno izvodi nesmanjenom snagom.

Za stolom u planinarskoj kući sjedi društvo. Sluša vjetar koji divlja, sluša peć koja svojom »muzikom« razgaljuje srca, sluša druga koji na gitari izvodi neku sjetnu mađarsku melodiju i kao da se to sve skupa stapa u himnu ovoj sitnoj »raji« koja se ne boji onoga što se napolju zbiva.

Sjedi društvo u raspoloženju koje u ovakvim trenucima čini draž i bez koje se često puta ne da to društvo zamisliti.

Moj prijatelj Branko, zagledan negdje u prozor, kao da posmatra objekat kome će posvetiti ovu priču, a kroz koji u stvari nije mogao ništa da vidi, priča o jednoj sličnoj noći, potkraj jednog novembra, kada su dvojica Sarajlija zalutali na Vlašiću. Društvo ga sluša i ne može da shvati da se to moglo tako odigrati.

* * *

Počelo je, u stvari, u predvečerje na stijenama gdje se razdvajaju putovi za Galicu i Devečane. Nas dvojica pošli smo na Vlašić, bez određenog cilja i ovdje, kada je trebalo odrediti gdje da konačimo, odlučili smo da nam »tura« ili »jazija« pokažu pravac kojim ćemo krenuti. Sa puno ozbiljnosti skinuli smo rance, pregrnuli vjetrovke, zapalili cigarete i onda, sve natenane, zavitlali »banku« u vis.

Kada smo konačno odlučili da krenemo cilju koji nam je »sudbina« odredila, mrak je već počivao na Vlašiću i samo se još snijeg bjelasao, a iznad nas je fiju-kao vjetar. Ništa neobično. Išli smo prema Devečanima sigurni u sebe i ni za trenutak ne sumnjavajući da će se taj sat hoda, koji nas je dijelio od kuće, pretvoriti u vječnost. Krećemo se polako da se ne uznojimo, po neku progovorimo, ali uglavnom šutimo zadubljeni svako u svoje misli.

Ne znam koliko smo tako išli, ali čini mi se da smo se obadvojica istovremeno trgli. Ni danas mi nije jasno šta se u stvari desilo, jer ne mogu vjerovati da je to počelo tako naglo, odjednom, ali tog trenutka kao da smo se našli usred pakla. Oko nas je sve kuhalo, s tom razlikom što nama nije bilo vruće, nego hladno. Čuo sam samo urluk vjetra. Dan kao za samoubice.

Cini mi se da je tog trenutka kod mog druga, a da budem iskren, i kod mene, svaki pojam o mjestu gdje se nalazimo iščeznuo. Sve skupa mi je izgledalo kao da se okrećemo u prostoru nošeni vjetrom. Nisam siguran da li je i tada snijeg padaо ili je, samo uz akorde ove fantastične simfonije, raznošen po Vlašiću onaj koji je davno pao — ali kada smo se ogledali, i vjerojatno poželjeli da se vratimo, tragovi koje smo maločas napravili — više nisu postojali.

Šta sada? Oči pune snijega. Nazad, kuda? Pa mi ne vidimo ni mjesto gdje se nalazimo. Naprijed, gdje? Da li put nazad vodi naprijed, ili pak naprijed odvlači nas nazad, jer mi smo, vrteći se ovdje, izgubili predstavu odakle smo došli.

Osjećam da moj drug gleda u mene, u mene starog i iskusnog planinara. Valjda zbog spasenja. Vidim onu »banku« kako se u letu okreće, kao da pokazuje put u pakao, a vjetar mu dode kao muzička pratnja. Koliko dugo smo tu stajali ne znam. Izgubljeni u prostoru za koji bi prije sat vremena dali glavu da ga poznamo i zavezanih očiju, ne znam čak ni šta smo mislili, govorili i željeli. Ipak, u vrtlogu nejasnih misli naišla je i jedna spasonosna: »Ne postoje planine koje ubijaju, nego ljudi koji se ubijaju!« Ostati tako bilo je ravno uvrštanju u spisak samoubica. Trebalо je pronaći zaklon, a imali smo dovoljno opreme da se ne smrznemo. Hrane također.

Srećom, naše džepne svjetiljke su ispravne i mada malo pomažu, ipak im se beskorisnost ne može pripisati. Krećemo se tako da dok jedan stoji, drugi kruži oko tražeći bar nešto po čemu bismo se orijentirali. Osjećam da se penjemo, a to je važno jer smo tako dalje od stijena i provalija.

Sati prolaze, svejedno je čak koliko je u stvari, jer to sada nije ni važno. Idemo, vjetar urla, nosi snijeg i briše naše tragove. Ne osjećam strah, niti umor, svjestan sam da je to žed za životom. Mislim, kako bi sada bilo lijepo da sjedimo uz čašicu, meze, društvo, gitaru... Snijeg puni oči, a nos i usta davno smo zaštitili maramama, inače, vjerujem, da bismo jedva disali.

Napokon! U jednoj maloj strani, jedva zaštićenoj od vjetra, ugledali smo trageve skija i po smjeru za koji smo pretpostavljali da vodi uzbrdo prema kući, nastavili smo put. Bližila se ponoć kada je moja džepna svjetiljka osvijetlila neko drveno zdanje. Učinilo mi se ponato, a onda mi je sinulo: pa to može da bude samo stari nužnik, koji je napravljen u doba izgradnje planinarske kuće. Raširio sam ruke, koje su tog trenutka željele da zagrle Vlašić, obuhvatio sam drveni objekt, koji je inače, kako kažu, kvario ambient oku kuće, i tog trenutka ga tako slatko zagrljao i poljubio, da je, čini se, zvuk poljupca nadjačao i fijuk vjetra.

* * *

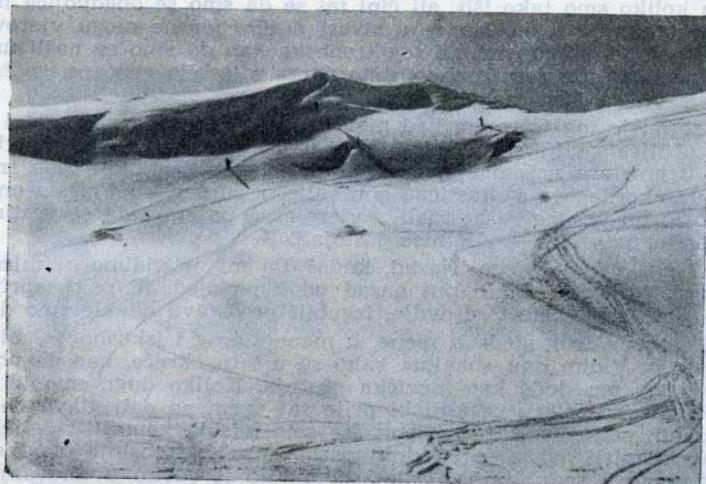
U svojoj priči Branko te noći nije mogao da prešuti i detalj o poljupcu, kojeg se inače ne stidim, jer je to za nas dvojicu bio poljubac života. S vremenom ovo je bilo izbrisano iz sjećanja, stari nužnik je srušen, ali, evo, priča je nastavila da živi, samo se — dok je Branko pričao — nije znalo ko je bio taj Sarajlija iz njegove priče.

Kad se trgho iz tih sjećanja, pogledah Branka. On je još uvijek pričao. Društvo se smijalo.

Napolju mečava bjesni, baš kao one noći. Negdašnja želja je ostvarena: sada društvo sjedi uz toplu peć i sluša Brankovu priču. Nisu mogli vjerovati da bi neko poljubio tako nešto. Istina, je rekoh, taj Sarajlija bio sam ja!

Društvo kao društvo — prosu se grohotom smijeh, pljušte šale, sada na moj račun. Gledam ih i ne razumijem zašto se smiju, ili oni ne razumiju mene. Tog trenutka ja sam još živio u onoj mečavi. Oni ne mogu da shvate strahotu te novembarske simfonije, pa te iste noći svojim životima platilo je cijenu za pohod na Bjelašnicu sedam dječaka.

Vjetar fijuče, urla i premješta snijeg po Vlašiću. Zbog mene to nije morao da radi, isto kao što nisu morali da sruše ni stari nužnik. Ja u njemu nikada ne bih vidio ništa ružno. Za mene je on još nekoliko godina, koliko je odolijevao zubu i hiru vremena, predstavljao simbol života.

Kazani na Vlašiću pod snijegom

Foto: S. Stambuk

Konjuh planinom ...

Zajednički izlet bosanskih i srpskih planinara

Ovogodišnje prvomajski praznici proslavili smo mi planinari PD »Pobeda« iz Beograda s planinarima sjeveroistočne Bosne usponima na planine Konjuh i Ozren. Planinarski centri sjeveroistočne Bosne nalaze se u središtu tamošnjega industrijskog bazena, u Tuzli i Banovićima. U Tuzli postoje dva planinarska društva: PD »Konjuh« i »Poštar«, a u Banovićima jedno: »Husinski rudar«. U ovom zajedničkom izletu učestovali su članovi spomenutih društava u znatnom broju: 13 iz »Konjuha«, 1 iz »Poštara« i 3 iz PD »Husinski rudar« — Banovići. Pridružile su nam se bile i dvije članice PD »Zmajevac« iz Vrdnika pod Fruškom gorom.

Konjuh-planina je velik planinski sklop koji, bar s one strane s koje smo ga mi gledali, u naglom usponu kulminira u jednoj kompaktnoj centralnoj gromadi na čijem se šiljku nalazi najviša tačka njegovog uspona: Konjuh (1328 m). Međutim, to je velik i razveden masiv presijecan dubokim bujičnim i riječnim dolinama, rastegnut u dugim grebenima na kojima se izmjenjuju uleknuća i isponi, glavice i sedla, a završavaju se naglim, strmim stranama, gubeći se u riječnim dolinama. Opći smjer prostiranja cijelog masiva je od sjeverozapada k jugoistoku, smjerom dolina rijeke Spreče (sa sjeveroistočne) i Krivaje (sa jugozapadne strane), tako da ga te rijeke omeđuju i određuju njegovu širu granicu. Planina je građena od eruptivnog kamenja, koje svojim sivo-zelenastim, mrkim, mjestimično tamnon-modrim ili smeđe-rđastim tonovima, pridonosi općem mračnom i ozbiljnog izgledu planine. Tom općem utisku pridonosi i šuma, koja se u višim i najvišim predjelima sastoji od planinskih borova i jela, dok u nižim prevladava bjelogorica. Osim tamnih preliva crnogorične šume, mračnoj boji planine pridonijela je i činjenica da nas je skoro uvijek pratilo oblačno i hladno vrijeme. Svemu tome treba dodati i raspoloženje svakog posjetioca Konjuha koje je unaprijed usmjerenio i predoređeno poznatim događajima na njemu i čuvenom pjesmom, zapravo tužaljkom: »Konjuh planinom...«

Planina je bogata tekućim vodama ali pašnjaka je malo pa i zato možda izostaju oni svijetli zeleni tonovi što u ovo doba godine razveseljuju druge planine. Konjuh ima jednu divnu sporednu kosu, koja predstavlja njegovo sjeverozapadno predgorje. To je Zelembaj, planinski greben koji kulminira u istoimenoj najvišoj tački (1070 m).

Poznato je da Ozren-planina ima u našoj zemlji više. Ozren, na kome smo mi bili, je relativno niska planina (od 710 do 917 m), ali zato ne manje interesantna. Kao i Konjuh pruža se od sjeverozapada ka jugoistoku i predstavlja u neku ruku zadnji izdanak sjeveroistočnoga bosanskog gorja koje se preko njega i planine Majevice gubi u savskoj, odnosno panonskoj nizini. I ovaj je Ozren građen od eruptivnog kamenja, i to otprilike istog kao susjedni Konjuh. Njegova najviša tačka je Ostravica (917 m). Skoro je sasvim pošumljen. Prevlađuju isti šumski elementi kao na Konjuhu, osim što se na Ozrenu češće primjećuje hrast. Granice mu zatvaraju rijeke Bosna i Spreča, sa sjeverozapada odnosno sjeveroistoka.

*

Dne 30. travnja stigosmo na konačište u predio Palučak na sjevernom podnožju Konjuh-planine, pored bučne planinske rječice. Bilo je već kasno i potpun mrak. Još od Bukiinja pratila nas je kiša, a sad je već padaо snijeg, stvarajući u nama neko paradoksalno raspoloženje: mjesec maj i... snijeg! No, planinar se svemu prilagođava i veseli, pa se tako poveselisimo i snijegu i našem konačištu u barakama šumskog gospodarstva, gdje izabrasmo svaki svoj krevet u prostranim spavaonicama u kojima noćivaju šumski radnici. Ustupili su nam svoje ležajeve za vrijeme svoje odsutnosti, jer — kako nam rekoše — čim nastupi petak, svi se radnici razidu svojim kućama, a danas, ma da bijaše četvrtak, već svi odoše kućama za praznik. Ostadoše samo poneki šljem, poneka kišna kabanica ili bunda, poneki ljeskov štap i intenzivni miris dima iz pokrivača i plahta, otkrivajući nam jedan detalj iz njihovog napornog, da ne kažem mukotrpnog života i rada, tj. da se u šumi, pri radu, često griju uz vatru.

Mi, planinari, provedosmo ovo veče uoči prvoga maja po staroj navadi koja važi za planinare PD »Pobeda«, naime, uz pjesmu, muziku i igru. »Pobeda« ima

jednu grupu svojih članova — pjevača, svirača na harmonici i gitari i zabavljača — koji uviјek podignu raspoloženje i umiju ga održati do kasno u noć, katkada do zore, bez obzira na tegobe puta i zamor putnika. Uz poznatu pjevačicu Zinetu Hadžić istaknuo bih još i prave virtuoze na harmonici i gitari Miška i Tošketa. Uoči prvomajskog praznika pokazao nam je svoj talent i mladi gitarista Asim Kalesić, Tuzlak, član »Konjuha«.

Jutro 1. svibnja osvanulo je začudo vedro i sunčano, ali i vrlo hladno. Snijeg, koji kroz noć bijaše napadao, žurno se rastapao. Šuma oko nas i na okolnim visovima dimila se od razbijenih pramenova magle i od vlage koja se isparavala i nestajala u visinama. Sunčane zrake su zlatile šumu. Tek pomoljeno, nježno zeleno lišće sjalo je intenzivnim svjetlim zelenilom koje se odražavalo čak i na plohamodrog neba, dajući tome plavetničku zanosnu tirkiznu boju. Osjećali smo ipak da je ovo vedro majske jutro »ukradeno«, a daljnji tok dana je to potvrdio. Krenuli smo dolinom Male Zlače, planinske rječice, koja teče jednom dubokom dolinom pod glavnim masivom Konjuha. Malu Zlačvu prelazili smo desetak puta. Netko ju je preskakao, netko prelazio preko glatkog ili hrapavog bujičnog kamenja, a netko naprsto gazio. Majstor pri pronalaženju pogodnih mjesta za prelaz i požrtvovan pomagač starijima i slabijima pri mučnom usponu, bio je Mladen Tabaković, po planinarskom stažu najstariji planinar PD »Konjuha«. Suprotnosti se uviјek dodiruju pa je tako i on doveo i vodio najmlađeg člana naše grupe, svoga osmogodišnjeg sina Sretena-Srećka.

Ubrizo smo se oslobođili rječice Zlače. Staza nas je sada vodila uz strmenitu, sve strmiju stranu, sa sve češćim serpentinama koje su bile prepriječene i pregrađene oborenim drvećem i deblima. U visinama je sunce bilo izgubilo snagu te se snijeg više nije otapao. Sada smo gazili i po starom snijegu, napadalom prošle zime.

Našli smo se u predjelima »zimske bajke«. U intenzivnom svjetlu sunca i snijega preko čitavog jednog spleteta orijaških debala i spletenog korijenja koje je tu zahvatilo i oborio snažan vihor, stigosmo na kraj strmine. Vjerovao sam da će izbiti na neku visoravan, no prevario sam se. Konjuh nema visoravni dinarskog tipa. On je zbijen i sav se izražava u oštrom grebenovima i kratkim vrhuncima. Kratka ravan s vrlo nagnutim stranama vodila nas je na divan travnatim grebenom, uglavnom slobodan od šume, osim rijetkih, pojedinačnih borova. Tu smo zastali, odahnući, promatrati okolinu i daleke vidike. Bilo je podne, a iz Palučka bijasmo krenuli u 8 h i 45 minuta. Stajali smo na rubu vrlo strmo odsječenog grebena, koji se u neprohodnim urvinama rušio u sugestivne, prepasne dubine one doline iz koje smo se popeli. Poneki planinski bor rastao je iz modro-crnih granitnih stijena, a travnate police i procijepi bili su okićeni divnim planinskim cvijećem. Sjeverni horizont nam je zatvarala dugačka oniska Majevica, a prema sjeverozapadu pucala je široka dolina tuzlanskog bazena usred koje je blistala površina akumulacionog jezera Modrac. Džinovska industrijska postrojenja jedva su se nazirala u veličanstvu prirode. Pred nama, u srcu same planine, izvijala se dugačka zašumljena kosa sa vrhuncem Zelemboj. Naš sutrašnji cilj! U 13 i po sati stigli smo na vrh Konjuha (1328 m), pošto smo se prethodno morali spustiti u duboko sedlo u kome se nalazidrvena planinarska kuća (predratna) koju PD »Konjuh« treba tek da dovede u red.

Konjuh planina! Vrh je zaobljena kupa od rahlog eruptivnog kamenja. Okolo šuma. Poneki osamljeni bor i žuta, prošlogodišnja trava, koju je prigušio snijeg i ofurio led. Drvena klupa, granitna spomen-ploča i željezna konstrukcija koja nosi limenu crvenu zastavu i treba da zamjeni legendarni bor na koji je 1942. bila izvešena zastava o kojoj pjesma pjeva. Drug Petar Simonetti, do nedavna predsjednik »Konjuha«, a sada predsjednik regionalnog savjeta, rodom Istranin iz Poreča, pokazao nam je što se sve može vidjeti s vrha planine: planine istočne Bosne, zatim Romanijsku i Javorinu, planine oko Sarajeva, za vedra dana valjevske planine Povlen, Maljen itd.

Povratak nam nije osvjetljavalio sunce, jer se u međuvremenu sa zapada bio stušio oblak i zakrio nebo. Počeo je da pada ispočetka rijedak pa sve gušći snijeg, a planinu je zahvatilo gust siv oblak.

Okupismo se te večeri, da proslavimo prvi svibnja, umorni doduše, ali oduševljeni i puni utisaka. U radničkoj blagovaonici na jednostavnim drvenim stolovima stajale su posude pune planinskog i livadskog cvijeća i ceduljice na kojima je pi-

salo: »Sretan praznik prvi maj«. Očigledno drugarska pažnja »čika« Duška Jovanovića, neumornog i brižnog predsjednika »Pobede«, koji na sve misli, nad svime bdiće i svemu se dosjeća. On, nažalost, nije mogao da pođe s nama iz zdravstvenih razloga, ali je zato cijelo vrijeme mislio na nas, jer nas je, eto, dočekalo ne samo cvijeće nego i ukusno spremlijen »pasulj s pastrmom« i topao čaj, a dabome, kasnije pjesma i ples.

Drugog svibnja ni jutro nije htjelo da nam pruži iluziju lijepa vremena. Na čelu grupe koja je u 9 sati i 40 minuta krenula na izlet na Zeleboj bio je Petar Simonetti, zadatak da bude na začelju dobio je mladi član uprave »Konjuha« Šefkija Mutevelić, zvani Šefko. Bilo nas je manje nego jučer jer je uspon na Konjuh i silaz s njega djelovao na noge, srce, duhove i raspoloženje pojedinih planinara, pa su mnogi ostali da u društvu sa »čika« Duškom Jovanovićem odu na manje ambiciozan, ali zato ne manje interesantan izlet u niže predjele planine. Starije članove grupe za Zeleboj čekalo je odmah u početku prilično iskušenje: vrlo strm uspon. Bilo je naporno, ali srećom kratko, jer smo se uskoro dohvatali grebena i bili zahvalni svojoj upornosti.

Hod grebenom bio je pravo zadovoljstvo. Vidici su se otvarali na sve strane, a sam greben, njegova bila, njegova sedla, glavice i usponi, bili su zaista nešto najljepše što smo na ovom izletu doživjeli. Prvi vidik zaslužuje neku riječ. Sučelice nema, na nešto nižoj kosi, stajalo je selo Hrvati, prvo ljudsko naselje koje sam iz bližega vidio u, inače, gluhoj Konjuh-planini. Ispod sela ravnica. U njoj jezerce nastalo od slijeganja tla izazvanog podzemnim kopovima i hodnicima ovog rudarskog revira. U pravcu zapada dnevni kopovi rudnika Banovići, pa planine lijevo, pa slobodni horizont iz čijeg se svjetla k nama primiče kišni oblak. Drug Hakija Hukić, inače rudarski inžinjer, pokazivao nam je pojedine industrijske objekte i objašnjavao njihovo značenje. Pred nama dizala se mračna šumom pokrivena gorska gromada, za koju smo mi u prvi mah mislili da je Konjuh, a ono bješe naš današnji cilj Zeleboj. Daleko. Visoko. Ali, što je tu je, treba skupiti hrabrosti i ići dalje.

Najprije zaobidosmo sa sjeverne strane šumovitu strmu glavicu Kozlečak (703 m), pa se zatim počesmo penjati i spuštati s glavice na sedlo, sa sedla na glavicu, a greben sve oštriji i strmiji. Čas se svija lijevo k sjeveru, čas desno k jugu, a sve stepenasto naviše. Najljepši su planinski borovi koji rastu iz živca kamena. Dostigu zamjernu visinu i razvijaju divnu i bogatu krošnju. Tužno je vidjeti kako ti divovi-ljubimci, pravi sinovi planinske prirode, stradaju od nje same. Njihovih »lešina« u različitom stadiju truljenja i raspadanja ima na sve strane. Krivac tome stradanju je čovjek, koji bezobzirnom sjećom ogoljuje čitave strane i padine grebena, a ostavlja samo pojedina izolovana stabla »za priplod«, kako je to lijepo rekao jedan drug Bosanac. Ali, kao što se čovjek oslanja na čovjeka, tako se i drvo oslanja na drvo, pa ostavljeni orijaši, prepušteni sami sebi, padaju od vihora, izgaraju i ginu od groma.

Prošlo je podne kad sam stupio na snijegom zasuti Zeleboj (1070 m). Oni koji su prije mene bili stigli, već su se snašli. Neki su našli zaklon u grupi borova, drugi su stajali pod »kišobranom« širokih krošnâ nekog šumskog osamljenika. Treći, na čelu s mlađim Bosancima, pronašli su da je vrh Zeleboja pravo »teferičli mjesto«, pa su zapalili vatru, sjekli donesen meso i pekli — ražnjiće! Mećava!? Malenkost, koja ne dolazi u obzir! Osjetio sam kolika je, u ovim prilikama, blagodat čašice toplog čaja. Dobio sam je od jednog ljubaznog mладог para, koji ide u planinu dobro snabdjeven. Mlađi i snažni suprug uvijek tegli na ledima zamašan ranac. Pa, hvala mu ovaj put na trudu. A Zineta Hadžić, naša glavna pjevačica, podijelila je sa mnom vojni sok iz nekog omotića. Za mene to nije bio sok, već melem, pa zato i njoj hvala. Uglavnom, branili smo se od mećave i zime kako smo znali, i... teferičli! Planinari su spremni na sve moguće nemogućnosti, pa i da teferiče po božjem kijametu. Ali, sve neugodno, pa i nepogoda, prolazi brzo. Za nepun sat razgalilo se nebo i mećava prestala. A Zeleboj pobijelio kao sijedi starac.

Pri kraju puta čekalo nas je još jedno iskušenje. Vrlo strmi spust i silaz niz jednu strminu u korito rječice Velike Zlačeve, posestrime Maloj Zlačvi. Drug Avdo Sehić je, kasnije, izjavio »da je još samo sjeverna triglavská stijena strmija od spusta kojim smo sišli«. I još se čudio što niko nije htio vjerovati tom njegovom poređenju. Ali svatko zna da poređenja nisu tu zato da budu matematički tačna. Kroz sutjesku Velike Zlačeve, pored njenog dubokog u živu stijenu izdubljenog korita, izbili smo na cestu gdje nas je čekao autobus. Bilo je 17 sati i hvatao se sutor. Siv, kao da nismo u svibnju već u studenom.

*

Treći svibnja je bio zadnji dan našeg boravka u sjeveroistočnoj Bosni. Trebalo je da taj dan bude više turistički nego planinarski, to jest trebalo je da se više vozimo autobusom a manje zamaramo po vrletima. Namjeravali smo obići tuzlanski industrijski bazen, grad Tuzlu, no ipak nam je krajnji, ali glavni cilj, bila planina Ozren. Pošto smo od svih tih ciljeva bili daleko, trebalo je rano ustajati. Zadatak da nas budi dobio je drug Aca Cvetković. Zašto baš on? Zato jer je bilo sigurno da će nas svojim humorom razgaliti, razveseliti i nasmijati i one mrzvoljne koji su dolazili na spavanje u 2 sata: »u ranu zoru... zoru... zoru dok svije dan...« kako pjeva ova sad toliko popularna pjesma. Nije potrebno isticati da je svoj zadatak uspješno izvršio i da nas je do suza nasmijao anegdotama iz starovremenskog života Niša. U 5 i po sati krenuli smo, a u Banovićima su se od nas oprostili planinari PD »Husinski rudar«. Drug Hakija Hukić je izrekao nekoliko biranih riječi. U Živinicama — ne lezi vraže — gumi-defekt! Ali, to nije umanjilo raspoloženje, jer smo čekajući okusili živiničke čevapčiće, bosansku šljivovicu i druge slične okrepe.

Za Ozren krenusmo cestom Tuzla — Doboј, pa onda skrenusmo vijugavom šumskom cestom pored planinske rječice, kroz divnu bjelogoričnu šumu. Cesta nas je iznijela iz jaruge na ozrensko bilo, i tu se autobus zaustavio. Krenusmo dosta strmom, širokom stazom prema predjelu »Kraljica«. Kako na Konjuhu, tako i ovde na Ozrenu slabo je razvijena vegetacija grmova, ali je zato pokrov vrijesa i planinskog cvijeća raskošan. Vrijesa, u punom evatu, ima u golemini količinama. On prekriva ogromna prostranstva i svojim ružičastim cvatom oživljava duboke, polumračne šumske komplekse. Na ozrenском grebenu opet su nas u svoje mirisavo krilo primili divni planinski borovi, među koje se uselio i poneki snažan hrast. Šuma je i ovde šaputala i oglašavala se onim nepojmljivim glasom šumskih dubina. To je jedva primjetan i ipak posvudan i moćan odjek od prokapljivanja otopljenog snijega, od crvkuta i zvižduka nevidljivih ptica.

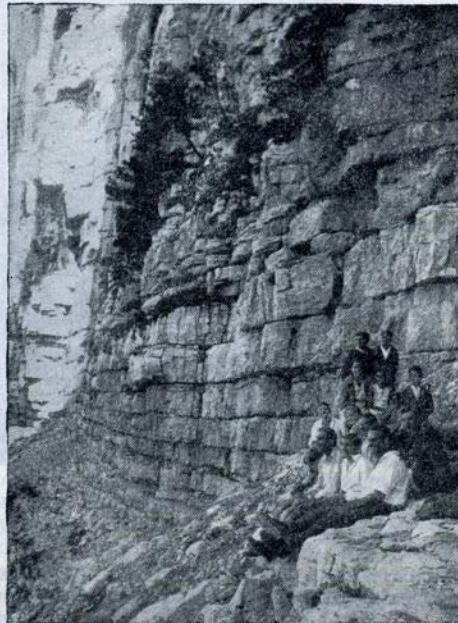
Najljepše iznenadenje bila nam je planinarska kuća PD »Konjuh« na Kraljici (884 m). Pred ulazom u kuću dočekali su nas drugovi Mladen Tabaković, Rade Sarafijanović (predsjednik), Radojka Ubavić, Mubera Bećrović i Šefkija Mutevelić, članovi upravnog odbora, s ostalim članovima, od kojih su neki s nama doputovali. Dobrodošlicu je simbolizovala čašica bosanske šljivovice služena pred ulaznim vratima. Kuća »na Kraljici« građena je od borovih balvana i pokrivena šindrom. Unutra su tri prostorije uz malo predvorje, sa 16 ležajeva, a sve čisto i uredno kao apoteka. Posluženi smo čajem, zatim ručkom: bosanski grah sa slaninom. Posluživale su ljupke članice PD »Konjuh« Šefika Kalesić, Suada Jakubović kao i mladi planinar Šefko. Spremno i u tren oka kao neki dobri duhovi iz priče o Aladinu. Završili smo s kafom a mnogi od nas popili su je »rahat« napulj, gdje nam je i snijeg zaželio svoju posljednju dobrodošlicu, padajući tiho u lepršavim pahuljicama. Uz tjelesnu nije nas mimošla ni duhovna hrana. Pozdravili su nas domaći: predsjednik Sarafijanović, Petar Simonetti, Mladen Tabaković, Asim Kalesić itd, a odzdravili gosti: predsjednik Duško Jovanović, vođa puta Abdulah Sarajlić, koji je govorio i kao učesnik ustanka i narodnooslobodilačke borbe u ovom kraju, načelnik PD »Pobeda« Slavko Dokić i jedna od planinarki u ime prisutnih žena. Oglasila se i pjesma do vremena određenog za povratak.

Pješačili smo pored Malog Ozrena do tzv. »Kamena«, jedne slikovite gromade od eruptivnog kamenja. Predsjednik Sarafijanović doveo nas je i do izvora »Kraljica« po kome se zove cijeli kraj. Nažlost, izvor je uništen neopreznim i nespretnim miniranjem, tako da se vodena žila izgubila negdje u dubini. Inače — kaže — to je od pamтивjeka bilo sastajalište ozrenских čobana i stanovništva s podnožja planine. Kolika je bila vrijednost i korist od toga vrela kaže mu samo ime. Divno i ubavo je to mjesto! Plitka zelena jaruga. Nad njom vitki borovi. Ugodno je bilo boraviti uz to vrelo u vedrim ljetnim danima a možda još lijepše za zvjezdanih i mjesecnih noćiju.

Pet kilometara iza Tuzle rastali smo se od svojih domaćina i prijatelja. Pozdravi, zahvaljivanja, obećanja da ćemo se ponovno sastati. I sunce nas je sada obradovalo. Njegov blagi, zlatni odsjaj osvijetlio je krajinu da nam još jednom dočara ljepotu Bosne. Sava, razlivena kao more, sijala je kao čelično ogledalo. Drug Avdo Šehić, koji nam je prije tri dana, pri prelazu mosta, doviknuo: »Dobro došli u moju Bosnu!« rekao nam je sada pomalo prigušenim glasom: »Opraštajte se od Bosne i pozdravite je!«. I svi smo je od srca pozdravljali: ponosnu, lijepu, čarobnu.

VALENT HOFER, Rijeka

Planinari, Subra vas zove!

Na čarobnom prijestolju, u svojoj ogromnoj palači sa bezbroj ulaznih vrata koja se ne otvaraju svakom smrtniku, Subra očekuje u svom veličanstvenom amfiteatru delegacije iz čitavog svijeta. Sve u nijemoj tišini kakva u drugim planinama nigdje ne vlada. Tu se ne čuje kreštanje grabežljivih ptićurina, mumljanje medvjeda, zavijanje vukova, rušenje kamenja, pa čak ni žubor potoka i potočića. Tu vlada kao u hramu sveti mir, jer nema vode!

Zrake izlazećeg sunca pojavljuju se na njezinim fantastičnim stupovima dosta kasno i zadržavaju se na njima preko cijelog dana do pozne večeri. Time omogućuju posjetiocima uvid u svaki kutić ove veličanstvene građevine od kocaka, kvadara, pilona i terasa.

Na ulazu u ove ljepote, prolazeći mimo dva duboka ponora — Scile i Haribde — svaki posjetilac će se iz nedaleke vrtače, slične krateru vulkana, okrijepiti snijegom i otrti stopala svoje prljave obuće da bi dostojno stupio pred »njezino veličanstvo« Subri.

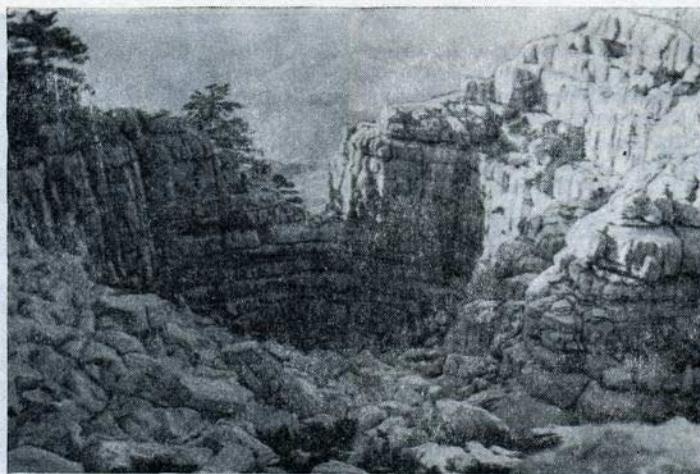
* * *

20. VII ove godine pošli smo nas trojica: Marijan, Karlo i ja iz mjesta Grude u Konavlima pješke preko sela Dubravke prema planinarskom domu na visoravni Vrbanj ispod Orjena. Bio je to dug i naporan put, naročito za mene, koji sam već pri kraju planinarskog staža.

U planinarski dom nismo mogli ući, jer se ključ nalazi u Dubrovniku (?!). Ipak smo dcbro prošli, jer nas je primio u svoju kuću bivši čuvar planinarskog doma Bogoljub Radović — čovjek uvijek dobro raspoložen i pun humora. Kod njega smo — uz vrlo umjerenu cijenu — bili i na hrani.

Slijedeći dan popeli su se moji drugovi na Orjen, a ja sam se u stanu odmarao, da bi s njima 22. VII mogao sudjelovati u glavnom cilju našeg puta, u pohodu Subri.

U rano jutro krenuli smo uz markacije preko kraškog polja zvanog Rujište, a zatim kroz Mokri dol, gdje su markacije nestale. Tu se Karlo zaustavi pa mi reče, da mora natrag u selo, jer da je pri odlasku zaboravio četuricu sa vodom. Jedva ga odvratih od toga uvjeravajući ga, da ćemo s njim bratski podijeliti vodu iz naših

Detalj sa Subre

Foto: Barbieri

čuturica. Za to vrijeme odmakao je Marijan prilično naprijed, gdje ga je neka pastirica uputila da desno predemo šumovitu kosu. Iza nje se nalazi kotlina Žukovica, a u njoj pastirski stan Goje Milanovića, gdje se može dobiti mlijeka i pitke vode. Tako je i bilo. Njegov sin odveo nas je do mjesta, gdje smo opet našli markacije.

Idući sve više uzbrdo kroz šumoviti klanac, dođemo do teže prohodnog kamenitog terena, niže kojeg naidosmo na dva duboka ponora. Pored njih se lako spustimo u kamenitu kotlinu ispod same Subre. Ovdje treba stati i gledati, okrijepiti se i odmoriti. To smo i učinili uživajući u divnom vidiku na Subrine suncem osvijetljene gigantske stijene i tornjeve i sladeći se kompotom od jagoda što ga je Marijan ponio u svojoj torbi. Karlo je — na veliko veselje — u svojoj torbi našao i svoju čuturicu sa vodom, koju mu je Marijan pri polasku turio u torbu, a da to Karlo nije znao.

Nakon odmora podosmo sva trojica kroz kamenito točilo do vratače slične krateru vulkana, u čijoj se sredini zaglavio ogromni kamen okružen snijegom i ledom. Tu sam ja sebi napravio ležaj za duži odmor, a njih dvojica bez uprtinjača krenuše uzbrdo da razgledaju i fotografiraju ljepote koje su nas okruživale. Pratio sam njihovo penjanje i glasno ih dozivao, da se unaokolo sve orilo. Oni su mi odgovarali i mahali rukama sve dok se nisu izgubili u stijenama prve i druge police. Dugo sam čekao na njihov povratak i pri tom i zadrijebam.

Kad sam se probudio, sunce je sa zapada još bolje osvjetljavalо Subrine tornjeve i stijene, kojih se nisam mogao dosta nagledati. One su me mnogo podsjećale na stijene Mount Rushmore (Južna Dakota), u kojima su uklesana četiri predsjednika USA.

Uskoro ustanem i okrenem se prema jugoistoku pa zaviknem što sam jače mogao. Sa visine dobijem jednaki odgovor, jer su se Karlo i Marijan vraćali. Mogao sam prostim okom vidjeti kako se spuštaju sve niže i niže. Kad su stigli do mene, pričali su oduševljeno o ljepotama koje su vidjeli u amfiteatru i na policama. Ja to pričanje ovdje neću ponoviti, nego pozivam sve planinare, da ne žale ni troška ni truda, jer će im Subra sve to svojom ljepotom naplatiti. Ali neka nitko ne ide sam, jer Subra nije u Alpama, gdje se na svakom koraku nalaze markacije, planinarski domovi i voda!

Koliko smo mogli saznati, mi smo ovog ljeta bili prvi posjetioci Subre. Zimi ovo područje mnogo posjećuju skijaši.

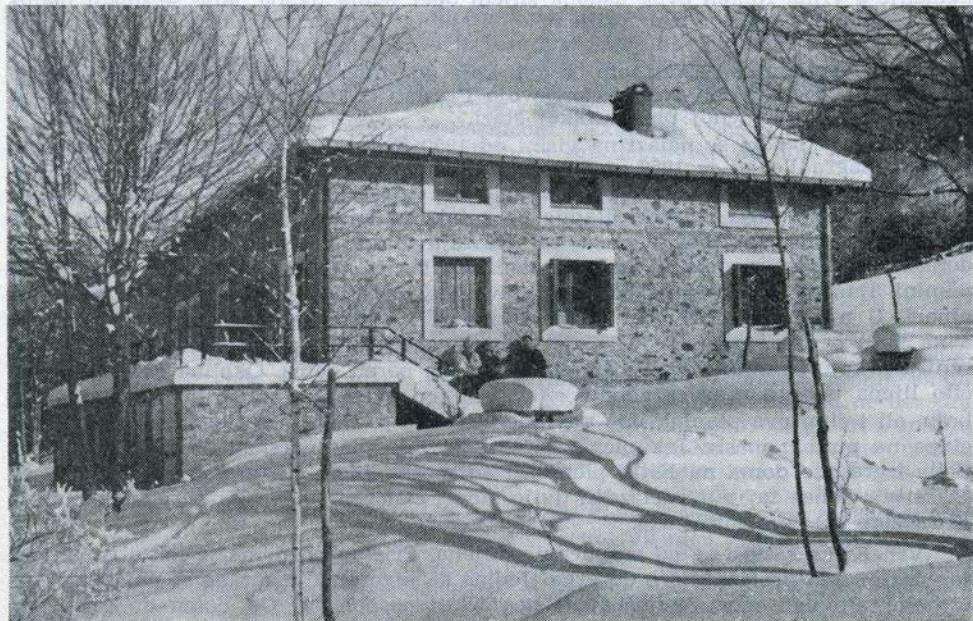
Na povratku išli smo od planinarskog doma u Vrbanju pješke do sela Kruševice, a dalje autobusom do Herceg Novog. Smatram da je to najpodesniji put za pohod Subri i Orjenu.

Vodno i Kitka

Neposredno iznad Skopja, na jugozapadnoj strani, diže se planina Vodno. Na njenom vrhu (1067 m) izgrađen je planinarski dom koji je vidljiv iz velike daljine. Nalik je citadeli, a noću mu njegova svjetla daju izgled svjetionika. Zbog svog položaja i vidika koje pruža primamljiv je objekt za sve planinare i ljubitelje prirode. Na sjeverozapadu vidi se Šar-planina s gordim Ljubotenom koji se poput stražara strmo diže iz Kačaničke klisure, na sjeveroistoku od Kačaničke klisure proteže se Skopska Crna gora koja se blago spušta u Kumanovsku ravan. Dalje, ispod vrha, je veličanstvena panorama makedonskog glavnog grada, koji je noću prepun raznobojnih tretpetljivih svjetala. Panoramu dopunjaju rijeka Vardar sa svojim vijugavim koritom po širokoj skopskoj ravnici. S vrha, na drugu stranu Vodna, otkriva se posebno lijepi pogled: panorama široke talasaste visoravni sve do dalekih planina oko Kičeva, Poreča i Treske. Na horizontu se posebno izdvaja primamljiva plavčasta silhueta od koje planinari teško odvajaju svoje poglede. To je planinski masiv Jakupica — Karadžica u kojem dominira snježni vrh Solunske glave. Na jugoistoku, znatno bliže, pogled nam se zaustavlja na pitomoj lijepoj planini. To je Kitka.

Kitka je vrlo pristupačna planina. Njoj se iz Skoplja prilazi asfaltnom cestom preko Dračeva (12 km), posljednjeg prigradskog naselja. Sve do 1957. godine bila je vrlo slabo poznata među ljubiteljima prirode. Planinari su prolazili uglavnom samo njenim podnožjem na putu koji vodi do planinarskog doma na mnogo višoj Karadžici i Jakupici. Skopsko matično planinarsko društvo »Skopje« počelo je 1957. godine organizirati prve društvene izlete na Kitku i ona je svojim ljepotama odmah osvojila sve posjetioce. Otada su planinari ostali njeni stalni gosti.

Kitka je blaga i pitoma planina, s mnogo svježine, hladnih izvora, kitnjastih šuma i prostranih cvjetnih livada. Flora je na njoj neobično raznobaona. Možda je baš po raznolikom cvijeću što se prelijeva u raznim nijansama i po obilatim kitnjastim šumama dobila ime Kitka, što na makedonskom znači stručak cvijeća.

Planinarski dom na Kitki

Prilaz planini je vrlo lagan. Dva prilazna puta vode preko Dračeva, a postoji i treća, još pristupačnija varijanta. Prva je preko sela Vrtekice. Odmah iz Dračeva staza se naglim usponom penje na proplanak do seoskog puta. Dalje vodi uz obrađene njive, polja duhana i vinograde s vrlo laganim postepenim usponom. Do Vrtekice ima sat i pol hoda. Selo se nalazi u jednoj uvali, a na kraju sela je dobar izvor s vrlo hladnom vodom. U hladovini oko njega se planinari odmaraju u toplim ljetnim danima, kako bi osvježeni nastavili s usponom. Kod izvora počinje strmi uspon. Staza vodi zelenom čistinom sve do ruba šume, gdje počinje pravi zeleni tunel kroz mladu bukovu šumu. Ovamo teško prodri tople sunčeve zrake i planinari napreduju u prijatnoj hladovini nakon hoda po izloženim livadama. Ovdje je svježe i prijatno, tu vlada potpuni mir, jedino se javlja cvrkut ptica ili poneki dugouško pretrići s jedne na drugu stranu. Pola sata kasnije, na izlazu iz šume, slijedi kratki strmi uspon, nakon čega se nastavlja ravnna polukružna staza, koju bismo s pravom mogli nazvati planinarskim korzom. Ovdje planinare dočekuje ne samo kristalno čisti zrak, nego i prekrasna planinska priroda. Svuda bujno zelenilo i raznobojno planinsko cvijeće, a pored staze rascvjetale divlje ruže, kao da ih je tu ruka prirode namjerno zasadila. Usporavate korake da biste što duže uživali u toj ljepoti, ali i pored usporenog hoda za čas stižete na prijevoj gdje morate napustiti ovaj krasan i romantični kutak prirode.

Prijevoj je prilično širok. On razdvaja dva vrha ove planine: desno je Krasna (1440 m), a lijevo Kitka (1569 m), i pruža prostrani vidik. Na drugu stranu staza vodi niz šaren sag cvjetne livade sve do ponovnog ulaska u šumu. Oko 20 minuta kasnije izlazi na široku livadu, usred koje se diže planinarski dom na Kitki. Od Dračeva do doma ima oko 4–5 sati hoda.

Druga varijanta preko Dračeva vodi preko sela Dolno i Gorno Količane. Do njih se može stići novom asfaltnom cestom. Dalje treba strmom stazom do šume, i kroz nju jednom od staza uz nekoliko izvora. I ovdje je bukova šuma, ne tako gusta, ali mnogo starija, s debljim stablima. Na grebenu iznad šume staze se sastaju, odakle dalje put vodi preko zelene livade ispod i oko vrha Krasne. Hodajući po bujnoj mekanoj livadi koja omamlije svojom svježinom i mirisom cvijeća, uživamo u panorami okolnih bližih i dalekih planina. Na stazi, ispod samog vrha Krasne, je česma s dobrom pitkom vodom.

Predstoji još jedan kratki strmi uspon po koritu potoka, gdje bujice valjavaju kamenje s vrha. Nakon ovog uspona slijedi opet jedna livada, gdje se mlađi planinari raduju kao djeca i s uživanjem kotrljavaju po blagim padinama. Staza ponovno vodi u šumu i nakon dvadesetak minuta stiže do doma.

Treća varijanta je asfaltnom cestom koja od Dračeva preko sela Dolno i Gorno Količane i Crvena Voda vodi do prijevoja Preslap (19 km), odakle do kuće ima sat hoda po lijepo uređenoj planinarskoj stazi.

Planinarski dom se nalazi na visini od 1350 metara, na širokoj livadi okruženoj šumom. Sagradilo ga je 1959. godine PD »Skopje« iz Skopja. Dom je podignut zahvaljujući velikom požrtvovanju i zalaganju članstva i masovnim sudjelovanjem planinara i ljubitelja prirode. Radilo se s takvim entuzijazmom i ljubavlju, da je podignut daleko veći objekt nego su dozvoljavala finansijska sredstva. Otvorene doma izazvalo je neopisivu radost planinara što imaju svoj dom na tako lijepoj planini. Danas ovaj krasni i dobro održavani dom ponajviše posjećuju skopski planinari. U njegovom prizemlju je blagovaonica i velika soba sa skupnim ležajima, a na katu 5 soba (ukupno 70 ležaja). Dom je elektrificiran iz vlastite male hidrocentrale, koju pokreće voda iz umjetnog jezerca pored doma. Okolina doma je naročito lijepa u ljeto zbog raznobojnog cvijeća i u jesen kad šume dobiju zlatnožutu boju, ali i zimi ova planina ima posebne čaricu kad je pokrije snijeg. Dom služi i kao etapa na putu u masiv Jakupica — Karadžica, do planinarskog doma »Karadžica«. Prije izgradnje doma na Kitki planinari su morali pješačiti do Karadžice po 10 do 12 sati, a danas taj put prelaze u dvije etape, s noćenjem na Kitki, odakle ima do Karadžice još 3–4 sata hoda.

Vrh Kitke sastoji se od raspucanih stijena. Pristup od doma je lak s tri strane, jer se tu šuma proteže skoro do vrha. Jedino sa jugozapadne strane se nalazi stijena, u kojoj alpinisti mogu uvježbavati penjačke sposobnosti. Od doma do vrha ima manje od sat hoda. S vrha se pruža veličanstvena panorama na velike makedonske planine.

MIRON KOVACIC, Zagreb

Doživljaji u tami

»Trenuci provedeni u spilji ili jami nama špiljarima najčešće ostaju u lijepoj uspomeni ali ima i takovih situacija kojih se nerado sjećamo. No ne smijemo zaboravljati te trenutke jer se na njima temelji iskustvo da svako istraživanje mora biti solidno pripremljeno.

Iz predavanja »Organizacija speleoloških istraživanja«

Sunce je već pripeklo kad smo završili posljednje pripreme za spuštanje u jamu. Članovi ekipa već su se namjestili pored vitla. Trojica su za vitlom, jedan za primopredajnom radiostanicom. Slušamo posljednje Džoove instrukcije. Nakon kratkog dogоворa sjetili smo u sjedištu načinjena od najlonskih zamki i spuštanje je počelo.

Nakon dvadesetak metara privikli smo se na mrak koji su razbijale samo naše acetilenske svjetiljke. Ubrzo smo prošli malu policu na četvrtdesetom metru. S površinom stalno održavamo radio vezu. Diktiramo im tempo spuštanja i opisujemo jamu. Jama je široka dva do četiri metra. Nalik je bunaru jer su joj stijene glatke, bez sigastih ukrasa koje smo navikli sretati gotovo u svakom speleološkom objektu. Na osamdesetom metru je polica i proširenje. Tu smo pričekali da se za nama spuste Džo i Garavi. Čekanje nije ugodno jer sa stijene kaplje voda. Oko nas se nalazi nekoliko zardalih lonaca, isprepletena bodljikava žica, poluistrunule daske i životinjska lešina iz koje se diže užasan smrad. Temperatura je oko 11°C pa se vлага od naše topline isparava s odjeće.

Na polici ostavljamo Garavog za vezu i nastavljamo sa spuštanjem. Do druge police spustili smo se bez problema. Sada se nalazimo stopedeset metara pod zemljom. Vezu s površinom stalno održavamo. Opisujemo mjesto na kojem se nalazimo. To je uska pukotina, široka 1,5 m. Sa stijene se cijedi i kaplje voda i naša radna odijela su uskoro mokra. Da bismo napredovali, dalje moramo puzati po uskoj blatoj pukotini, srećom samo tri metra, zatim se spuštam 12 metara do male police, zapravo suženja. Ispod nas zjapi crni otvor pukotine. Ljestvica nemamo, a vitlo ne možemo koristiti jer jama nije sasvim okomita, pa čelično uže na nekim mjestima dodiruje stijene i na taj način stvara trenje koje onemogućava spuštanje. Zbog toga smo se odlučili za spuštanje karabiner-kočnicom. Uskoro se Džova svjetiljka počela udaljavati i tonuti u mrak ispod nas. Zaključili smo ispravno: do dna je bilo točno 40 metara. Dolje se nalazi mali sipar i kosina koja završava suhim sifonom. Prolaza dalje nema. Džo me pita odozgo da li se i ja želim spustiti. Odustajem jer sam umoran i gladan. U jami sam bez hrane već 12 sati. Dok se Džo penja pomoći prusikovih čvorova i zamki, razmišljao sam, koliko će nam vremena trebati da izademo. Nadao sam se da ćemo za dva tri sata sjediti kraj vatre na površini. Popeo sam se s Džoom do druge police. Do nas se spustio Knor i donio sendviče koje nam je spremila Marta. Sendvići su nestali u trenu, a isto tako i zadnje cigarete.

Opet smo uspostavili vezu s površinom. Odozgo javljaju da je sve spremno za dizanje. Sjedam u padobransko sjedište i čekam. Nakon petnaest minuta već sam sasvim mokar od vode koja obilato kaplje. Strpljenje polako popušta. Molim ekipu na površini da požuri. Konačno se polako počelo dizati čelično uže. Dižu me desetak metara. Opet stojim. Kapi vode su mi ugasile svjetlo. Pokušavam ga ponovo upaliti, ali sve na meni se namaločilo, pa i šibice. To što sam u mraku ne smeta me mnogo, ne bi mi bilo prvi put da se penjem u mraku, ali ovo stajanje, vodu i hladnoću podnosim teško. Uspostavljam vezu s površinom. Trenje je ogromno, pa kamene ploče na kojima je vitlo, tonu u zemlju, objašnjavaju mi. Želim da me spuste natrag na policu, ali uvjeravaju me da će uskoro urediti sidrište. Visim u zraku i čekam. Mrak je i ne mogu ustanoviti koliko je vremena prošlo. Noge su mi već počele odumirati a s površine još ništa ne javljaju. Konačno čujem krckanje u toki-vokiju i slab glas koji mi javlja da ne mogu ništa učiniti i da će me spustiti natrag. Opet sam se našao na polici. Više od jednog sata visio sam u mraku te sam jedva mogao stajati dok mi krv nije ponovo došla u umrtyljene noge.

Skačemo po polici da se ugrijemo. Pokušavamo opet uspostaviti vezu s površinom. Nakon bezbroj uzaludnih pokušaja odustajemo. Odlučili smo da se do prve police penjemo samopodizanjem pomoću prusikovih čvorova i zamki. Prvi se penje Knor. Vrijeme prolazi. Sve više mi je hladno. Nakon nekog vremena javlja se Knor s prve police. Sada je na meni red da se penjem. Navezujem se. Džo mi pri tom pomaže. Ruke su nam ukočene, a uže kruto, ali ipak nakon petnaest minuta uspjeli smo složiti sve što je potrebno za samopodizanje.

Iznad mene je šezdeset metara. Penjem se polako. Dižem deset centimetara prsnu zamku, zatim se objesim o nju i dižem zamku-sjedište i tako centimetar po centimetar dižem se sve više. Na trenutke osjećam slabost, ali me volja tjera dalje. Sad nema odmora, ovisim samo o svojoj izdržljivosti. Osjećam strašan umor. Spava mi se. Misli s stale, mislim samo na onih deset centimetara koji su preda mnom, a kad ih predem mislim na slijedećih deset. Na trenutke mi se čini da je sve laž. Da nema ni mene, ni tih deset centimetara, nego da je to sve mōra, san. Iz takvih razmišljanja trgne me Džooov glas i bodri za dalje napore.

Kad sam došao na policu, zgurio sam se na smotak vlažnog užeta i zaspao. Probuđili su me uskoro jer se i Džo popeo do police. Sada nas dijeli još osamdeset metara od površine, odakle javljaju da su sidrište uređili a i trenje je odavde manje tako da nas mogu dizati. Dizanje je išlo polako, tako da sam tek za jedan sat na površini. Nakon dvadesetetiri sata provedenih u tami i hladnoći, majsko sunce ubrzo nas je ugrijalo.

Ekipa na površini bila je umorna jednako kao i mi, tako da sam im pomagao da izvuku Džoa i Garavog. Nakon obilnog obroka zavukli smo se u šatore i spavaljali večeri. Tada smo se okupili oko velike logorske vatre i uz gitaru i nekoliko boca crnog vina, koje smo dobili na poklon od okolnih stanovnika, proslavili završetak akcije.

Ing. SVETOZAR KNEŽEVIĆ, Pljevlja

Pećine u kanjonu Tare

S južne strane sela Slatine i Vranovine kanjon Tare je džinovska provalija, sa stranama koje se uzdižu od razine rijeke preko 1.000 metara nadmorske visine. Vrh Obzir kod Slatine visoke je 1.869 metara, a Veliki Štuoc na lijevoj strani Tare 2.103, dok je rijeka Tare na 510 metara visine. Od Vranovine do mjesta Bukove doline izvanredno je impresivan pogled na vrhove Durmitora, Maglića i kanjon Tare.

Kanjon Tare je po dubini drugi u svijetu, odmah nakon kanjona Kolorada u Americi. Nigdje ni na jednoj strani kanjona nema zaseoka ni kuća. Na lijevoj strani Tare na visoravni između Durmitora, kanjona Tare i kanjona Sušice je seoce Mala Crna Gora. Kad se iz kanjona Tare promatra klisura, i na jednoj i na drugoj strani vide se samo litice i dio plavetnog neba.

U kanjonu Tare niže Obzira i Vranovine nalaze se pećine: Crvena, Kaduzova, Duga, Golubinjak, Kozila, Tmuša, Brankovača, Šiljegova, Ovčja, Ilina, Suplja, Bukova i dr.

Među njima je najljepša i najveća Bucevica. Ulaz u pećinu visok je 50 metara, a visina njenih hodnika je oko 20 metara. Zidovi pećine obiluju pećinskim nakitim — stalaktitima i stalagmitima različitih oblika i veličina. Pećina je duga 20, a široka 10 metara. U njoj je jezero duboko 2—4 metra. Pećina je sa sjeverne strane duboko usjećena u litici. Voda se iz nje probija kroz stijenu, tutnji i buči, po čemu je vjerojatno i dobila ime Bucevica.

Prekrasno je promatrati plavetnu bistru vodu jezerca kroz koju mjestimično prodiru sunčani zraci. Inače, jezerce je na samoj ploči. Pećina je udaljena od rijeke Tare oko 150 metara. Dio vode iz pećine otiče u Taru. Na ulazu u pećinu su stabla javora, lipe, bijelog graba, gusto obavijena bršljanom. Ima i stabala višnje. Ispred pećine primjećuju se lakomice i badanj kojim je voda oticala u vodenici Vučka Bailovića iz Vranovine. Prema kazivanju mještana, vodenica vjerojatno sagrađena početkom ovoga stoljeća mljela je sve do Drugog svjetskog rata. Niže badnja su ostaci — temelja vodenice i vodeničkog kamena. Vučko Bailović bio je u svoje vrijeme najbogatiji stočar u cijelom kraju, imao je 1.000 ovaca i koza. Put od Vranovine niz vrelte i kamenite strane pravili su Tepčani za Vučka Bailovića.

Potok Bucavica niže vodenice otiče u Taru u dva smjera, i to kao vodopad. Na jednom mjestu voda se stropoštava niz litice u dužini oko pedesetak metara, dok je drugi vodopad još ljepši, jer tu voda upravo skače, rasprskava se i pada u Taru s visine od dvadesetak metara. Sve to izvanredno lijepo djeluje i zaista, vodopadi i bucalice predstavljaju prirodnu rijetkost neobične ljepote.

Na udaljenosti od oko 800 metara od Bucavice uzvodno pokraj Tare, a na udaljenosti od rijeke oko 100 metara, nalazi se pećina Lizavica. Ulaz u pećinu visok je oko trideset metara. U pećinu, koja je dosta prostrana, može se prodrijeti do dubine od 150 metara, ali samo sa svjetiljkom. Na svodovima pećine ima dosta pećinskih ukrasa, a u gornjem dijelu pecine na zemlji su figure u obliku spomenika, koje je stvorila voda, i mnogo kamenitih pregrada tako lijepo oblikovanih, kao da ih je majstorska ruka gradila. Ove pregrade narod naziva »kamenice«.

Pored pećina zanimljiva je u ovom dijelu kanjona je i litica Čelina, u kojoj od davnina postoji pčelinje društvo. Visoko u litici na visini od oko 50 metara vidi se otvor iz kojeg izljeću pčele i roje se. Na tom mjestu iz stijene viri bijelo saće iz koga ponekad curi med. U ovim pećinama pokraj Tare naročito za vrijeme ofanziva sklanjali su se mnogi naši bорci, a u pećinama su nalazili utočište i zbjegovi iz sela Vranovine, Slatine, pa i iz udaljenih bosanskih sela. Iznad pećine Lizavice za vrijeme Pete ofanzive Talijani su kod jedne litice ubili djevojku Bjelku Tešović iz sela Slatine, kao odmazdu zbog napada partizana.

S istočne strane Obzira na udaljenosti oko 2 sata hoda od ovih pećina nalazi se seoce Ogradenica, koje je dobilo ime vjerojatno po tome što je ograćeno kanjonom Drage i Tare i šumovitim masivom Obzira.

Ogradenica je kamenita visoravan na 1.400—1.600 metara visine. Sivi kamen i tamno-zeleni četinari, dominiraju u Ogradenici i okolini. I kuće i ograde zidane su od kamena. Bunari i lokve takoder su ograćeni kamenom. Livade su mali proplanici između gomila kamenja i gdje god se kosom može mahnuti tu se i kosi. I ne samo Ogradenica, već i sela Kalušiće, Slatina i Vranovina su kamenite visoravni. Nigdje u ovim selima nema izvorske vode. Za piće koristi se kišnica i snježnica, a za napajanje stoke služe lokve.

Ogradeničani su vrsni stočari. Njihova stoka je veoma tražena na sajmovima. Na vrhu Ogradenice nalazila se turska karaula (Kršva), a nasuprot njoj preko Drage u Bobovu bila je druga karaula. Ove tvrdave na granici prema Crnoj Gori bile su sve do 1912. godine pune askera. Imaju dosta Ogradeničana koji pamte kada su karaule zapaljene.

U kanjonu Tare ispred Ogradenice ima više pećina. Poznatije su: Veliko i malo Datlo, Prenkuća, Svinjarica, Mijailovo kozilo, Razdolje, Kljun, Tomino Vrelo, Milinica i dr. Milinica je blizu Tare, duga je dvadesetak metara. U pećini dio je ograćen prošćem. To je konačište čobana. Ispred pećine su dva tri drvena korita za napajanje stoke. Posebno je zanimljivo Tomino vrelo — pećina od Tare udaljena pedesetak metara. U proljeće i s jeseni gotovo cijelu pećinu ispunjava voda koja dijelom otiče u Taru. Pećina je oblika lijevkova, dubine oko 4 metra. Ponekad vode na Tominom vrelu nema, ali niže od pećine do same Tare javlja se iz stijene više vreoca.

I u ovim pećinama po vrletima ispod Ogradenice za vrijeme rata sklanjao se narod od Talijana i četnika. Za vrijeme Pete ofanzive u ovim stijenama Talijani su raniili djevojku Vidosavu Rončević. Ona im se otela i sa stijene Zeleni bor bacila niz liticu u provaliju duboku 40 metara ali je za čudo ostala živa.

Naš poznati geograf Jovan Cvijić kaže za čovjeka dinarskog tipa, a ljudi iz ovoga kraja su tipični Dinarci:

»Ni u jednoj drugoj zoni nijesu ljudi tako bliski prirodi i srasli s prirodom kao ovdje. Ovo nije narod »sit života«, već mlad, svježe krvi, izoštrenih čula za prirodne pojave. Osobito su razvijeni, vid, sluh, čulo mirisa i smisao za orientaciju. Nadu se noću i u velikim šumama. Osjećaju šum i špat prirode, od klopotanja izvora, šuštanja lišća do podzemnih zvukova i trepeta, i to u njima izaziva muziku od osjećanja i želja. Ovi se uticaji naročito primjećuju na ženama. Na narodno osjećanje i na narodnu maštu utiču visoke i prostrane planine, sa dubodolinama i vododerinama, dalje, osamljeni i kršni krečnjački vrhovi raznih oblika. Od velikog su uticaja na narodnu fantaziju kraške rijeke, kojih nestaje u ponorima, da se poslije nekoliko kilometara opet pojave iz pećine, zatim suve prostrane i razgranate pećine, bezdane i surdupine, intermitentni izvori, koje zovu potajnicama. Jako utiču na dinarske ljude, stare velike šume i pojedina drveta ili grupe drveta, koja se drže na brežuljcima, sa humkama i među ruševinama. Imaju osjećanja za lijepu panoramu pojedinih vrhova i zato je za takve vrhove u dinarskoj planinskoj zoni često ime Pogled.«

»Boje u tami«

U povodu prve izložbe speleoloških kolor-fotografija

Kad je prije četiri godine speleolog ing. Srećko Božičević priredio u prostorijama Fotokluba Zagreb svoju prvu izložbu umjetničkih fotografija sa speleološkom tematikom, posjetiocu njegove izložbe bili su iznenadeni bogatstvom snimljenih oblika, pojave i veličinom prostora koje krije tama pećina i jama u našem kršu. Svojom drugom samostalnom izložbom pod naslovom »Boje u tami«, koja je ujedno njegova prva izložba isključivo u kolor tehnići, autor nas, obradujući i opet speleološku tematiku, ponovo odvodi u svoj svijet podzemlja, ali ovog puta obogaćuje naš vizuelni kontakt spektrom boja skrivenih za sve nas koji nedovoljno poznajemo podzemlje ili i ne ulazimo u njega.

Promatrajući ovu izložbu, ovih 24 kolor fotografija veličine 30x40 i 6 fotografija veličine 50x60 cm, moramo priznati autoru da je kod mnogih posjetilaca uspio pobudit i ljubav za ovaj skriveni svijet. Uspio je predočiti bogatstvo oblika, naglašeni sklad boja i fantaziju prirode. Iako iz svih fotografija ne iskače briljantnost izrade, potpuna oštRNA snimka, a ima možda i po koja previše potencirana boja, taj dojam nestaje kad zastanemo pred eksponatom »Orgulje«, »Kap po kap« ili »Zdenac života«. Iz njih kao da zrači ujedno toplina boja i stvarnost kamene materije koja je snimljena.

Znajući teškoće speleoloških istraživanja, koja su skopčana sa znatnim naporom i nepredviđenim poteškoćama, moramo priznati autoru također da je uz istraživački rad našao mnogo strpljenja i volje. Trebalo je vješto i značajki izabrati motiv, a uz to mnogo vremena i smirenog rada u tami podzemlja. Šteta što nam je autor prezentirao svega nekoliko pećina Hrvatske, kad znamo da ih je kao profesionalni geolog do sada na području krša cijele Jugoslavije obišao na stotine. Možda je trebalo, prezentirajući ljepote i iz ostalih pećina, pokazati kako je bogatstvo krša kod nas još uvijek nedovoljno poznato i premalo iskorišteno.

Na pitanje, zašto se odlučio na snimanje kolor tehnikom, sam autor kaže: »Za snimanje u koloru odlučio sam se sa željom, da svima onima koji nemaju mogućnosti, prilike ili hrabrosti da sami uđu u taj podzemni svijet, prikažem dio jednog interesantnog svijeta, koji nam je nažalost još uvijek nedovoljno poznat, a njegove ljepote još uvijek premalo iskorištene. Interesantno je da sada, kada čovjek prodire u svemir, kada šeće našim prvim svemirskim susjedom, u isto vrijeme pod njegovim nogama na rođenoj planeti ostale su još uvijek mnoge neistražene tajne u vapnenačkim naslagama. Uobičajeno je mišljenje da u podzemlju imademo samo crno-bijele kontraste tame i sigastih formi, ali svim ovim snimkama, vjerujem, da sam najrječitije pokazao na bogatstvo boja, tonova, refleksa i sklada nijansi. Pred rasporedom boja u podzemlju ostaje nerijetko zapanjen ne samo speleolog amater ili slučajni posjetilac tame, već i speleolog kome je to istraživanje gotovo svakodnevni posao. Iako sve to bogatstvo i nevjerojatne spekture boja tumačimo najobičnijim zakonima fizike i kemije, uz djelovanje vode koja protjeće naslagama vapnenca i rastvara ih, ipak nas neki detalji i prizori dovedu u veliku nedoumicu i izazovu naše neskriveno iznenadjenje i prividnu tajnovitost postanka. Ako uz to spomenem, da pod zemljom nailazimo na mnoštvo detalja koji nas svojim oblicima podsjećaju na nešto što vidimo na površini, tada je laganje shvatljiva moja ljubav za prenošenje svega onog što je lijepo i interesantno u tami podzemlja putem kolor film-a na svjetlo dana.«

Dodajemo na kraju, da nam je ing. Božičević ovom izložbom bez sumnje dao dio svog života, svoje ljubavi za podzemlje krša i svoje životne preokupacije.

Izložbu je organizirao Planinarski odbor Zagreba u povodu 20-godišnjice planinarske amaterske speleologije kod nas, a postavio ju je u auli zagrebačke glavne pošte, što je omogućilo da je vidi i veoma velik broj usputnih posjetilaca. Kasnije je izložba prenesena u Sarajevo, gdje je također pobudila veliku pažnju, a priprema se i njeno postavljanje u Rijeci i Splitu. U okviru ove izložbe izloženo je i nekoliko speleoloških fotografija pokojnog Vladimira Horvata, pionira amaterske speleologije i speleolške fotografije u Hrvatskoj.

Dr Ž. P.

Pisci, znanstvenici i partizani o Treskavici

Izdvajajući iz lektire odlomke ili cjeline što govore o planinama i bilježeći po-nešto o tome za »Naše planine«, naišao sam više puta na Treskavici kao temu takvih tekstova a u veoma različitih pisaca. Tako je, primjerice, povjesnik Muhamed Hadžijahić upozorio u sarajevskom časopisu »Pregled«, 1969, na tragove drevnih bogumilsko-muslimanskih narodnih i vjerskih običaja na mnogim mjestima u Bosni, pa i na Treskavici, kao i na nekim drugim planinama (v. o tome NP 1970, br. 1-2, 13). Književnik Andelko Vuletić priušio je ukletim junacima jednog svog romana tek vrlo malo sretnih trenutaka, a upravo oni najsretniji vezani su uz njihove izlete na Treskavicu. Odlomci tog romana objavljeni su u »Kolu« Matice hrvatske 1966. godine, a odande je odlomak o Treskavici prenesen u NP 1966, br. 11-12, 277-278. U međuvremenu, taj roman je objavljen i u cjelini, kao knjiga (Deveto čudo na istoku, »Svjetlost«, Sarajevo 1966). Treskavica se, spomenimo dalje, javlja i u nizu partizanskih uspomena. Posebno je zanimljivo da su te uspomene, objavljene u različito vrijeme i na različitim mjestima, vezane uz isti dogadaj, naime uz marš Vrhovnog štaba i grupe proleteriskih brigada, sredinom 1942. godine, sa spojista Crne Gore, Hercegovine i Bosne preko Treskavice i Neretve prema Bosanskoj krajini. Te zajedničke uspomene jednog nepoznatog borca s kojim je razgovarao Vladimir Nazor, Svetozara Vukmanovića-Tempa i Vlade Zečevića, također su zabilježene u NP (1970, br. 1-2, 14-15). Ovdje im međutim treba dodati uspomene još dvojice sudionika spomenutog marša, Vladimira Dedića i Marijana Stilića, tako da se ta tema, vezana uz jednu od najljepših bosanskih planina, nadopuni i zaokruži na stranicama »Naših planina«.

Stilić je vodio dnevnik od 1. I do 26. VIII 1942. Taj je neobjavljeni rukopis ostao u njegovoj ostavštini (umro je 1959) i štampan je najprije u Radu JAZU, Knj. 341 (9. knjiga Odjela za suvremenu književnost) 1965. godine (str. 395-459), a zatim i u knjizi »Bune i otpori« (»Zora«, Zagreb 1969, 135-222), u zbirci njegovih ranije štampanih ili u ostavštini sačuvanih tekstova.

On je u to doba radio u Vrhovnom štabu i krenuo u njegovojo koloni na marš, nakon boravka u selu Vrbnici iznad Sutjeske. Sa Borove glave iznad Kalinovika promatra, 25. lipnja, kraj kroz koji će proći. Tu su i planine, Prenj, »ogroman i gol«, Treskavica, Jahorina i Lelija. »Kolona dugačka preko sedam kilometara krenula je prema Treskavici. Krasna mjesecina. Spuštamo se kroz jaruge i kamenjar, prati nas tu i tamo mitraljeska paljba četnika, meci dopiru i do nas. Cesta za Sarajevo, zatim opet brda i kamenjar. »Preko jedne livade protegla se naša kolona i ne vidiš joj kraja. Već su četiri sata ujutro kada ulazimo u šumu ispod Treskavice. Osvježavam se na jednom potoku. Ulazimo u šumu i ja se izvalim na jedan korijen nekog debla i zaspim kao zaklan.« Sutradan (27. VI) krenuli su na Treskavicu. »Pošli smo oko sedam i po sati iz šume u kraju Meždra. Prešli smo preko Vratia između golemih stijena. Sa Vratia vidjeli smo dolje Trnovo. Tek što smo se spustili u šume, doletješe avioni, tri »Savoje«, i oboriše se na onu šumu u kojoj smo bili, a jednu bombu bacile na Vratilo. Nismo mogli dalje nego smo se zadržali ovdje kod planinske kuće, koja je ovdje nekada bila, a sada je spaljena.« 28. VI krenuli su preko Treskavice. Ujutro je bila gusta magla, spremali su se na put, Stilić i Vlado Zečević zajedno peku meso za put. Marš je započeo popodne. »Kiša je počela da pljušti i prati nas kroz klance i tjesnac Treskavice.« Morčina, magla i kiša cijelim putem, brigade drže položaje za osiguranje marša, noć ih zatiče na visovima, ali se marš nastavlja (Zečević je zabilježio i ukupno trajanje marša: 32 sata). Po kiši, vjetru i blatu silaze niz drugu stranu Treskavice što je bilo, kako to odgovara i planinarskim iskustvima, još teže. »To silaženje sa Treskavice ostat će u životm sjećanju svima koji su to prošli, a naročito ova teška noć probdjevena kraj vatre ut neprekidno lijevanje kiše. Hladnoća, vlaga, mokri do kože, iznurenost, crvene oči od dima, blatni od padanja (ja sam pao jedno šest puta), prljavi od dima i blata, a tako su izgledali svi koji su se nalazili tada na

Treskavici i ispod nje« (slično pamti Treskavicu i onaj borac s kojim je razgovarao V. Nazor pola godine kasnije, nakon prelaza preko Ljubine — mraz i kiša, vla-ga i blato, prisilni brlog kraj vatara u mokroj šumi, pa kasnije opće pranje i čišćenje u potoku). Za razliku od Zečevića, Stilinović ne zamjećuje, ili bar ne zapisuje, nikakve lirske pojedinosti na tom »hodu po mukama«. Naprotiv, ojađen i gorak bilježi umoran i bijedan izgled svojih suputnika. Tamo spominje i ženu pot-pukovnika Save Orovica koja se, međutim, iznurena i tužna, ipak mogla zanijeti promatranjem planinskog cvijeta (zgodica koja je Vladi Zečeviću ostala u životu sjećanju). 29. VI, ujutro, »krenuli smo iz te proklete šume kroz blato i vodu po dalnjim šumama... Stigli smo u Gornje selo na ogrank Igmana, daleko četiri sata od Sarajeva a dva sata od Trnova. Primičemo se civilizaciji«. Dan kasnije, u tom selu: »Poslije podne sam prao i čistio odijelo i cipele i jedva se nekako dotjerao od treskavičkog blata«. U tri sata noću, 1. srpnja, prešao je Bjelašnicu »ispod zvjezdarnice« (tj. meteorološkog opservatorija na vrhu) i stigao u selo Lukovac. Iz bjelašničkih sela marš je produžen prema pruzi Sarajevo — Mostar. Tako je eto zaključena jedna teška etapa u prisilnom, partizanskom planinarenju koja je, kako vidimo, ostala u neizbrisivom sjećanju svim njenim sudionicima.

Jedan je od njih, Vladimir Dedijer, poznat i po izvanredno upornom i marljivom vođenju dnevnika, bez obzira na opasnosti i poteškoće. Po tome vjerojatno nadmašuje sve druge sudionike našeg partizanskog rotovanja i jedino se »Zapis iz oslobođilačkog rata« Rodoljuba Čolakovića mogu, po prilici, mjeriti s Dedijerom »Dnevnikom«, koji je objavljen najprije 1945., 1946. i 1950. godine u tri knjige, a zatim sabijen 1951. u jednu omašniju. Dedijer je radio u Foči, centru dosta prostrane slobodne teritorije, u proljeće 1942. godine. Opisuje evakuaciju Foče 9. i 10. svibnja, prijelaz u Crnu Goru i boravak u kraju oko Durmitora i Pive u teškim danima neprijateljske ofanzive. Zatim prijelaz s Pive na Sutjesku i Zelengoru. 22. VI prepisuje Titovu zapovjed za marš preko Zelengore i Treskavice do sela na južnoj padini Bjelašnice. Zapisima od 24. lipnja, dalje, stavlja naslov »Veliki marš«. Kao i Stilinović, 25. VI bilježi boravak na Borovoj glavi. »Sunce je. Divan dan. Oko podne doleti moderni italijanski bombarder. Nije bio ni 200 metara iznad nas.« Dedijer bilježni noćni prijelaz preko ceste Kalinovik — Foča i veli da mu je to prva cesta nakon odlaska iz Foče 10. svibnja. Slično kao i Stilinović spominje lijepu noć s mjesecinom, prostrane livade, miris trave, hod po cesti Kalinovik — Sarajevo, pa kamenjar i vrtače s druge strane ceste. Predjutarnja hladnoća, svitanje. »Jahorina se ispružila sa tri zuba na svojoj južnoj strani. Ispod jednog od tih vrhova leži selo Bogovići gdje smo u januaru proveli nekoliko dana«. U svitanje prelaze Gvozovo Polje (tačnije: Gvozno polje), u koloni dugoj oko 3,5 km (međusobni razmak 10 m), predanit će u bukovoj šumi ispod Vratla nakon marša od 10 sati i 22 kilometra. Marš je nastavljen 27. VI ujutro. I Dedijer bilježi uspon na Vratlo, »granicu Hercegovine i Bosne«. »Vrlo lep pogled. Dole put Kalinovik — Sarajevo kao bela traka. Na dnu Trnovo. Teren je jako ispresecan na zapadnoj strani. Vrtače pokriveni šumom.« Vodič je njihove kolone jedan od prvih partizana s Romanijskim, glasinački seljak, dobar poznavalac Treskavice, jer je prije rata onuda krijućario hercegovački duhan. Na Vratlu je Dedijeru pokazao stijenu pored koje mu je poginuo drug u žandarskoj zasjedi. Flaninska kuća koju spominje Stilinović, budi kod Dedijera planinarske uspomene: »Nailazimo na jednu malu planinsku kuću. Naravno, spaljena do temelja. Setih se planinske kuće na Kopaoniku, Vidove Gore na Braču, Kredarice na Triglavu«. Iz razmišljanja ga je trgnuo nalet triju talijanskih bombardera tipa »Savoja« — onaj isti nalet što ga je zapisao i M. Stilinović. Dedijer se također smjestio kod ruševine planinske kuće. »Umoran sam. Vele da je to planinska bolest. Na visini smo od 1.700 metara, a organizam je iscrpljen. Danas smo prešli svega 7 km. I to je dosta s obzirom na slabo fizičko stanje boraca.« I njemu su 28. i 29. lipnja najteži dani marša. Magla i kiša, spavanje pod bukvom, nema šatora, vatra tinja, papir zbog vlage neće da gori. Bolovi od robijaškog reumatizma i partizanskih rana. Drijemanje pod čebetom dok ga kiša ne promoči, a voda se salije pod tijelo. Uši grizu. »Naokolo testo — mrak i magla. Kao da sam na dnu okeana«. Zatim malo ugodniji ugodaj u »sitnim satima«: »Prekoputa čika Janko (Moša Pijade — op. V. O.) već raspalio vatru. Tu dolazim na razgovor. Doneo sam i komadinu sirovog goveđeg mesa koju smo sinoć dobili za dana-

šnji pokret. Režem je na kriške, stavljam svaku na stenu i tucam kamenom da omekša. Čika Janko mi pokazuje kako treba meso spravljati. Baciš parče na krupnu žar od bukovine i posle nekoliko trenutaka dižeš meso i odmah ga jedeš dok je toplio. Tako se sačuva sok. Nabrali smo divljeg luka sremuša, pa ga jedemo s poluživim mesom na kome se zadržalo po koje parče ugljevlja. Smeh. Sušimo se. Šta ćemo drugo raditi, nego smeđati se. Mi smo ljudi vedre prirode i na dnu okeana...« Gladi je ipak bilo teško umaći, pa Dedijer zaključuje da treba pokušati da se ni ne misli na jelo. U svakom slučaju nije lako. »Teško se pešači. Gde je ona moja forma kad sam po brdim išao po 6 km na sat. Sada jedva 2!« Nastavak marša bio je u 15,30. Trajat će oko 16 sati, sve do na domak Igmana. »Čim smo krenuli..., počela je sitna, dosadna kiša. Magla. Prolazimo pored dva jezerceta. Ne izgledaju mnogo lepa. Imaju neki rogoz s kraja. Penjemo se sve više. Gazimo po snegu. Mnogi su zadivljeni što na Vidovdan gaze snijeg. Vlaga i hladnoća neprestano. »Voj s Glasinica zapalio vatru bez hartije, s mokrom klekom. Drvo je zasekao nožem u listice tanke kao papir i potpalio ih. Tu stojimo više od sata. Opet kiša. Sve je na meni mokro. Dnevnik stavljam pod košulju. Teren kameni i blažnjav. Komora herojski napreduje. Mrak je potpun. Magla. Zima. Blizu smo vrha. Vojnici u grupicama čuće i griju se. Drže položaj. Vatra se primeće tek na pet metara. Onda prolazimo pored samog vrha Treskavice, 2088 metara*. Skoro je deset.« Zatim slijedi silaz — ono isto spuštanje koje je i Stilinoviću zadalo mnogo muke. »Počesmo da se spuštamo niz strminu prema kojoj je Likit kod Krstaca na Pivi obična igračka. Pešak jedva silazi, a kamoli konj s radio-stanicom! Ide se. Kiša ubija. Vetar ne prestaje. Poruke jure s kraja na kraj kolone: »Ide li komora?« — »Lakše« — »Tovarni konji, pazi!« Kao akrobate spustili smo se niz Treskavicu i izbili na Poljica. Trava meka. Prokisli i prozebli, ali veseli. Prešli smo Treskavicu i izbili na Poljica. Trava meka. Prokisli i prozebli, ali veseli. Prešli smo Treskavicu. Neki igraju kolo da se ugreju. I cpet su prokuburili tešku noć u šumi, kilometar dalje, što spominje i Stilinović. Spavanja nije moglo biti. Sjedilo se ili stajalo u blatu, oko vataru, što su kao i svaka vatra na otvorenom, grijale samo s jedne strane. Beskraino spori sati. »Odjednom se setih do najsitnijih pojedinosti kako me je Olga dočekala jednom kad sam bez kaputa pokisao. I onaj čaj, i suva košulja, i čebe — izidoše mi pred oči. Činilo mi se da će se to i sada dogoditi...« Pred jutro je naišla Druga brigada s bolnicom. Borci su prenijeli ranjenog komandira čete preko Treskavice. Izdahnuo je nekoliko minuta nakon što su spustili nosila. Kad su krenuli, Dedijer je, kaže, hodajući spavao. Kiša je padala ukupno 16 sati. Dnevni marš je bio lakši. Dedijer je zapisao: »Najtežu noć u dosadašnjem partizanovanju provedosmo.« Na tome je dodao naknadnu bilješku: »O prelazu preko Treskavice dugo se govorilo kao o najstrašnijoj noći (28—29. VI 1942. op. V. O.). Posle Četvrte i Pete ofanzive izbledele su patnje ove noći.« Slično je mišljenje izrazio u svojim uspomenama, kako smo vidjeli, Vlada Zečević, a i onaj borac s kojim je razgovarao Nazor. Posljedice prijelaza preko Treskavice osjećale su se i na lakšem zemljištu tog dana (29. VI). Bilo je padanja u nesvijest. U selu konačno odmor, pranje, umivanje. Kako bilježi Dedijer, prvi put u kući i u čitavom, naseljenom selu nakon 20 dana i prvo umivanje nakon šest dana. Čekao ih je daljni marš preko Bjelašnice, Ivan-planine, Bitovnje... O selu Lukavac na Bjelašnici, koje spominje i Stilinović, Dedijer bilježi i ovo: »Inače Lukovac se nalazi na divnom mjestu. S jedne strane Bjelašnica, na jugu Treskavica (vidi se oštra strmen preko koje smo se spustili one noći), a na zapadu Visočica. Na visoravni — šume, pašnjaci, reke...« Bio je to, moglo bi se reći, oproštajni spomen Treskavice u Dedijerovom dnevniku. Treskavica je Dedijeru zadala još jednu brigu — kako da očuva dnevnik. U predgovoru prvom izdanju spominje da je prije odlaska iz Foče načinio za dnevnik torbicu od nepromočivog platna s oborenog ustaškog aviona. Voda je ipak prodirala, pa ga je preko Treskavice nosio ispod košulje. Tako su se ovlažili samo rubovi stranica.

Uspio ga je sačuvati, nakon brojnih peripetija, pa su u njegovom dnevniku, kao i u dnevnicima V. Nazora i M. Stilinovića, te u sjećanjima V. Zečevića i S. Vukmanovića Tempa, sačuvani podaci i dojmovi o jednom od najtežih pothvata partizanskog planinarstva.

* Dedijer grijesi. Prijelaz je izveden preko Ogorjelog kuka (1949 m).

Urednikov osvrt

● Iako to nije od šireg interesa, neka mi bude dozvoljeno da pred članove planinarske organizacije iznesem i poneki problem s kojim se muče članovi izvršnog odbora Planinarskog saveza Hrvatske, a možda i drugih republičkih saveza. Evo jednog od njih! Nepisano je pravilo, vjerojatno posljedica tradicije, da sva planinarska društva na svojim godišnjim skupštinama očekuju prisutnost delegata izvršnog odbora republičkog saveza, dakako, najradije predsjednika. Ali kako je njemu to fizički nemoguće, na sjednici se zadužuju pojedini članovi, svaki za nekoliko skupština. Tom prilikom se kopiju vodi neugodna diskusija koja se svodi na nagovaranje i računanje, tko već dugo nije bio »na terenu«. Da se razumijemo, izbjegavanje skupštine nije uzrokovano teškočama putovanja ni troškovima, nego je uglavnom psihološke prirode. Godišnje skupštine su u većini slučajeva neke vrste manifestacije s ustaljenim ritualom, gdje delegat Saveza treba da odigra neku pomoznu ulogu. Od njega se očekuje da uvijek kaže nešto posebno mudro, nešto programatski novo, jer konačno — on je čovjek koji dolazi iz centra. A na kraju se sve svodi na ono stereotipno: »Cast mi je da pozdravim ovu skupštinu u ime...«, itd. Treba shvatiti da nema tako genijalnog delegata koji bi na licu mjesta mogao prouknuti u specifične probleme pojedinog društva i dati spasosnosne prijedloge i sugestije, a upravo takva mudrost se od njega očekuje. Kao delegat na skupštinama ugodno sam se osjećao samo kad mi je bila dužnost da tom prilikom predam savezno odlikovanje nekom zaslužnom članu, jer sam bar u tom trenutku osjećao kako nisam suvišan i kako nisam razočarao svojim nastupom. Vrijeme je da se razmisli, ne bi li bilo daleko bolje i korisnije kad bi delegati Saveza umjesto na skupštine društva dolazili na radne sjednice njihovih upravnih odbora i to samo kad se radi o naročito važnim problemima i s unaprijed priredenim dnevnim redom, kako bi delegat bio izabran prema vrsti teme i unaprijed se pripremio za sjednicu.

● Usporedno s razvitkom prometa raste i broj naših planinara, sve češće su ciljevi njihovih pohoda izvan naših granica. U posljednje vrijeme njihovu pažnju sve više privlače planine Bliskog istoka. U slovenskom Planinskom vestniku objavljeno je u posljednje vrijeme nekoliko zanimljivih reportaža iz Turske, Perzije i Afganistana, a i kod hrvatskih planinara počinju dolaziti u »modu« planine tih zemalja. O tome najbolje svjedoče izvještaji i putopisi koji stižu u naše uredništvo. U ovom broju donosimo zanimljiv putopis članova PD »Zagreb« na najviši vrh Perzije, a u slijedećem izaći će opis uspona članova zagrebačkog PD »Vihor« na najviši vrh Turske, Ararat. Nastojat ćemo da uz putopise takve vrste damo i sve potrebne informacije koje bi mogle biti od koristi budućim posjetiocima i tako im uštedjeti mukotrpno pionirsko skupljanje putnih podataka. Vjerujemo da će ovi putopisi potaknuti mnoge ambiciozne planinare da u svoje putne planove za slijedeću godinu uvrste planine Bliskog istoka koje su posljednjih godina širom otvorila vrata planinskom turizmu.

● Planinari se teško mire sa žalosnom činjenicom da na popisu svojih izletišta postepeno gube vrh u vrhom zbog izgradnje telekomunikacijskih objekata na njima. Nažalost, radi se zapravo o najvišim planinama i najljepšim vidikovcima. Tako je npr. u Hrvat-

skoj danas posve nepristupačan vrh Ličke Plješivice, zatim najviši vrh u Slavoniji, Papuk, Sv. Jure na Biokovu, dva nekadašnja izjeda vidikovca na Velebitu itd. Od planinara se traži da u tom pitanju zauzmu realni stav i da shvate kako se tu radi o razlozima »specijalne narave« i o »višim interesima«. Misao možemo zahtijevati da i druga strana zauzme realniji stav, te da shvati kako takvi telekomunikacijski uredaji nisu i ne mogu više biti nikakva tajna koju treba skrivati pred očima planinara, kad je danas već i djeci poznato da se snimanjem za zemljini sateliti mogu na zemlji identificirati i predmeti veličine zeca u šumi. Za razliku od jednog našeg vrha s takvim objektom, gdje se planinari dočekuju s prostačkim pozdravom »Odbij!«, ističem primjer vojne komunikacijske stanice na Musali, najvišem vrhu Balkanskog poluotoka, gdje dežurni bugarski oficir ne samo da srdačno prima posjetioce planinare (i strance također!), nego dapače otiskuje planinarske pečete u transverzalne dnevničke i prodaje planinarske značke. Radi objektivnosti navedimo i primjer razumijevanja koji je nedavno pokazala naša Armija prema planinarskoj organizaciji. Od svojih viškova poklonila je planinarama poveću količinu specijalnih geografskih karata planinskih područja Jugoslavije i to upravo onih sekcija na kojima se nalaze naša najvažnija izletišta (Gorski kotar, Alpe itd.). Koja razlika od onog, ne baš tako davnog vremena, kad su te iste karte kao vojna tajna bile »strogov pov.«, pa su ih naši građani morali nabavljati — vjerovali ili ne — u antikvarijatima Beča, Pariza ili Rima. Međutim, izgleda da će proći ipak još dugo vremena dok se u nekim okorjeljim mozgovima ne prestane javljati predodžba o spijunu pri susretu s turistom koji je opskrbljen — kakav sumnjivac! — fotoaparatom i geografskom kartom, i dok shvate da su takvi predmeti kulturna potreba čovjeka koji voli svoju zemlju.

● Poznata je stvar da neplaninari u planinama vide neku vrstu čudaka koji uživaju u napornima i opasnostima. Istini za volju treba priznati da planinarska organizacija privlači kao magnet čudake raznih vrsta. A nismo li možda i mi sami prilično krivi za takovo mišljenje o nama? Evo jednog primjera za ilustraciju. Vec godinu dana povremeno se u novinama javlja vijest da se neki beogradski »speleolog« Milutin Veljković zavukao u jednu spilju u Svirliškim planinama i odlučio tamо ostati 463 dana ne izlazeći za to vrijeme ni na čas na svjetlo dana. Poveo je sa sobom kozu, mačku i kokoš i odlučio da obori svjetski rekord pojedinačnog boravka u pećini (i oborio ga je) koji su do sada držali francuski speleolozi. Neka mu je, ako ga to baš veseli, ali zar nije simptomatično da se u planinarskoj organizaciji, i to u njenim najvišim forumima, raspravljalo o tome kako bi ga trebalo odlikovati zlatnom značkom PSJ. I da nije bilo nekoliko trijednih glava koje su na vrijeme reagirale, možda bi se i dogodila ta bruka. Zbog toga nije nikakvo čudo da su planinari, bar oni koji su ideološki izgrađeni, alergični na pojavu sportskih motiva u planinarstvu. Gorka je ali nepobitna istina da je sportska borba štetna i u moralnom i u zdravstvenom smislu, jer joj je u pravilu svrha da se i uz cijenu nadljudskih, štetnih napora pokaže slabijemu fizička nadmoć ili, kako se to ljepše kaže, postigne pobeda i prvo mjesto na ranglisti.

Pitanja za diskusiju

DRAŽEN JAKČIN, Zagreb

Motorizacija i planinarstvo

Problem, koji to nikako ne bi smio biti, već možda samo stanovita dilema, ako je i ona uopće potrebna, već duže vrijeme je prisutan u planinarskoj organizaciji, već duže vrijeme muči njene članove. Riječ je, mora se priznati, o veoma delikatnoj temi, koja zahtijeva mnogo svestraniji pristup no što je onaj samo s planinarske strane, i o njoj bi svakako imali za reći svoju i stručnjaci, koji međutim — po našem dobrom i starom običaju — salamonski šute.*

O čemu se radi?

Cinjenica je, da iz dana u dan, iz nedjelje u nedjelju, sve više i više izletnika i vikendaša dolazi do planinarskih domova u svojim kolima i »smradi« zrak benzinskim parama svojih motora, prisiljavajući »prave« planinare na paničan uzmak i bijeg.

Ta netrpeljivost i, ako baš želite, »mržnja« između vlasnika automobila, a njih je ne mali broj, i onih koji još uvijek pješake, raste svakim danom sve više, obuzima ponajviše starije planinare. Oni spominju domove do kojih još nije doprla cesta, a s njom i četverokotačne konjske sile, kao jedine prave planinarske domove i pomalo napuštaju one koji su postali cilj motoriziranih planinara.

A da li je sve baš tako, da li ti moderni riteri naših cesta što jašu željezne Rozinante, u čijoj unutrašnjosti se kriju više ili manje moćni motori, da li oni zaista protjeravaju planinare i sve više gospodare planinarskim domovima?

Teško je dati jedan određeni odgovor, jer, koliko je meni poznato, nedostaju cjelovitiji podaci; ali, koliko se dade prosuditi, broj onih koji dolaze kolima na planinarske domove rapidno raste iz godine u godinu, paralelno sa sve većom motorizacijom.

Na stanoviti način ti automobilizirani planinari i izletnici su prorijedili planinarske-pješake, ali s druge strane, a to se najčešće zaboravlja, ti isti turisti, motorizirani, izletnici ili planinari, nazovite ih kako vam volja, mnogo su mobilniji i nije rijedak slučaj da u jedan dan obidu više planinarskih domova.

Onima, koji će zamjeriti što se gleda samo kroz čisto ekonomsku računicu konzumiranja i zarade novca na domu, moramo kazati, da automobilima često na domove dolaze čitatelji, čiji neki članovi zbog nekih razloga (najblaži je stastnost) inače nikada ne bi došli.

Gradnja cesta i puteva, kojima naša zemlja na žalost još uvijek nije onako ispresjecana kako bi trebala — ako bismo htjeli veći i jači turizam a na što pretendiramo — može samo pogodovati planinarskoj misli i njenom širenju. Jer, možda nikada nismo imali toliko posjetilaca na domovima kao što ih imamo danas, možda se nikada nije jače širila propaganda među takvim izletnicima no što se širi danas, nezavisno od kanaliziranja i htijenja planinara, koji su ovdje ostali, nažalost, samo promatrači.

Ima tu još jedna stvar, koja se nikako ne bi smjela izgubiti iz vida. Godinama su pojedini planinari bili zadovoljni odlaskom na određeni dom, zadovoljavali se samo time. Slična komocija se osjećala i kod mlađeg članstva; sada se ona prekida, dolazi i opet do ideje uzgona koja tjera na otkrivanje to novijih ljepota i prirodnih rijetkosti, što su pješaci više potisnuti. Planinarskim kućama i domovima se tako i opet vraća ona funkcija, koju su nekada oni imali, a to je da budu ishodišne točke za izletnike i skloništa na turama, a ne cilj izleta.

Planinari, to je već mnogo puta istaknuto, ne smiju zatvoriti vrata progresu, smatrati se nekim odabranicima i u ime toga zabranjivati ostalima posjet planinama. Planinari, a ta ideja na svu sreću sve više prodire i dokazuje da planinar-

* Primjedba urednika. O ovoj temi je u NP objavljeno već nekoliko napis, tako npr. u broju 9-10 od 1965. godine uvodni članak pod naslovom »Planinari za volanom — da ili ne?« (autor dr Z. Poljak) i u broju 3-4, 1966. godine kao nastavak diskusije članak »Motorizacija i planinarstvo« (prof. dr Mihajlo Pražić).

stvo ima unutar sebe vlastitih snaga koje ga nose naprijed, na neki način i sami postaju sudionici turističkog buma naše zemlje.

Planinari koji odbijaju da shvate koristi tog buma automobila, mogu mirne duše sami za sebe kazati, prije no što im to netko drugi kaže, da ih je pregazio vrijeme, da ne shvaćaju progres koji krupnim koracima ulazi u naše domove, našu svakidašnjicu a s njom i u naše hobije i izlete.

Cudi me samo jedna stvar: da se još nije, koliko ja znam, našlo kod nas niti jedno društvo, koje bi osnovalo sekциju onih planinara koji imaju automobile, za njih organiziralo planinarske izlete u kombinaciji vožnje i pješačenja.

Svjestan sam, da će ovim člankom navući na sebe sružbu nekih planinara, pa im odmah poručujem: dobro ispitajte svoj stav, razmotrite sve aspekte novonastale situacije, pa tek tada napadnite. Vrijeme će pokazati tko je imao pravo i hoće li »najezdom benzinskih para na domove, planinarstvo izumrijeti ili se bar smanjiti, ili će se prilagoditi«, kako je zgodno kazao jedan stari planinar.

Ja mislim da će se prilagoditi.

DRAŽEN JAKČIN, Zagreb

Animirati planinare za knjige

U »Našim planinama« broj 5-6 od ove godine, bio je objavljen u rubrici Pitanja za diskusiju moj članak pod naslovom »Centralna planinarska knjižnica«; u istom broju, nekoliko stranica dalje, u rubrici »Urednikov osvrt« nadopunjeno je moj članak podatkom o radu knjižnice Planinarskog saveza Hrvatske. Kao knjižničar Planinarskog društva »Zagreb-Matica« i kao pisac članka, želio bih i drugu Poljaku i »Našim planinama« skrenuti pažnju na nekoliko stvari:

Pišući članak, nisam bio upoznat s radom knjižnice Planinarskog saveza Hrvatske, iako sam već niz godina planinar. Mislim da je dobro, što je toj bogatoj knjižnici posvećeno nekoliko redaka i mislim da je uzrok nezanimanja za nju jednostavno neobavještenost šireg sloja planinara Zagreba. Zar se na tom polju ne bi mogle angažirati »Naše planine«? U svim listovima svijeta, posebno planinarskim, običaj je da se članstvo, odnosno čitaoci, obavještavaju o svakoj novosti, koja se dogodila na području koje taj list obraduje. Zar se ne bi u »Našim planinama« moglo naći toliko prostora, da se objavljuje popis novih publikacija koje su pristigle u knjižnicu, da se o tim publikacijama objave najnužniji podaci (izdavač, jezik, broj stranica, područje koje obraduje itd.) koji bi konkretnije upućivali svakog planinara u zanimljivost publikacije i korisnost korištenja. To nikako ne bi morale biti recenzije, prikazi ili kritike, nego sažeti podaci, koji bi mnogim planinarama koristili. Mislim da bi se popis novih publikacija mogao slati i na adresu društava, s upozorenjem članstvu o tome, koja područja pokriva koja publikacija. To govorim iz iskustva, jer mnogi planinari prije nekog izleta žele prostudirati već objavljene podatke, konzultirati opise i eventualne opasnosti. Zar se ne bi moglo već unaprijed prije izlaženja pojedinih knjiga planinare upozoriti na izlaženje. Jedan primjer najsvježijeg datuma. U »Planinskom vestniku« izšla je narudžba za veoma zanimljivu alpinističku publikaciju o smjerovima u Sloveniji. O tome ni riječi u »Našim planinama«, jer, vjerojatno se čeka izlaženje, da bi se onda dao prikaz. A koliko planinara ne čita periodik slovenskih planinara? Zar da budu upoznati s tom vrijednom knjigom tek kada ona izđe i kada cijena bude veća od pretplate? Za neke su možda ovo sitnice, ali jadikovke da nema zanimanja treba radije zamjeniti konkretnom akcijom ponude i animiranja. To su već shvatili svi naši listovi, modernizirali se i ponudili čitaocima ono što će ih navesti da i dalje sa zanimanjem kupuju taj i taj list, možda je došlo vrijeme da »Naše planine«, kao list planinara ne samo Hrvatske već i mnogo šireg područja naše domovine, približe publikacije svim planinarama, da počnu odgajati zanimanje za knjigu, i to planinarsku knjigu, da dođu s novim publikacijama pred planinare, kada već sami planinari ne dolaze pred planinarsku publikaciju.

To nije posao koji će dati rezultate odmah; pitanje je koliko će vremena proteći dok se rezultati ne pokažu, ali oni neće izostati.

VLADIMIR BLAŠKOVIĆ, Zagreb

Oproštaj s Viktorom Kamenarom

*Posmrtnica izrečena prigodom njegove sahrane 28. ožujka 1970.
na Mirogoju u Zagrebu*

Opet jedna smrt, koja nas je bolno porazila. Smrt, koja nas nije samo najšokantnije iznenadila već i veoma snažno dirnula do u najtanjanije celijice našeg spoznajno-misaoog bića i — usprkos ovom našem temeljito već dehumaniziranom vremenu i kataklizmičkom dobu — najdublje je potresla zapretanim iskrama i plamićima naše nehnjene, izrazito ljudske osjećajnosti. I što misliti i kako izreći misao u trenucima kad naviru suze i riječ se guši i zamire u podgrlcu...?

Da li meditirati poput filozofa, prirodoslovca i književnika Maeterlincka, koji je glorificirao trenutak smrti; ili razmišljati o materijalističkom poimanju korpuskularne transmutacije bioloških čestica i o mnogostrukim tajnama još uvijek nedovoljno poznate Prirode; ili posezati za biblijskom istinom i utjehom, da je čovjek ionako samo prah u koji će se neminovno opet pretvoriti; ili se prisjećati mudroslovija prastarog grčkog filozofa, koji je želio samo neočekivanu, brzu i bezbolnu smrt; ili — racionalno sagledati stvarnost života i smrti ma kako i koliko to bilo teško i bolno. Tako i sada, potiskujući neposrednu bujičnost osjećajnosti, u nama se roje, naviru i najživlje isprepleću sjećanja na dragog Viktora, koga — eto — na ovoj mirogojskoj izbrežini južne medvedničke podgorine ispraćujemo na njegovu posljednjem putu u Nepovrat i Vječnost.

Roden u uglednoj trgovачkoj obitelji šeher-Sarajeva, Viktor Kamenar doskora se obreo u Zagrebu, gdje je nakon završene trgovачke akademije i posebno još položene gimnazialske mature apsolvirao studije kemijskih nauka na Filozofskom fakultetu, a zatim otpočeo nastavnicičku djelatnost na Realnoj gimnaziji u Koprivnici. Kad je malo zatim kao politički nepočudan hrvatski nacionalista bio premešten u jednu teško kalarmisanu balkansku kasabu, Viktor se trajno oprostio od srednjoškolskog nastavničkog poziva, prešao na rad u privredu i ekonomsku spremu produbio u višegodišnjoj praksi u Prvoj hrvatskoj štedionici.

Dva svjetska rata sapela su milijune patnika u ratničku odoru. Toj nevolji nije izbjegao ni Viktor Kamenar, no obogaćujući se pritom ne samo duboko impresionantnim životnim iskustvima već i novostvorenim spoznajama o ništavnosti i prołaznosti mnogočega, život ga još više upućuje na Prirodu i njene vječne Ljepote. Rasplamsala prisnost prema prirodnim osobitostima, rijetkostima i ljepotama povezala ga je već zarana s Hrvatskim planinarskim društvom, a u ovom poslijeratnom razdoblju bio je osobito vrijedan i poštovan član Planinarskog društva »Zagreb — Matica« i njegove Skupine seniora.

Planinske pejzaže svoje domovine Hrvatske i zavičajne mu Bosne prokrstario je Viktor uzduž i poprijeko donoseći sa svojih izleta i putovanja majstorske fotografije, djela svoje posebne razonode i stvaralačke sklonosti. Uspeo se naš Viktor i na mnogobrojne visove ostalih planina prostrane Jugoslavije, od divotnih Julijskih i Kamničkih Alpa, preko gromadnog Kopaonika do vrletnog škrapara europskih stijena iznad veličanstvenog kanjona Tare u durmitorskom visokogorskog sklopu. Opetovano je uživao u ljepotama tektonskih kotlina Ohridskog i Prespanskog jezera; u Bugarskoj ga je oduševila prirodna draž Vitoše i Rile, a s azijske izbrežine Čamlidže donio je opet najstorske snimke osebujnog Bospora i spektakularnog kozmopolitskog Istambula.

Na drugoj strani, u srcu Europe, u Austriji, Italiji, Švicarskoj i Francuskoj, zalijeće se u carstvo alpskih gorostasa, posjećuje i snima Salzkammergut, Grossglockner i Ortler, Eiger, Mönch i Jungfrau, uživa u Matterhornu i Monte Rosi, da sve to pečati izletom na Aiguille du Midi u velebnom masivu Mont Blanca. Ipak, sve to nadmašuje njegova posebna, duboko procućena, gotovo pobožna ljubav prema Dolomitima, koju ljubav prenosi i na svoje prijatelje posjećujući s njima zajedno taj izvanredni prirodni perivoj nekoliko puta i pišući o njemu već prije trideset godina, u svibnju 1940, u »Hrvatskom planinaru« ovakve zanosne riječi:

»Dolomiti! Narav je ovdje dala da uskrsne čudo iz mora. Milijune godina živjeli su i umirali tu u morima školjke i puževi, padali su bez života na dno kao neprestana kiša oborina, i postadoše kamen. I noć bijaše oko njih milijune godina. Onda jednoga dana, uzdrmalo se i ispružilo tijelo Zemlje potisnuvši gore ono, što je bilo na dnu, a potopivši ono, što je bilo gore žarkim suncem obasjano. Tu nastade na rubu uzavrelog mora novi lanac tla: vapneni bregovi — masa mladog kamenja. Snježne i kamene lavine, ledene oluje i velike vrućine, kiše i brzi potoci zaderaše duboke provalije i uske doline u novi lanac... On postade u obliku bizaran, uglast, šiljast, stršeći svojim tornjićima, iglama, minaretima i okomitim stijenama prema azurnom nebeskom svodu... I tu je narav stvorila neku vezanu simfoniju između tla i uzduha, i mislim da nije pretjerano ako reknem, da vjerojatno na cijelom svijetu nema takvih boja i kontrasta kao što ih ima ovdje.«

Pretežni dio svega toga proputovali smo i prokrstarići zajedno i utoliko je teže nagla Viktorova smrt i mene užasnula i zabolila. Oprاشtajući se u ime planinarskih drugova od cijenjenoga prijatelja, oprашtajući se od čestita suradnika i stalna pratioča na mnogobrojnim izletima, oprashtajući se od ugodnog sugovornika i plemenita čovjeka koji će nam ostati u najljepšem sjećanju, njegovoj udovici i njegovima najbližima upućujemo iskreni i najdublju sućut, a njemu, dragom Viktoru, neka bude trajni spomen i slava!

Viktor Kamenar, rođen 25. III 1896. u Sarajevu, umro je na svoj 74. rođendan, 25. III 1970., na kirurškom odjelu Vojne bolnice u Zagrebu. U planinarskoj organizaciji proveo je gotovo pola stoljeća; prije rata u HPD-Matici (Središnjici) u Zagrebu, nakon rata u PD »Zagreb-Matica«, u kome je više godina bio član Upravnog odbora. Održao je velik broj planinarskih predavanja. Bio je odlikovan zlatnom značkom PSH, ali nažalost predaju značke preduhitrla je nagla smrt, tako da ju je posthumno preuzeila njegova udovica.

Lujo Dic

1905—1970

Iz naše je sredine opet nestao jedan vrli planinar. Iako je sav svoj planinarski rad proveo u Sarajevu, nažalost, planinari grada Sarajeva nisu imali priliku da se oproste od njegovih posmrtnih ostataka. Zato su se na inicijativu Planinarskog društva »Željezničar« sastali 23. juna da održe komemorativan sastanak u prostorijama Planinarskog saveza BiH.

Lujo je rođen 1905. godine u Pazariću, a umro u Bolu na Braču 15. juna 1970. godine. Između ova dva životna podatka kriju se mnogi ugodni i teški trenuci jednog planinarskog radnika.

Roden u podnožju vrletne Bjelašnice, oči su mladog Luje već od malih nogu bile uprte u još nieistražene predjele ove čudljive planine, pa nije ništa čudno što je ta planina stvorila u njemu neutaživu žed za planinama. Po završenoj osnovnoj školi u rodnom mjestu, kao sin radničke obitelji i sam odlazi na izučavanje zanata u tadanju Glavnu željezničku radionicu u Sarajevu. U ovom kolektivu proveo je s manjim prekidima svoj radni staž. Odmah po dolasku susreće se s radnicima osnivačima radničkog planinarskog društva »Prijatelj prirode« i ubrzo postaje član tog društva. Kao omladinac bio je izabran u upravu društva i u svojoj 19.-oj godini postaje član vodičke sekcije. Od toga vremena pa sve do rasformiranja društva 1941. godine jedan je od istaknutih članova. »Prijatelj prirode« u tom periodu izgrađuje planinarske kuće, najprije na Boračkom jezeru od 1926—1927. godine, zatim u srcu Prenja, u predjelu Jezerca, 1930. godine, i napokon na Crnom polju 1936. godine. Izgradnja ovih kuća na Prenju stvorila je kod Luje neograničenu privrženost ovoj svujoj, ali privlačnoj planini. No, to ne znači da nije volio i druge planine, jer je kao član vodičke sekcije, a kasnije i njen rukovodilac, često vodio uspjele izlete ne samo u planine ove Republike, već i u ostale planine Jugoslavije.

Do 1954. godine Lujo aktivno radi u PD »Bjelašnica«, ali kako se osjećao po tradiciji »željezničarom« prelazi te godine u PD »Željezničar« i već iduće godine postaje predsjednik ovog društva.

Za 10 godina provedenog u PD »Željezničar« ostavio je nezaboravne tragove svoga dugogodišnjeg planinarskog iskustva. Po prirodi sklon da upoznaje članove društva sa planinama, organizovao je često društvene izlete u planine naše Republike, a osobito je volio Julijiske Alpe. Kada je izgorila kuća na Trebeviću, Lujo s još nekoliko drugova formira posebnu grupu za ponovnu izgradnju kuće. Ljubav za planinarskom fotografijom bila je njegova posebna strast. Poznate su njegove izložbe za godišnjih skupština, a i samostalne izložbe. Za uspjele fotografije često je bio nagradivan. I sada postoji u društvenim prostorijama nekoliko albuma ispunjenih njegovim fotografijama.

Danas, kad Lujo više nije fizički prisutan u našoj sredini, možemo reći da uspomena na njegov svijetli lik nikad neće nestati iz sjećanja planinara. Neka mu je slava i hvala za sve što je kao društveni radnik učinio za planinarski pokret.

Josip Bačić

Prvi autobus na Ličkoj Plješevici

Plješevica, zvana još i Gola Plješevica ili Plješevica za razliku od Velebitske Plješevice i Samoborske Plješevice, jedna je od osobito lijepih i posebno zanimljivih planina Hrvatske odlikujući se napose izvanrednim vegetacijskim i florističkim bogatstvom. Nije zbog toga neobično ni čudno, da su je planinari i prijatelji prirode oduvijek cijenili i rado posjećivali. Potrebitno je medutim napomenuti, da je posjet toj planini i uspon na njen plješev tј. ogoljeli vrh (odatle i ime planin) zbog manje-više nepovoljnih saobraćajnih uvjeta bio povazda protkan raznim poteskoćama i osuden na dobre planinarske noge.

Posljednjih godina, izgradnjom telekomunikacionih uređaja navrh Plješevice, situacija se ipak znatno izmijenila, jer je na najviše bilo gore vješto izvedena dovoljna široka planinska cesta, mjestimično doduše džombasta i nasuta krupnijim kamenjem, no ipak potpuno prohodna i s mogućnošću mijestiljnog križanja, ukoliko se uopće za to ukaže potreba. Zbog toga je moguće navrh te lijepe planine doći suvremenim motoriziranim vozilom. U vezi s tim, kao prilog planinarskoj historiografiji, vrijedno je zabilježiti, da se ovoga ljeta navršilo pet godina, kad je po red vojničkih džipova (tu je cestu pomogla izgraditi JNA) i teretnih vozila (kamiona) prvi puta na vrhu Plješevice osvanuo i jedan moderan planinarsko-turistički autobus.

Bilo je to u nedjelju, 18. srpnja 1965. Dan je bio izvanredno lijep, sunčan i obzorje čisto, kad se točno u podne veliki autobus zagrebačkog turističkog poduzeća »General turist« sa tridesetšesterom članova Planinarskog društva »Zagreb-Matica« zaustavio kod ograda zdanja telekomunikacionih uređaja. Osnovno je to bio izlet grupe seniora PDZ-a, kojima se pridružilo i nekoliko članova Sekcije društvenih izleta istoga društva. Voda puta bio je sveuč. prof. dr Vladimir Blaško-

vić, a među izletnicima su se pored ostalih nalazili profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu, akademik dr Zdravko Lorković i njegova supruga (prirodoslovac po struci) prof. Zdenka Lorković, tajnici (I i II) i blagajnik PDZ-a ing. Filips, ing. Gregorina i Prohaska, zatim stari planinar i sportaš Matija Lipovščak i nekoliko danas već preminulih planinara (među njima i Viktor Kamenar).

Posebno treba istaći uzornog šofera autobusa Marijana Mlakara, bez koga vjerojatno taj i takav izlet ne bi uspio, budući da profesionalni šoferi ne voze voziti šumskim putovima i cestama, osobito kad se unaprijed zna, da one nisu izglađene ni prvorazredne. Marijan Mlakar je medutim i sam ljubitelj prirode i njenih planinskih ljepota, što je uvjetovalo, da je vrlo rado, potrebnim oprezom i bez najmanjeg oštećenja kola uspio navrh Plješevice dovesti prvi planinarsko-turistički autobus. Zato neka mu bude i ime u planinarskoj kronici trajno zabilježeno.

Osim autobusnog uspona na Plješevicu i poduzeg uživanja na njenu plješevu vrhu i dalekim vidicima na Bosnu i Pounje s Bihaćkim poljem te krševito Ličko visočje s Kreničkim i Krbavskim poljem i divotnom trupinom Velebita u pozadini, učesnici ovog osebujnog izleta prošetali su prije podne velebnim nacionalnim parkom Plitvičkih jezera, a popodne su se provezli osrćjem Korduna i preko Cetingrada (s potpuno uništenom i samo u temeljima nazrijevanom historijskom gradinom iz god. 1527), Velike Kladuše, Topuškoga, Gline, Petrinje i Siska vratili se u Zagreb uvjereni, da je uz pomoć motoriziranih prometala moguće i u jednome danu bez prevelika napora ostvariti ne samo turistički zanimljive već i planinarski atraktivne izlete. Takvi pak izleti zapravo su i adekvatni prenapregnutoj grozničavosti suvremenog doba i rekreativnim potrebama radnog čovjeka.

V. B.

»Čovjek protiv prirode«

Franc Čavčin: »Človek proti naravi«, Ljubljana 1969. Izdala Tehniška založba Slovenije u Ljubljani, štampala tiskara »Delo«, na slovenskom jeziku, uvezano u platno, 196 stranica, s ovtikom u koloru i 16 slika na prilogu za umjetni tisak. Cijena 40 dinara.

F. Avčin, istaknuti slovenski planinarski pisac, nakon lirske knjige »Kjer tišina šepeta« (Gdje šapuće tišina) izdao je novu knjigu »Čovjek protiv Prirode«. Kako je ova knjiga aktualnom tematikom zavrijedila krug čitalaca i izvan Slovenije, prikazat će je našim čitaocima.

Autor je knjigu namijenio mladim čitaocima, da im prikaže pravce u kojima se danas odvija život na zemlji, te opasnosti koje prijete uslijed industrijalizacije s jedne strane, a devastacije prirode s druge strane.

U uvodu autor kaže da u Prirodi postoji biološki ekilibrij, tj. potpuna skladnost života i u zoološkoj i u botaničkoj sferi. Ta ravnoteža je danas poremećena i biološki bolesna, a uzročnik joj je čovjek. Svake godine u zadnje vrijeme na kugli zemaljskoj poraste broj stanovnika za 60 milijuna. Dok se čovjek tako brzo umnaža, površine obradive zemlje iz godine u godinu se smanjuju, a smanjuju se i površine pokrivene šumom. U isto vrijeme nastaju velike gradske aglomeracije, a sela nestaju. Urbanizacija donosi sa sobom zagadivanje atmosfere, što dovodi do daleko-sežnih posljedica.

Nakon uvida, autor je prikazao kako se čovjek pojavio u toku razvoja života na zemlji, te na koje je načine usavršio svoje razorno i uništavajuće djelovanje na Prirodu i među životinjama i među raslinstvom. Čovjek uništava šume oko sebe gdje god se ustali, a u isto vrijeme uništava i životinje. Što je započeo na zemlji, to on nastavlja i u rijeckama i po morima. U posebnom poglavlju obradio je autor formiranje međunarodnih organizacija za problem zaštite prirode. I upravo 1970. godina je proglašena međunarodnom godinom za zaštitu prirode. Autor je lijepo obradio problem rezervata zooloških vrtova i nacionalnih parkova.

U poglavlju, kako čovjek uništava plodnu zemlju, autor se pozabavio problemom uništavanja šuma što se zbiva u svim zemljama i na svim kontinentima. Potrebe drveta u industrijske svrhe rastu vrtoglavno iz dana u dan. Bit će dovoljan samo jedan primjer: za nedeljni broj novina NEW YORK TIMES potrebno je iskrčiti 77 hektara dobre šume. Površine pod šumama se smanjuju, a u nekim zemljama su se već zabrinjavajuće smanjile. Na ogoljelim površinama javlja se erozija, kiše otpaljuju hranjivi humus, a preostaje ili neplodna zemlja ili goli kamen.

Sa čitavim nizom vanredno zanimljivih podataka prikazano je kako suvremeni civilizirani čovjek troši pitku vodu, zagaduje vodu, a nakon toga izložen je problem otpadaka, toga najlošenijeg i nerješivog pitanja suvremene civilizacije, na što se odmah nadovezuje i problem zagadivanja i trovanja zraka industrijskim zagadivanjem s jedne strane a motorizacijom s druge strane. Konačno, autor se pozabavio i problemom pesticida, insekticida, herbicida i ostalih kemikalija bez kojih je nezamisliv suvremeni život urbaniziranog čovjeka, a što sve dovodi do teških, pa i ireparabilnih poremećaja u prirodi.

Dokumentirano je obraden i problem eksplozivnog porasta pučanstva, s kojim se odmah javlja problem, kako to pučanstvo prehraniti, jer se nikakvim agrotehničkim mjerama ne može osigurati trajne dovoljne količine hrane za tako naglo povećanje pučanstva.

Na završetku knjige autor se obraća svojim mladim čitaocima s nadom, da će oni, možda, za koju godinu, naći rješenje za sada nerješive probleme, koje je u knjizi nanizao.

Avčinova knjiga, lijepo napisana, bogato dokumentirana, zapravo je tužna knjiga, jer čitaocu niže pesimističke perspektive sutrašnjice čovjeka i prirode oko njega, koju on na svim linijama i sa svim sredstvima uništava.

Prof. dr Mihajlo Pražić

Iz literature

»PD ŽELJEZNIČAR — SARAJEVO 1950—1970«

Nakon PD »Željezničar« iz Sarajeva i PD »Željezničar« iz Zagreba, koja su ove godine izdala spomenice u povodu proslave 20-godišnjice svog osnutka (»Gore«, prikaz u NP 1970, 3-4 i »Planinar«, prikaz u NP 1970, 5-6), sada se javilo sa svojom spomenicom i PD »Željezničar« iz Sarajeva. To je brošura od dvadesetak stranica, štampana na papiru za umjetni tisk, bogato ilustrirana s blizu 50 slika i crteža. Za razliku od gore spomenutih dviju spomenica u kojima sadržajno nalazimo dve vrste priloga: kroničarske i literarno-planinarske, ova je spomenica isključivo posvećena prošlosti Društva i njegovim akcijama. O sadržaju najbolje govore naslovi poglavljija: Osnivanje društva, Planinarske aktivnosti, Omladina i pioniri, Gradevinska sekcija i planinarski objekti, Imovina društva, Članstvo i Priznanja društva i članovima. Na kraju je tabelarno prikazano brojno stanje članstva od osnutka do danas (najviši domet 1964. s 1567 članova, danas 675), a u posebnoj tabeli navedeni su svi članovi Društva koje je odlikovalo PSJ ili PS BiH (ukupno 79 članova). Urednik ovog izdanja je poznati sarajevski planinar Josip Bačić čijem zalažanju prvenstveno treba zahvaliti da je publicirana dragocjena društvena dokumentacija i tako postala pristupačna planinarskoj javnosti. Adresa izdavača: PD »Željezničar«, Sarajevo, Ključka 2.

Dr Z. P.

JOSIP BAČIĆ: »TREBEVIC«

PD »Željezničar« iz Sarajeva obogatilo je ove godine planinarsku literaturu i jednim vodićem po Trebeviću. To je brošura od 24 stranica s dvadesetak ilustracija i s jednom geografskom skicom (izradili su je Živko Staka i Novak Ostojić), grafički vrlo lijepo opremljena. Tako su posjetioc popularne planinе iznad Sarajeva konačno dobili priručnik o njoj, pa izleti u njeno područje neće više

Dr Z. P.

imati karakter plonirske istraživanja. U brošuri će izletnik naći sve potrebne podatke o ovom planini svrstane u poglavlja: Geografski sastav, Hidrografija, Flora i fauna, Naselja, Planinarski objekti, Ostali objekti i Komunikacije (tj. prilazi u planinu). Radi boljeg snalaženja u vodič je uvršten i vidokrug s vrha koji je izradio Živko Staka. Cijena je knjižice 3 dinara, a može se dobiti čekovnom uplatom na račun PD »Željezničara« iz Sarajevu broj 101-8-197.

Dr Z. P.

VISINSKA FIZIOLOGIJA

Bibliografija o visinskoj fiziologiji obogaćena je novim radom dra A. O. Zupančića, patofiziologa i učesnika naše ekspedicije na Kangbačen. U medicinskoj reviji »Pro medico« izašla je na hrvatskom jeziku Zupančićeva rasprava o pitanjima, koja moraju dobro poznavati svi članovi ekspedicije u visoko gorje. UIAIA dala je tu raspravu posebno štampati na francuskom, engleskom, njemačkom, češkom, ruskom i poljskom jeziku, a doskora će izaći i na slovenskom.

Dr I. L.

KARL BLODIG:

»ALPSKI ĆETIRITISUČNJACI«

Die Viertausender der Alpen (Alpski četritisučnjaci) naslov je knjige dra Karla Blodiga, planinara i dobro poznatog alpiniste, koji je svladao sve četritisučnjake u Alpama. Umro je 1956. u Bregenu, po profesiji liječnik, bio je jedan od najpoznatijih alpinista i poznavalaca Alpi. Knjigu, koja za vrijeme života autora nije bila štampana, sada je izdao alpinist i novinar H. Dummer u izdanju R. Rother, a obasije 240 stranica sa 104 slike na finom papiru, te 50 crteža.

Dr I. L.

Orijentacioni stoni

IV. NOĆNO ORIENTACIONO NATJEĆANJE NA MEDVEDNICI

U noći od 13. na 14. lipnja o. g. održano je na Medvednici IV noćno orijentaciono natjecanje u organizaciji PD »Zagreb-Matica«. Sudjelovalo je deset momčadi i to: PD »Zagreb-Matica« (2), PD »Sljeme« (2), PD »Vihor« (3), PDS »Velebit« (2) i JNA (1). Natjecanje je započelo u 21 sat sa startom i ciljem na Puntjarki, s pet kontrola, na stazi dugačkoj oko 14 km. Vrijeme je bilo povoljno, ali bez mjesecine, pa je orijentacija bila veoma otežana. Organizaciju natjecanja pomogla je i GSS.

Prvo mjesto zauzela je momčad PD »Zagreb-Matica« br. 1 u vremenu od 1,44 sata. Slijedi PD »Sljeme« sa 1,45 sati, SPD »Velebit« 1,47, PD »Zagreb-Matica« br. 2 sa 1,51, dok su ostale momčadi stizale sat i po do dva sata kasnije. Organizacija je bila dobra.

REZULTATI ORIJENTACIONOG NATJEĆA-NJA »LIPA PAMTI 70«

Na drugom orijentacionom natjecanju pod naslovom »Lipa pamti«, koje je održano 18. svibnja, sudjelovali su članovi planinarskih društava iz Rijeke, Opatije, Lovrana, Ilirske Bistrice, Pule, Pazina i Poreča. Postignuti su po bodovima slijedeći rezultati: prvo mjesto zauzela je skupina omladinskog PD »Tuholje« sa 6630 bodova, slijedi Ilirska Bistrica 6036, PD »Kamenjak«, Rijeka 5988, Izvidački odred »Sabaudo Scubla«, Rijeka 5910, Izvidački odred »Vinko Benac«, Rijeka 5000, Omladinska jedinica Lovran — Opatija 2470, Savez izvidača Pula 2207, Izvidački odred »Olga Ban« Pazin 2020, Izvidački odred »J. Rakovac«, Poreč 995 i PD »Opatija« sa 752 boda.

Pobjedniku je predan prelazni pokal SSRN Rijeka, a ostalima su uručeni pokali SOFK Rijeka—Opatija, Saveza sindikata Rijeka i SUBNOR Opatija.

Dr I. L.

Za alpiniste

KATASTROFA ČEHOSLOVAČKE EKSPEDICIJE U ANDAMA

U broju 5-6 NP donijeli smo vijest da su Čehoslovaci poslali svoju alpinističku ekspediciju u peruanske Ande. Danas možemo nažalost potvrditi da su se strahovanja u vezi s katastrofalnim potresom obistinila: čitava ekspedicija, ukupno 14 osoba, nestalo je za vrijeme potresa pod golemom količinom survanog leda i kamenja. Oni su 23. aprila krenuli avionom iz Praga, stigli 1. maja u Limu, gdje ih je dočekao brod s četiri tone ptiljage, a 11. maja su se uputili na osvajanje Huandoya (6160 m). Tu se dogodila prva nesreća: član ekspedicije ing. Ivan Bortel (27) pao je i poginuo. Kad su njegovo tijelo otpremili u domovinu, ekspedicija je pod vodstvom dra Arnoša Černika nastavila s programom(!). Slijedeći cilj bio je Huascaran (6768 m) i pod njegovom padinom organizirana je nova baza koja je za vrijeme potresa uništena. U isto vrijeme smrtno je stradalo u blizini i 17 peruanskih alpinista. Gorski spasioци pod vodstvom Franciska Leona mogli su utvrditi samo da nitko nije preživio katastrofu.

Dr Z. P.

TREĆI USPJEH I 33. ZRTVA NANGA PARBATA

Nanga Parbat, 8125 m visoki vrh Himalaja, već je od 1934. cilj brojnih ekspedicija njeđačkih alpinista, koji udruženi s austrijskim alpinistima u DÖAV (Njemačko-austrijsko planinarsko društvo), posvećuju svoju djelatnost ovom vrhu. Radi brojnih žrtava, Nijemci ga nazivaju "bjriegem usuda".

Počelo je 1934. s Merklom i drugovima. Prvi popeo se na vrh sam Hermann Buhl 1953., a drugi navez na vrhu bili su 1962. Sigi Löw, Toni Kinshofer i Anderl Mannhardt. U povratku poginuo je Sigi Löw.

Ovogodišnja ekspedicija imala je naziv »U spomen Sigi Löwa«, a vodio ju je dr Karl Herrligkoffer (polubrat poginulog Willy Merkla), kojemu je to bila sedma ekspedicija u području Nanga Parbata. Već 1968. bio je izvršen pokušaj, da se vrh osvoji preko jedne od najviših stijena, tj. preko Rupal boka, koji ima visinsku razliku od skoro 4500 m. Tada je dosegnuta visina od 7100 m. Cilj ovogodišnje ekspedicije bio je ponovni pokušaj istim pravcem, koji je po vodi ekspedicije dobio ime Herrligkofferov smjer. Ponovno su u sastavu ekspedicije bili Nijemci i Austrijanci iz Tirola. Ekspedicija je krenula iz Münchena s tri kamiona i 8 tona tereta, a brojila je ukupno 18 članova, Ishodište iz Pakistana bio je grad Rawalpindi.

U svibnju i lipnju postavljeni su uz velike napore i pod teškim vremenskim uvjetima logori na slijedećim visinama: logor I 4700, logor II 5500, logor III 5900, logor IV 6600 i logor V 7100. Dakle, u konačnom jurišu na vrh treba savladati visinsku razliku od 1000 m. Mora se napomenuti, da su svi usponi vršeni bez upotrebe boca s kisikom.

27. VI 1970. krenuo je u tri sata ujutro prema vrhu iz logora V. Reinhold Messner, Njegov mladi brat Günther, koji je bio određen za osiguranje u tzv. Merklom Žiljebu iznad logora V, napustio je to mjesto i krenuo za bratom, ma da nije bio predviđen za jurišni navez. Obojica su se sastala oko 8 sati ujutro i nastavili prema vrhu. Na vrh su stigli oko 18 sati. U silazu bivakirali su na južnom hrptu, oko 200 m ispod vrha.

Drugi navez, Felix Kuen i Peter Scholz, krenuo je istog dana oko 20 sati put vrha, unatoč slaboj noćnoj vidljivosti. Toga radi su skrenuli s pravca i morali su se vratiti oko stotinu metara visinske razlike. Kad su već za dana svidali teškoće stijene i odmarali se na grebenu iznad Merklom Žiljeba, čuli su ispod sebe braću Messner. Günther se nalažio u lošem stanju, jer je obolio od visinske bolesti. Nije htio poslušati savjet drugog naveza, da ih prilekaju dok se vrate, jer se bojao da ne bi izdržao još jedan bivak na toj visini. Reinhold im je dao podatke o smjeru i izjavom da je »sve u redu kod njih, odlučio, da se spusti na protivnu stranu u tzv. Diamir dolinu, gdje bi se brat radi na glog spuštanja oporavio od visinske bolesti.

Kuen, član drugog naveza, stigao je na vrh oko 16 sati, a oko sat i pol kasnije i Scholz. U 18 sati, nakon slikanja i razvijanja zastavice, započeli su sa silazom. Takoder su bivakirali na južnom hrptu ispod vrha.

Stigavši u glavni logor, ustanovili su, da se braća Messner još nisu vratila. Poslata je u potragu pomoćna grupa u pravcu kojim se mogao očekivati povratak braće Messner. Potraga je bila uzaludna. Punih pet dana čekali su povratak nestalih, i kada je napuštena svaka nada, ekspedicija je krenula u dolinu. Usput su u jednom selu saznali, da se u jednom od susjednih zaseoka nalazi bolesni planinar. Pronašli u ga u jednoj kolibi, a bio je to Reinhold sam, iscrpljen i s ozbiljnama. Od njega su saznali, da su se, nakon rastanka s drugim navezom, spustili do visine 6000 m, gdje se bratu popravilo stanje. Bili su u pokretu cijeli dan do kasno u noć. Nakon kratkog bivka nastavili su spuštanje do Diamir ledjenjaka (5000 m), te krenuli duž njega u dolinu. Svaki je krenuo jednom stranom ledjenjaka, dakle razdvojeno, a razmak se medju njima stalno povećavao, jer je Günther zaostajao. Kod jednog izvora Reinhold je čekao brata do 17 sati, ali kad se ovač nije pojavljivao, pošao je u potragu. Od brata nikakvih tragova, ali zato velika svježe srušena lavina u smjeru njegova kretanja. Slijedeći dan nastavio je sa spuštanjem u dolinu, gdje je konačno našao na ljudi koji su ga iscrpljenog prenijeli do prvih nastambu. Tako je Nanga Parbat dobio i svoju 33-čužu žrtvu.

Slučaj je poučan i sili na razmišljanje. Braća Messner ubrajala su se medju danas najbolje naveze u svijetu, te su prema tome morali imati i dovoljno iskustva. Čudno je, da član momčadi napušta svoj zadatok, te iako nije za to određen, polazi na vrh prema svojoj odluci. Kako su se smjeli na ledjenjaku razdvojiti i svaki ići svojim smjerom? Drugi navez kreće prema vrhu unatoč tome, što jedan član prvog naveza nije u dobrom fizičkom stanju. Zar je bila dovoljna izjava Reinholdova »sve je u redu«? Možda se je ova žrtva ipak mogla izbjegći.

Ova pitanja se nameću sama od sebe, te nam mogu biti pouka i u našim mnogo nižim planinama, ma da ne želimo ispitivati razloge i suditi o njima.

Ing. T. B.

OSVOJEN POSLJEDNJI OSAMTISUČNJAK

1965. g. pokušala je japanska ekspedicija od 37 alpinista sa 900 kg tereta, uspeti se na posljednji neosvojeni osamtisučnjak, Lhotse II Shar (8400 m), koji se nalazi u području Mount Everesta. Pokušaj nije uspio, jer su

Japanci stigli samo do visine od oko 7500 m. Ove godine uputili su Austrijanci malu grupu od 7 članova sa svega 100 kg tereta sastavljenu od članova grupe »Karwendler« (Udruženje ekstremnih alpinista unutar Austrijskog planinarskog društva — OEAV) iz Innsbrucka. Voda ekspedicije bio je Siegfried Aeberli.

Baza tj. glavni logor postavljen je na visini 5200 m, logor I na 6000 m, logor II na 6700, logor III na 7200 m i logor IV na 7600 m. Velika strmina padina značila je stalnu opasnost od lavina, te logorski šatori nisu postavljeni kao do sada na otvorenom, nego su najprije u ledenim padinama usjećena udubljenja (Špilje), tako, da nadolazeće lavine ne mogu zahvatiti logor. Taj savjet, pored ostalih korisnih podataka, dao je ing. Schneider, također član grupe »Karwendler«, koji je prije nekoliko godina vršio premjere u tom području kao kartograf. Radi velikih strmina među logorima bilo je postavljeno oko 3000 m učvršćenih užeta, koja su olakšavala kretanje serpasa sa teretima.

Do visine od 7000 m nailazila je ekspedicija na tragove Japanaca. Bili su to predmeti, koje su ostavili kod svojeg povlačenja — svijetle, nešto užeta, boce kisika i kanistere benzina. Skoro 5 tijedana uporne borbe i velikih napora, po vrlo promjenjivom vremenu i temperaturama od minus 20°, moralo je proteći, dok je postavljen i opskrbni logor IV, odakle je poduzet konačni juriš. 6. svibnja opskrbljen je logor IV sa 6 bocama kisika i sve je bilo spremno za zadnji uspon. Imala su ga izvršiti dva naveza, s razmakom od jednog dana, jer je u logoru IV bilo mesta samo za dva čovjeka.

Konačno je 12. svibnja osvanuo lijep sunčan dan bez vjetra i put vrha uputili su se Rolf Walter i Sepp Mayerl. Strm i oštar greben pun snijega i stiljena tražio je velike napore na toj visini. Oko podne postignut je davno željeni cilj i posljednji vrh preko 8000 m je osvojen, a na vrhu zabodene zastave Tirola, OEAV-a i grupe »Karwendler«. U povratku teškoće nisu mimošile pobojnike, jer ih je zahvatila magla, što je tražilo još uvećanu pažnju. Ipak su sretno stigli u logor IV, gdje su zatekli drugi navez, Waltera Larchera i serpu Urkienu. Njihov pokušaj sljedećeg dana nije uspio, jer na visini 8200 m Larcheru zatajila maska za dovod kisika.

Tako je osvojen i posljednji vrh svijeta koji siže preko 8000 m, a to je za Austrijance ujedno i najviši vrh, koji su osvojili.

Ing. T. B.

20-GODIŠNICA OSVAJANJA ANNAPURNE

Uvodni članak francuskog časopisa »La montagne et l'alpinisme« od mjeseca lipnja ove godine donosi osvrt predsjednika Planinarskog saveza Francuske Luciena Deviesa na dvadeset godišnjicu velike pobjede francuskih alpinista koji su 3. lipnja 1950. osvojili prvi osamtišćnjak Annapurnu.

Članovi ove velike ekspedicije bili su Maurice Herzog, Louis Lachenal, Jacques Oudot, Fran de Noyelle, Gaston Rèbuffat, Lionel Terray, Marcel Ichac, Marcel Schatz i Jean Couzy.

Vrh su osvojili šef ekspedicije Maurice Herzog i Louis Lachenal uz pomoć Šerpa nosača, koji su zapravo spasili život teško povrijeđenog Mauricea Herzoga.

O velikim naporima članova ove ekspedicije i dramatičnom silasku s vrha, kad su se šefu ekspedicije smrznuli svi prsti na rukama i nogama, bilo je u ono vrijeme mnogo pisano.

Posljice ove pobjede alpinista u Himalaji sledili su veliki pothvati alpinista svjetsa na najviše vrhove Himalaje. Moderna oprema, tehnika i takтика omogućila je da su do danas osvojeni svi vrhovi Himalaje iznad osam tisuća metara.

Od devet članova ove ekspedicije četvorica nisu više živi. Liječnik ekspedicije Dr Jacques Oudot poginuo je u prometnoj nesreći u Parizu, Louis Lachenal poginuo je u jednoj ledenjačkoj pukotini spuštajući se na skijama u masivu Mont Blanc, Lionel Terray poginuo je na jednoj penjačkoj turi u Zapadnim Alpama, a Jean Couzy poginuo je od kamena koji ga je pogodio u glavu kod jednog uspona, također u Zapadnim Alpama.

Sef ekspedicije, Maurice Herzog, posjetio je u jesen 1950. godine i Zagreb, gdje je u velikoj dvorani Radničkog doma održao sjajno predavanje pred gotovo tisuću slušalaca. To je bilo prvo posljeratno predavanje o Himalaji u Zagrebu.

Dvadeset godina nakon Annapurne osvajanja Himalaja usmjerena su na teške pristupe vrhovima, pa su tako u proljeće ove godine krenule u Himalaju četiri njemačke ekspedicije, britanska i japanska ekspedicija. Jedna britanska ekspedicija osvajala je gigantsku južnu stijenu Annapurne.

PLR

PADOBRANOM NA PIK LENJIN

Padobrani potvrat na Pik Lenjin (7.134 m) u svrhu spasavanja unesrećenih u visokim planinama i rješavanja nekih znanstvenih pitanja, zahtijevao je veće pripreme. Prethodio je biološki kao i medicinski pregled svakog padobranca, a upotrebljena je i nova padobrana oprema te nove metode Gorske službe spasavanja. Svaki je padobranac nosio sa sobom aparat s kisikom za 8-satni neprekidni rad, svi su imali prvoklasnu alpinističku opremu, hranu za tri dana, signalne rakete i najmoderneje vreće za spavanje.

Uprkos dobroj organizaciji došlo je do teške nesreće. Padobranci su se spuštali s visine od 8.000 metara i sve je polazilo za rukom dok iznenadno nije dunuo jaki vjetar koji je zanio četiri padobranca u stranu od predviđenog mjestu pristajanja na kamenom grebenu. U borbi s nepredviđenim elementom visokogorskog prirode četiri padobranca su podlegli ozljedama prije nego su do njih došli članovi GSS-a.

Eksperiment na Pik Lenjin u Pamiru bio je skok u nepoznato. Prvi pokušaj bio je svakako opasan, ali je mišljenje, da je taj način osvajanja visokog gorja i spasavanja na njemu od velike budućnosti. Ovaj pokušaj imao je osim za GSS i druge praktične zadatke, pa je utvrđeno, da je padobranstvo s medicinskog i biološkog gledišta moguće primijeniti i u osvajajanju najviših gorskih vrhova. Padobranci se u prvom redu moraju priući na visinske prilike, pa su i ovi koji su se spuštali na Pik Lenjin bili aklimatizirani na visinama Pamira kao alpinisti.

GSS FRANCUSKE PRIHVATIO JE HELIKOPTERE

Iako su pokušaji spuštanjem padobranaca na razne vrhove francuskih Alpi u svrhu spašavanja unesrećenih planinara i alpinista uspjeli bez ljudskih gubitaka, upotreba helikoptera u službi GSS-a pokazala se daleko sigurnijom i mnogo uspješnijom, naročito u pronađenju unesrećenih u stijenama. To je razlog da je GSS Francuske prihvatio helikopter kao stalno pomagalo u svojem radu oko spašavanja unesrećenih planinara, pa su pokušaji s padobrancima obustavljeni.

Vijesti

SJEDNICA GLAVNOG ODBORA PSJ

U subotu 27. VI 1970. u društvenom domu Željezare »Skopje« održana je sjednica Glavnog odbora PS Jugoslavije. Sjednici su prisustvovali predstavnici (članovi G. O.) svih republičkih saveza, a predsjedao je predsjednik PSJ dr Marjan Brecelj.

Razmatrani su uloga, stanje i problemi alpinizma i konstatirano je da:

- dosadašnji razvitak i mjesto alpinizma u okviru planinarske organizacije ne zadovoljava;
- alpinizam ne smije biti izdvojen iz planinarske organizacije već mora biti njen sastavni dio;
- sazrele su prilike za osnivanje Jugoslavenske planinarske škole i da za slijedeći sjednici treba pripremiti prijedlog programa i financiranja škole.

Konstatirano je da planinarska organizacija ima istaknuto mjesto u konцепciji opće narodne odbrane i da su pojedini republički savezi već proveli odredene akcije na tom području. Zaključeno je da se saradnja sa štabovima i sekretarijatima za narodnu odbranu ne smije svesti samo na traženje finansijskih sredstava, već da će ta suradnja treba biti obostrana. Naše članove treba aktivno uključiti u rad pojedinih štabova.

Prihvaćen je završni račun PSJ za 1969. kao i finansijski plan PSJ za 1970. godinu. Zaključeno je da se na temelju republičkih planova izradi srednjoročni plan akcija PSJ za period od 1971–1975. godine.

Donesene su slijedeće izmjene Pravilnika za Savezno orijentaciono natjecanje:

- umjesto dosadašnje brzinske staze, bit će za cijeli stazu određeno vrijeme normalnog hoda s tim, da se za svaku minutu zakašnjenja dobiva po jedan negativni bod; osim na vremenu, negativne bodove ekipe može dobiti i na odgovorima iz prve pomoći; u slučaju jednakog broja bodovala ekipe dijele mjesta;
- u slučaju da ekipe i članovi nemaju propisanu opremu, bit će diskvalificirani prije starta i neće im se priznati finansijski troškovi;
- ubuduće će osim ekipa iz republičkih saveza (po 3 iz svake) na natjecanju učestvovati i po jedna ekipa iz AP Kosovo i Vojvodine.

Prihvaćeni su prijedlozi PSH za dodjelu odlikovanja PSJ zaslubnim planinarkama iz SR Hrvatske i to 15 zlatnih i 17 srebrnih značaka.

PS Srbije predložio je da se slet koji organizira povodom proslave 70-godišnjice planinarstva u Srbiji od 4–7. VII 1971. proglaši jugoslavenskim, što je i prihvaćeno.

Donesen je pravilnik o korištenju zastave PSJ s tim, da se zastava obavezno ističe na svim saveznim akcijama.

Dogovoreno je, da se za iduću godinu izradi kalendar akcija PSJ koji bi obuhvaćao i veće akcije republičkih saveza.

Na kraju sjednice, predsjednik PS Makedonije Strašo Hristov upoznao je prisutne sa stanjem i problemima planinarske organizacije u SR Makedoniji.

MARKIRAN PRILAZ LUGOGLAVU NA PRENU

U vezi s poznatom tragedijom na Prenju u kojoj su izgubili živote tri alpinista, ispoljila se humanost i planinarska požrtvovnost mnogih pojedinaca, naročito članova Gorske službe spasavanja PS BiH. Među mnogobrojnim primjerima spomenut ćemo markiranje novog pristupa na Prenj u pravcu Lugočlava. Prilikom akcije traganja za poginulim planinarkama obilježilo je načelnik Gorske službe spasavanja iz Sarajeva Drago Bozija sa svojim 15-godišnjim sinom Davorom pješačku stazu od ušća potoka Bijele u Neretvu (na cesti Sarajevo – Mostar) preko sela Grabovičića do Barnog dola. Dan prije sahrane pronađenih tijela pod Lugočlavom obilježili su taj put Drago Bozija i Zdravko Raštegorac i uobičajenim planinarskim markacijama, tako da su sudionici tužne povorce izšli na mjesto sahrane novomarkiranim putem.

Značenje novog puta je ne samo u tome da vodi do grobova nastradalih planinara, nego je to ujedno najbliži pristup Lugočlavu (7–8 sati hoda), pogodan za uspon i ljeti i zimi. Tako sada Prenj ima već šest markiranih prilaza: preko Crnog polja, Konjička Bijela – Skok, Bijele vode – Prijevorac, Ljubina – Raptu, preko Milanove kolibe i sada novi put preko Grabovičića.

Ovakvih primjera samoinicijative i požrtvovnosti željeli bismo što više u našoj planinarskoj organizaciji.

U. B.

18. SLET PLANINARA PTT RADNIKA JUGOSLAVIJE

Na Boračkom jezeru ispod Prenja, o kojem smo dosta čitali u ovoj godini, sastali su se od 3. do 5. VII 1970. planinari PTT-radnici Jugoslavije na svoj 18. slet.

Organizatori ovogodišnjeg sleta bili su članovi P. S. D. »Prijatelj prirode« iz Sarajeva koji nisu mogli izabrati bolje i ljepše mjesto za ovaj već tradicionalni sastanak planinara-poštara, kako ga oni popularno zovu.

Mnogobrojni sudionici (bilo ih je oko 400) bili su veoma zadovoljni organizacijom ovog sleta, kao i izborom mjeseta. Mnogi od njih bili su uprće prvi puta u ovim krajevima Bosne i Hercegovine. Velika većina planinarskih društava organizirala je dolazak na ovaj slet autobusima tako da su izletnici imali prilike vidjeti i upoznati i sve usputne krajeve.

Već prvog dana 3. VII nakon otvorenja sleti i logarske vatre bilo je veselo i zabava pod vedrim zvjezdanim nebom trajala je dušebno u noć. Drugog dana 4. VII bilo je organizirano orijentaciono natjecanje kao i gadanje zračnom puškom. U orijentacionom natjecanju pobijedila je momčad PD »Sljeme« iz Zagreba i na taj način osvojila prelazni pokal Generalnog direktora Zajednice jugoslavenskih pošta, telegrafa i telefona (ZJPTT) koji je za tu svrhu već prošle godine poklonio lijep srebrni pokal. Drugo mjesto osvojila je momčad PD »Poštara iz Skopja, dok je treće mjesto osvojila druga momčad PD »Sljeme« iz Zagreba.

Istoga dana bili su organizirani i izleti u neposrednu okolicu jezera, dok je jedna manja grupa otišla na Prenj.

Bergfoto 1971

»Der Bergsteiger«, »Münchner Merkur« i Gradski muzej u Münchenu priređuju internacionalnu izložbu i s njom u vezi foto-natječaj s temama iz alpinizma u svim varijacijama. Izložba će biti priredena u Gradskom muzeju u Münchenu u aprilu 1971. godine, a izbor slika provest će posebni žiri. Pozivaju se svi planinari da sudjeluju na toj izložbi. Fotografije se šalju na adresu:

Redaction »Der Bergsteiger« — Bergfoto 71
8000 München 20, Abhoffach

GLAVNA NAGRADA jedan automobil BMW 1800, i niz drugih vrijednih nagrada!

PROPOZICIJE

1. Crno-bijele fotografije (najmanje dimenzije 18 × 24 cm), slike u boji i dijapozitivi.
2. Pošiljke se primaju do 1. decembra 1970.
3. Na izložbi će biti izložene snimke velikog formata koje će izraditi organizator, zato treba slati samo one slike od kojih autor može posuditi na kratko vrijeme negative.
4. Pošiljci treba priložiti kuvertu s punom adresom.
5. Na poleđini slike treba označiti njen naslov i autora.

Industrijsko - poljoprivredni kombinat

SARAJEVO

Vase Miskina 28, telefon 26-423

PROIZVODI:

Meso i mesne proizvode

— Specijaliteti:

frikadele, hrenovke, čevapčići i pljeskavice

Mlijeko i mliječni proizvodi

— Vlastiti specijaliteti:

kefir, voćni jogurti.

SLADOLED — ESKINO

— tučena pavlaka

— sladoled torta

— specijal sladoledi.

Sedmodnevne piliće za tov i brojlere priplodne i utovljene svinje, priplodne junice i krave, sve vrste voća iz vlastitih plantaža.

Proizvode plasira i kroz vlastite grillrestorane, mini markete, klasične prodavnice.

AUTO - MOTOR - STROJ

Preduzeće za veletrgovinu, maloprodaju, posredovanje i zastupanje
inozemnih i domaćih firmi

Predstavništva, konsignacije, stovarišta i prodavaonice

BEOGRAD, Severni bulevar 5, telefon 663-595
LJUBLJANA, L. Pesjakove b. b., telefon 311-845
NIŠ, Dušana Kostića 4, telefon 24-185
NOVI SAD, Temerinska 50, telefon 42-626, 42-727
RIJEKA, Luja Adamića 1/I, telefon 31-690
SARAJEVO, O. Price 6, telefon 37-847
SKOPLJE, Ilindenska 41, telefon 34-776, 33-762
SPLIT, Ive Lole Ribara 9, telefon 42-632
ZAGREB, Pod zidom 3, telefon 36-594, 36-932
ZAGREB, Magazinska 11a, telefon 565-211

Zastupa sledeće inozemne firme kao generalni zastupnik za SFRJ

1. — »HUBERT ZETTELMEYER« — Konz bei Trier Z. Njemačka
Samohodne vibro valjke, vučne vibro valjke, vučne vibro ježeve, utovarivače samohodne — točkaše, kapaciteta od 0,5 do 2,5 m³
2. — »HANOMAG« Hanover, Z. Njemačka
Veliki izbor teretnih, poluteretnih i specijalnih vozila sa ugrađenim dizalicama.
3. — »ATLAS« Die Neue Bagger, Z. Njemačka
Sve tipove bagera i rovokopača pogodnih za rad u građevinarstvu.
4. — »RILCO« Nabijači, Z. Njemačka
Sve vrste nabijača i pervibratora pogodnih za rad u građevinarstvu.
5. — »ING — ALERED SCHMIDT« Schneeraumgeräte — Maschinenbau
Strojevi za čišćenje snijeg-a, pogodnih za čišćenje većih i manjih saobraćajnica, većih površina kao aerodromi i sl.
Sa naših konsignacija u Zagrebu i Beogradu, možete dobiti sve potrebne strojeve i rezervne dijelove za sve gore navedene strojeve i mašine.

Za sve informacije izvolite se obratiti na telefone:

ZAGREB: pozivni broj 041, telefon 36-707 i centrala broj 565-211
SARAJEVO: telefon 25-071 i 37-847, ulica Ognjena Price broj 6.